

Budsjettnemnda for jordbruket
13.04.2022

Utredning nr. 3

Resultatkontrollen for gjennomføring av landbrukspolitikken

Oppdatert 13.5.

AVGITT
APRIL 2022

Innhold

1	INNLEDNING	5
1.1	Administrative enheter	6
2	PRODUKSJONSGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING.....	7
2.1	Areal og arealutvikling.....	7
2.1.1	Areal og arealutvikling	7
2.1.2	Leiejord.....	12
2.2	Strukturutvikling i noen produksjoner	15
2.2.1	Planteproduksjon	17
2.2.2	Husdyrproduksjon	20
2.3	Bruk av utmarksbeite.....	33
3	PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK.....	36
3.1	Oversikt over samlede produserte mengder	36
3.1.1	Småskalaproduksjon.....	41
3.2	Økologisk jordbruk.....	46
3.3	Import og eksport	54
3.4	Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel.....	65
3.5	Norskprodusert andel av fôr og kraftfôr.....	69
4	TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE.....	71
4.1	Trygg mat	71
4.1.1	Zoonoser	71
4.1.2	Rester av plantevernmidler i næringsmidler	75
4.1.3	Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr.....	77
4.2	Dyrehelse og dyrevelferd	79
4.3	Tap av sau på beite	89
4.3.1	Sau på utmarksbeite.....	89
4.3.2	Forvaltning av rovdyr	93
4.3.3	Bestand av rovdyr.....	96
4.3.4	Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak	97
4.4	Plantehelse.....	99
5	DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	102
5.1	Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal.....	102
5.1.1	Jordbruksbedrifter i de ulike fylker	102
5.1.2	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler.....	105
5.2	Utviklingen i noen produksjoner.....	107
5.3	Syssetsetting	114
5.4	Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket	115
5.4.1	Fylkesnivå.....	115
5.4.2	Virkeområder for distriktspolitiske virkemidler.....	119
5.4.3	Utvikling annen arbeidshjelp.....	119
5.5	Alder på bruker.....	120
5.6	Landbrukseiendommer	121
5.7	Bygdeutvikling	123
5.8	Tilleggsnæringer.....	124

6	MILJØ OG RESSURSVERN	127
6.1	Miljøprogram i jordbruket.....	127
6.1.1	Oppfølging av miljøkrav i jordbruket	131
6.2	Kulturlandskapet	134
6.2.1	Kulturlandskap og gjengroing	136
6.3	Biologisk mangfold	138
6.4	Kulturminner og kulturmiljøer	145
6.5	Friluftsliv og tilgjengelighet.....	148
6.6	Avrenning til vann.....	149
6.6.1	Tilførsler av næringssalter	150
6.6.2	Jordarbeiding og erosjon	155
6.6.3	Gjødselforbruk.....	158
6.7	Utslipp av klimagasser og luftforurensning	159
6.8	Jordbrukets bidrag til resirkulering og karbonfangst	165
6.8.1	Karbonlagring i jord	165
6.9	Plantevernmidler	169
6.10	Innsamling av landbruksplast.....	170
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR	172
7.1	Alminnelig inntekt.....	173
7.2	Levekår	176
7.2.1	Næringsinntekt og jordbruksfradrag	176
7.2.2	Helse og arbeidsmiljø	179
7.2.3	Velferd og avløsning	181
7.3	Lønnsutvikling etter næring	182
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN.....	184
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer.....	184
8.1.1	Verdier og indekser	184
8.2	Varige innsatsfaktorer	186
8.3	Priser på jordleie.....	188
8.4	Tap på utlån i landbruket.....	192
8.5	Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon.....	193
9	PRISER.....	194
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket	195
9.2	Melk og melkeprodukter	196
9.3	Storfekjøtt.....	199
9.4	Sau- og lammekjøtt	200
9.5	Svinekjøtt.....	201
9.6	Egg.....	202
10	LIKESTILLING	203
10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn.....	203
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser	205
10.3	Driftsformer	207
10.3.1	Inndeling.....	207
10.3.2	Driftsform og produksjon	207
10.4	Arbeidsforbruk og utdanning	208

10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn.....	210
--	-----

II DETALJERT DEL

finnes på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publisasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: *«... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».*

Oppgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jf. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktspolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

For nåværende regjering er de landbrukspolitiske målsettingene presentert i Prop. 1 S (2021–22).

Angående Resultatkontrollen har nemnda hatt som utgangspunkt at den bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging ofte skjer på lokalt nivå. Fylkesinndelingen innebærer imidlertid store datamengder hvor oversikten lett tapes. Nemnda har dermed delt resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall inndelt i størrelsesgrupper. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges dette kun ut på internett som pdf- og Excel-filer. De finnes på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

Distriktpolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk Sentralbyrå, men Landbruksdirektoratet og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1999, 2010 og 2020 som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til beregna totalpopulasjon for 2021 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

Omtalen av utviklingstrekk er i hovedsak knyttet til de siste årene. For omtale av foregående år vises til tidligere utgivelser.

1.1 Administrative enheter

Endringer i administrative enheter vil utgjøre en liten andel av endringene for de enhetene det gjelder. De siste årene er følgende endringer foretatt:

- 1.1.2019 ble kommunen 1567 Rindal flyttet fra Møre og Romsdal til Trøndelag.
- 1.1.2020 ble kommunen 1571 Halså flyttet fra Møre og Romsdal til Trøndelag.
- 1.1.2020 ble kommunen 1444 Hornindal flyttet fra Sogn og Fjordane til Møre og Romsdal.
- 1.1.2020 ble kommunen 1852 Tjeldsund flyttet fra Nordland til Troms og Finnmark.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

I innstilling fra næringskomiteen (Innst.385 S 2014–2015) om jordbruksoppgjøret 2015 sies det at *«Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av hensyn til norske forbrukere og av beredskapshensyn.»*

I behandlingen av jordbruksoppgjøret 2014 uttalte en samlet næringskomité at *«Det må opprettholdes en differensiering i virkemidlene som legger til rette for en variert bruksstruktur og sikrer bærekraftig produksjon på jordbruksarealene i hele landet. Måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:*

- *Arealutvikling og –fordeling*
- *Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk*
- *Rekruttering og næringsutvikling i landbruket*

Komiteen viser til at det er bred politisk enighet om at norsk landbruk bør ha en differensiert bruksstruktur, og at det i Innst. 234 S (2011–2012) blant annet stod følgende:

«Komiteen vil legge til rette for en variert bruksstruktur som både tar hensyn til tradisjonelle familiebruk og gir mulighet for ulike samarbeidsformer.»

Dette kapittelet gir en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

Litt over 3 prosent av landarealet i Norge er jordbruksareal. Det innebærer et jordbruksareal per innbygger på 1,8 dekar i 2021, mot 2,3 dekar i 1999.

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal og leiejord er også presentert.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1999, 2010 og 2020 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstillinger, mens det for 2005 og 2021 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i drift i hvert enkelt fylke. Totalt jordbruksareal i drift ble redusert med 14 425 dekar (0,1 prosent) fra 2020 til 2021. Rogaland har størst andel dyrket areal med 11,6 prosent.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2020*. Km² = 1 000 daa

	Totalt landareal	Jordbruksareal i drift*	Andel dyrket, %
Viken og Oslo	23 194	2 035	8,8
Innlandet	49 396	2 011	4,1
Vestfold og Telemark	15 925	644	4,0
Agder	14 982	304	2,0
Rogaland	8 575	997	11,6
Vestland	31 978	816	2,6
Møre og Romsdal	13 840	507	3,7
Trøndelag	39 493	1 647	4,2
Nordland	35 760	548	1,5
Troms og Finnmark	70 930	337	0,5
Hele landet	304 073	9 845	3,2

* Foreløpige tall

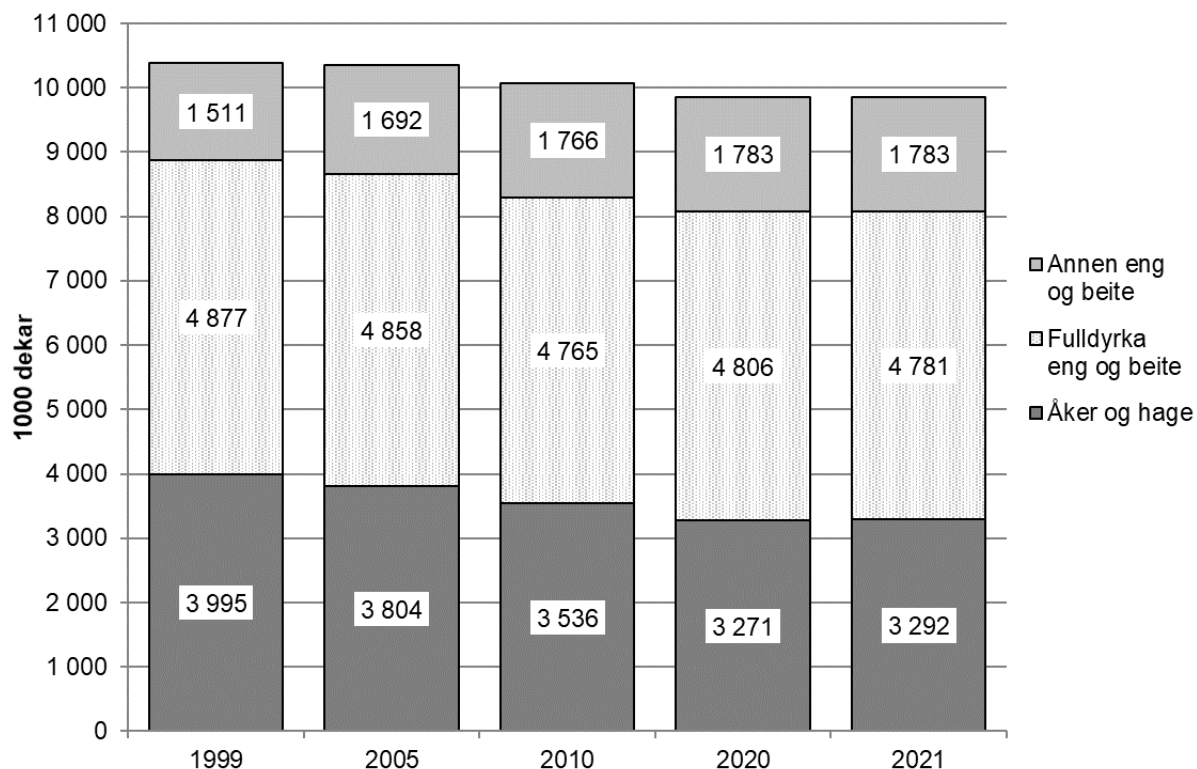
Kilde: Statistisk Sentralbyrå, og beregna totalpopulasjon 2021

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 1998. Fra 2005 til 2021 er alt jordbruksareal i drift (toppen av søylene i Figur 2.1) redusert med 4,9 prosent, fra 10 354 000 til 9 845 000 dekar. I perioden 2005-2014 ble nytt digitalt kartverk tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstillegg. I denne perioden viste det registrerte arealet en nedgang på 4,7 prosent. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av nytt digitalt kartverket innebar en reduksjon i arealet på ca. 3,4 prosent. Det er ikke mulig å si om nedgangen skyldes mer nøyaktige målinger eller om tidligere nedgang ikke har blitt fanget opp før nytt kartverk ble tatt i bruk. Arealnedgang utenom nytt kartverk var dermed på ca. 1,3 prosent i samme periode. Etter dette har arealet vært relativt stabilt, med en nedgang på 0,2 prosent fra 2014 til 2021.

Annen eng og beite er overflatedyrket areal. Andelen slikt areal har økt fra 15 prosent i 1999 til 18 prosent i 2021. Nedgang i jordbruksareal i drift, kombinert med økt befolkning, har redusert antall dekar jordbruksareal per innbygger fra 2,25 i 2005 til 1,83 i 2021.

Åpen åker og hage utgjorde 33 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2021, men er svært ulikt fordelt mellom fylkene. Viken har i overkant av 70 prosent av arealet i åpen åker og hage, og Vestfold og Telemark har ca. 60 prosent. Vestland, Agder, Rogaland, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 1 til 7 prosent åpen åker og hage, og tilsvarende mer eng og beiteareal. Trøndelag har ca. 30 prosent åpen åker. På landsbasis viser arealet av åker og hage en nedgang på 18 prosent etter 1999.

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet.
1 000 dekar¹⁾

* Foreløpige tall for 2021

1) Nye arealmålinger (nytt kartverk) i perioden 2005-2014 har medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.2 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for fylkene.

I 1999 regnet en med at bruk som søkte produksjonstilskudd hadde 70 000 dekar som ikke var i drift, og i 2020 var det 62 600 dekar. Viken har den største andelen av fulldyrket areal i hele perioden. På landsbasis har fulldyrket eng og beite hatt en nedgang i samme periode på 2,1 prosent, mens annen eng og beite har økt med 18 prosent.

Tabell 2.2 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på fylker. 1 000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring		
							89-99	99-10	10-21
Viken	Totalt areal	2 108	2 098	2 039	2 044	2 037	0,0	-0,3	0,0
	% fulldyrket	98	94	94	94	94	0,2	-0,5	0,0
	Eng og beite	451	471	522	574	558	2,8	1,3	0,7
	% eng og beite	21	22	26	28	27	2,7	1,6	0,7
Innlandet	Totalt areal	2 114	2 125	2 081	2 011	2 014	0,4	-0,1	-0,3
	% fulldyrket	91	89	88	88	88	-0,3	-0,3	0,0
	Eng og beite	1 084	1 162	1 186	1 211	1 210	1,7	0,8	0,2
	% eng og beite	51	55	57	60	60	1,3	1,0	0,5
Vestfold og Telemark	Totalt areal	698	683	666	644	644	0,0	-0,4	-0,3
	% fulldyrket	94	94	93	93	93	-0,1	-0,1	0,0
	Eng og beite	208	223	242	252	248	2,9	1,4	0,2
	% eng og beite	30	33	36	39	38	2,8	1,8	0,6
Agder	Totalt areal	323	309	300	304	304	0,7	-0,7	0,1
	% fulldyrket	83	81	80	78	77	-0,4	-0,4	-0,3
	Eng og beite	283	276	272	285	283	1,6	-0,3	0,4
	% eng og beite	88	89	91	94	93	0,9	0,3	0,3
Rogaland	Totalt areal	968	1 007	1 001	998	998	1,3	0,3	0,0
	% fulldyrket	59	57	54	53	53	-0,9	-0,7	-0,2
	Eng og beite	862	933	940	955	947	2,1	0,8	0,1
	% eng og beite	89	93	94	96	95	0,7	0,5	0,1
Vestland	Totalt areal	948	899	864	819	816	0,3	-0,8	-0,6
	% fulldyrket	63	60	57	52	52	-0,7	-0,9	-1,0
	Eng og beite	915	876	845	803	799	0,6	-0,7	-0,5
	% eng og beite	97	97	98	98	98	0,3	0,1	0,0
Møre og Romsdal	Totalt areal	616	599	569	509	508	0,4	-0,7	-1,1
	% fulldyrket	83	82	82	82	82	-0,5	-0,2	0,1
	Eng og beite	587	569	544	493	493	0,9	-0,7	-1,0
	% eng og beite	95	95	96	97	97	0,5	0,0	0,1
Trøndelag	Totalt areal	1 650	1 671	1 620	1 645	1 649	0,5	-0,2	0,2
	% fulldyrket	92	90	89	88	88	-0,4	-0,3	-0,1
	Eng og beite	1 102	1 109	1 081	1 148	1 156	1,6	-0,2	0,7
	% eng og beite	67	66	67	70	70	1,1	0,0	0,5
Nordland	Totalt areal	580	601	571	548	549	1,1	-0,1	-0,4
	% fulldyrket	83	79	79	80	80	-0,7	-0,5	0,2
	Eng og beite	548	584	559	540	541	1,6	0,2	-0,3
	% eng og beite	95	97	98	99	99	0,5	0,3	0,1
Troms og Finnmark	Totalt areal	379	363	348	338	338	1,1	-0,8	-0,3
	% fulldyrket	88	87	86	86	86	-0,4	-0,2	-0,1
	Eng og beite	348	347	333	327	328	1,2	-0,4	-0,1
	% eng og beite	92	96	95	97	97	0,1	0,3	0,2
Hele Landet	Totalt areal	10 382	10 354	10 060	9 860	9 855	0,5	-0,3	-0,2
	% fulldyrket	85	84	83	82	82	-0,4	-0,3	-0,1
	Eng og beite	6 388	6 550	6 524	6 589	6 563	1,5	0,2	0,1
	% eng og beite	62	63	65	67	67	1,1	0,5	0,3

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Nydyrking og omdisponering

Tabell 2.3 viser det arealet som er nydyrket de siste årene, samt omsøkt areal og antall søknader. Totalt for landet ble det godkjent nydyrket 21 641 dekar i 2020. Dette er 6 487 dekar mindre enn året før. Målt i antall dekar var det størst økning i nydyrking i Trøndelag, med 6 645 dekar, og størst prosentvis økning i Vestland med 17 prosent økning fra 2019.

Innlandet og Trøndelag hadde til sammen 54 prosent av godkjent areal i 2020.

Tabell 2.3 Nydyrking, antall søknader, omsøkt og godkjent areal. Fordeling på fylker i 2020

	Søknader om	Omsøkt nydyrket	Godkjent nydyrket
2010	689	21 213	19 860
2015	854	18 832	18 139
2016	964	22 636	21 575
2017	960	23 883	22 702
2018	964	26 964	24 855
2019	1 143	30 029	28 128
2020	1 114	23 120	21 641
Viken	80	1 615	1 553
Innlandet	269	5 410	5 069
Vestfold og Telemark	30	579	579
Agder	81	943	923
Rogaland	157	2 112	1 915
Vestland	114	1 882	1 704
Møre og Romsdal	31	511	510
Trøndelag	259	7 093	6 645
Nordland	51	1 697	1 541
Troms og Finnmark	42	1 278	1 202

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Hvert år omdisponeres noe jordbruksareal til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. Det nasjonale jordvernmålet for årene 2004-2015 var at årlig omdisponering av dyrka jord skulle være under 6 000 dekar. Fra 2016 var jordvernmålet at omdisponeringen skulle være under 4000 dekar, og fra 2021 er målet å avgrense omdisponeringen til under 3 000 dekar per år innen 2025.¹

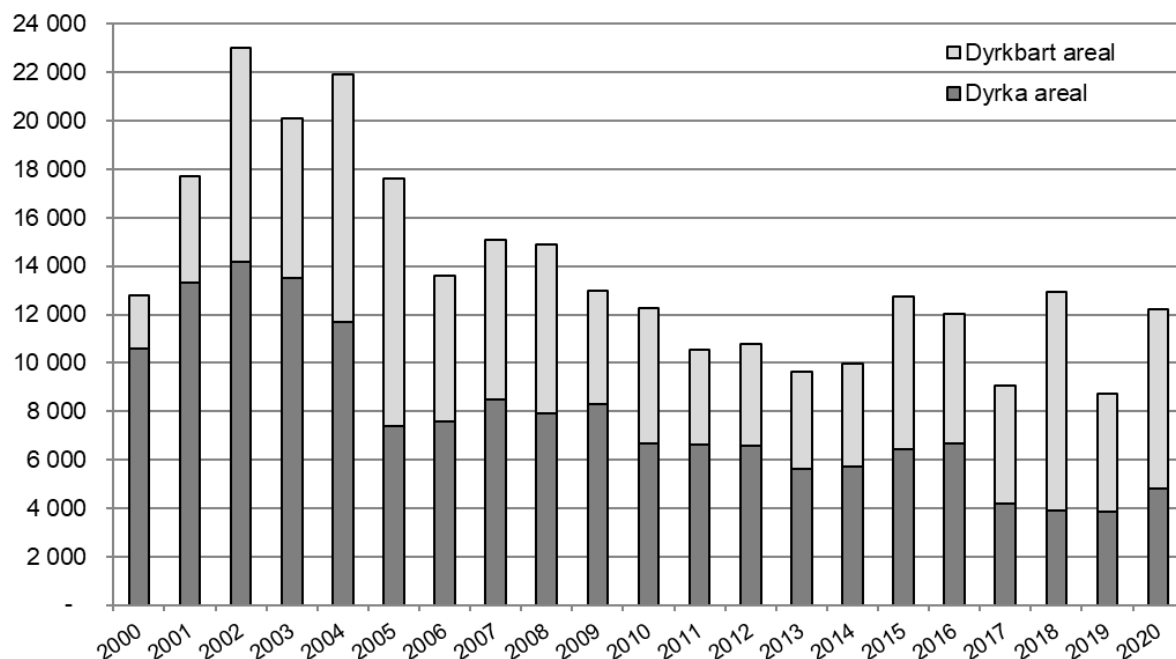
I 2020 ble det omdisponert 4 812 dekar dyrka jord, som er knapt 1 000 dekar mer enn året før. Tallene for 2018 og 2019 var de laveste registrerte omdisponeringene av dyrket jord siden registreringene startet i 1976.

I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar per år i perioden 2000 til 2020. I 2020 ble det omdisponert

¹ Prop. 200 S (2020-2021)

7 400 dekar dyrkbar jord, ca. 1 600 mindre enn den uvanlige høye registreringen i 2018.

Figur 2.2 viser hvor mye dyrka og dyrkbart areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk.

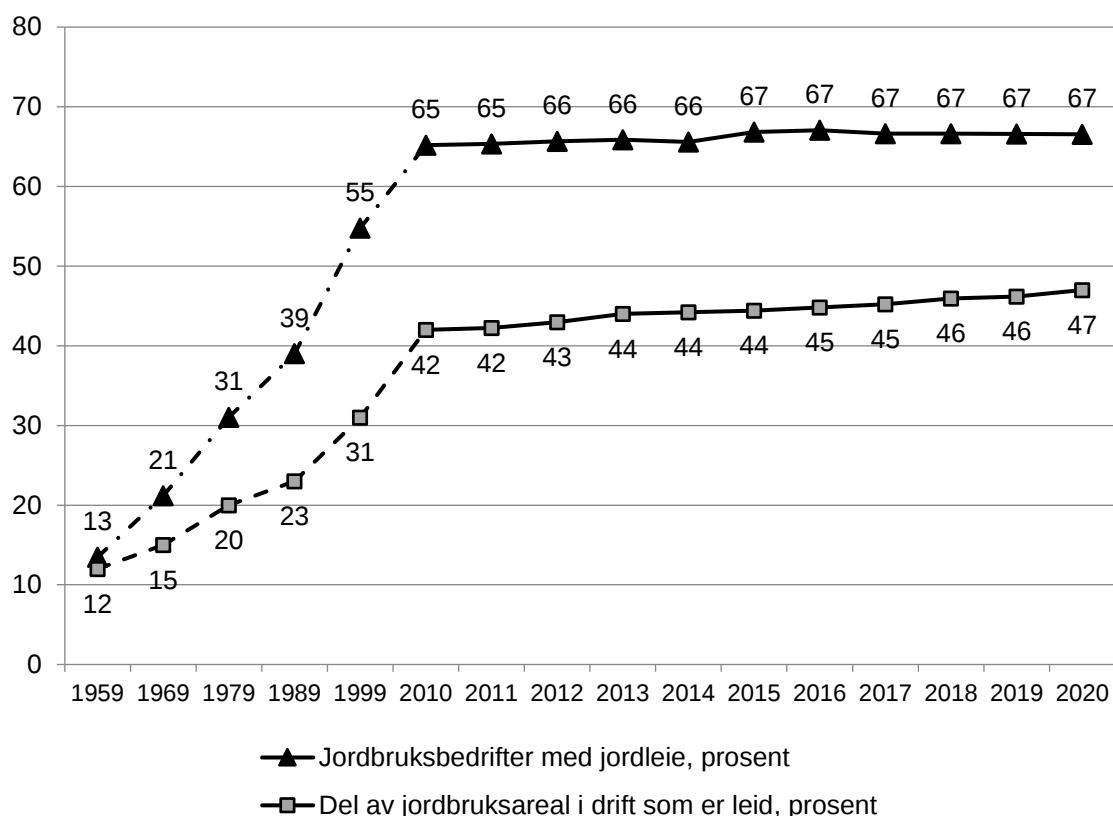
Figur 2.2 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk, dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA

Av fylkene var det Viken som omdisponert mest dyrka jord i 2020, med 965 dekar, og dernest Innlandet med 913 dekar og Trøndelag med 832 dekar.

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har økt. Figur 2.3 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2020.

Figur 2.3 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2020

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1959, 1969, 1979, 1989, 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2011 - 2019

I 2020 hadde 67 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 47 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene, jf. tabell 2.4. En ser at de to nord-norske fylkene har størst andel jordbruksbedrifter med jordleie, med henholdsvis 80 prosent i Nordland og 87 prosent i Troms og Finnmark. Når det gjelder leid areal av jordbruksareal i drift har Troms og Finnmark størst andel med 62 prosent. Rogaland har lavest andel jordbruksbedrifter med jordleie (58 prosent) og lavest andel leid jordbruksareal (36 prosent).

Tabell 2.4 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2020

Fylker	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Viken	61	47
Innlandet	68	44
Vestfold og Telemark	61	57
Agder	75	59
Rogaland	58	36
Vestland	64	45
Møre og Romsdal	76	54
Trøndelag	67	42
Nordland	80	53
Troms og Finnmark	87	62

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Landbrukstelling

Også antall leieforhold per jordbruksbedrift varierer mye. Tabell 2.5 viser fylkesvis fordeling av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av antall leieforhold. Det er flest leieforhold per jordbruksbedrift i Agder og de to nordligste fylkene.

Tabell 2.5 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2020

Antall leieforhold	Jordbruks- bedrifter	Prosentvis fordeling etter antall leieforhold			
		1	2–4	5–9	10 ≥
Viken	3 846	34	39	20	8
Innlandet	4 761	26	44	23	8
Vestfold og Telemark	1 601	28	38	20	13
Agder	1 344	21	35	28	16
Rogaland	2 322	41	44	12	3
Vestland	3 773	34	44	17	4
Møre og Romsdal	1 818	21	40	27	12
Trøndelag	3 791	27	44	21	7
Nordland	1 516	18	34	28	20
Troms og Finnmark	990	15	27	31	27
<i>Hele landet</i>	25 762	28	41	21	9

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Landbrukstelling

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

De tradisjonelle enhetene «gårdsbruk» eller «gårdbruker», kan omfatte produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak). Dette kan gjøre en sammenliknbar presentasjon av utviklingen i brukstallet usikker.

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. I dette kapitlet er det vist tabeller med størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og for noen produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.6 viser utviklingen av det totale antall jordbruksbedrifter. Over tid er det færre mindre jordbruksbedrifter og flere større. Økende areal per jordbruksbedrift har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar mens totalarealet er relativt stabilt. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av produksjon, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift, eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie.

De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. I 1999 var 2 prosent av jordbruksbedriftene i gruppene over 500 dekar, og i 2021 var tilsvarende andel 13 prosent. Dekar per jordbruksbedrift har økt fra 147 til 259 dekar i samme periode.

Tabell 2.6 viser også at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt mye. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Troms og Finnmark vi finner størst andel leid jord, med 62 prosent. Minst andel leiejord er det i Rogaland, med 36 prosent i 2020.

Tabell 2.6 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Størrelsesgrupper, dekar	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21
< 100	31 237	16 552	14 359	11 867	11 732	-6,6	-6,8	-1,8
%	44	31	31	31	31			
100–199	22 286	16 764	13 440	9 764	9 425	-1,3	-4,5	-3,2
%	32	32	29	25	25			
200–299	10 367	10 186	8 444	6 120	6 007	2,7	-1,8	-3,0
%	15	19	18	16	16			
300–499	5 273	6 817	6 857	6 024	5 968	4,9	2,4	-1,3
%	7	13	15	16	16			
500–799	1 287	2 013	2 490	3 220	3 223	6,1	6,2	2,4
%	2	4	5	8	8			
≥ 800	290	671	1 034	1 718	1 813	7,3	12,3	5,2
%	0	1	2	4	5			
Alle jordbr.bedrifter	70 740	53 003	46 624	38 713	38 168	-3,3	-3,7	-1,8
Areal, 1 000 daa	10 382	10 354	10 060	9 860	9 855	0,5	-0,3	-0,2
Daa/jordbruksbedrift	147	195	216	255	258	3,9	3,6	1,7
Leid areal, 1 000 daa	3 239	3 963	4 185	4 585		3,4	2,4	
Leid areal, %	31	38	42	47				
Leid areal, daa/j.bedr.	46	75	90	118		6,9	6,3	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret. Flere selskapsformer ble tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.7 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonforetak i 2005, 2010, 2020 og 2021.

Andelen upersonlige søkere økte fram til 2008, men har deretter blitt redusert. Noe av årsaken til dette er regelendringer for samdrifter. Fra og med 2015 ble det bl.a. mulig for samdrifter å leie kvote, og dette førte til at enkelte samdrifter ble oppløst.

Tabell 2.7 Andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak¹⁾. Prosent

Fylke	2005	2010	2020	2021*	Antall i 2021*
Viken	2,8	3,8	4,2	4,2	258
Innlandet	5,3	6,4	4,3	4,3	299
Vestfold og Telemark	2,3	3,4	5,7	5,6	144
Agder	3,2	5,0	4,5	4,8	86
Rogaland	5,5	8,2	5,5	5,3	214
Vestland	3,6	5,5	4,6	4,6	271
Møre og Romsdal	4,7	7,2	5,9	5,4	128
Trøndelag	5,1	6,9	5,5	5,4	299
Nordland	4,0	6,5	6,1	6,3	116
Troms og Finnmark	3,1	5,1	6,3	6,3	70
<i>Hele landet</i>	<i>4,4</i>	<i>5,9</i>	<i>5,0</i>	<i>4,9</i>	<i>1 885</i>
Antall	2 216	2 681	1 913	1 885	1 885

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratets tilskuddsstatistikk

2.2.1 Planteproduksjon

Tabell 2.8 viser at antall jordbruksbedrifter med korn har blitt mer enn halvert fra 1999 til 2021. Kornarealet per jordbruksbedrift økte fra 150 til 284 dekar. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har stort sett økt gjennom hele perioden både relativt sett og i antall.

Tabell 2.8 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21
< 100	10 165	5 937	4 149	2 484	2 445	-6,8	-7,8	-4,7
%	46	35	31	25	24			
100–199	6 170	5 005	4 034	2 835	2 821	-2,1	-3,8	-3,2
%	28	30	30	28	28			
200–299	2 793	2 603	2 142	1 676	1 652	-0,2	-2,4	-2,3
%	13	16	16	17	16			
300–499	2 026	2 119	1 953	1 682	1 671	1,9	-0,3	-1,4
%	9	13	14	17	17			
500–799	609	808	856	906	908	5,2	3,1	0,5
%	3	5	6	9	9			
≥ 800	146	298	399	538	565	8,3	9,6	3,2
%	1	2	3	5	6			
Antall j.bedr.	21 909	16 770	13 533	10 121	10 062	-4,0	-4,3	-2,7
1 000 daa	3 282	3 252	3 071	2 832	2 859	-0,7	-0,6	-0,6
Daa/j.bedr.	150	194	227	280	284	3,5	3,8	2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Det er i hovedsak rug og hvete som dyrkes til matkorn. Dyrkinga av matkorn er konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Totalt ble det dyrket hvete og rug/rughvete på 741 900 dekar i 2020, det vil si 26 prosent av samlet kornareal. Foreløpige tall for 2021 viser ca. 718 700 dekar hvete og rug/rughvete, 25 prosent av samlet kornareal. Arealet brukt til rug og hvete i 2021 er ca. 23 300 dekar mindre enn i 2020. Klimatiske forhold gjør at andelen som går til mat varierer mye mellom år. Foreløpige tall fra Landbruksdirektoratet viser at det var ca. 75 prosent av hveten som gikk til matkvalitet i 2021. I 2020 var andelen ca. 60 prosent, og dette var en betydelig økning fra 2018 og 2019, som var kornår preget av tørke. Gjennomsnitt for de siste fem år viser 57 prosent matkvalitet for hvete og 68 prosent for rug.

Tabell 2.9 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 100 dekar har gått ned i hele perioden fra 1999. Totalt sett gikk antall jordbruksbedrifter med poteter ned med 73 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 48 prosent fra 2010 til 2021.

Potetarealet per jordbruksbedrift har økt betydelig, fra 14,5 dekar i 1999 til 78,8 dekar i 2021. Det totale potetarealet er derimot redusert med 22 prosent i samme periode.

Mange av jordbruksbedriftene som har under 10 dekar poteter dyrker i stor grad til eget bruk. Når en ser bort fra enheter som har under 10 dekar var gjennomsnittet på 55,6 dekar i 1999 og 145,5 dekar i 2021.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21
< 10	7 831	3 198	1 512	704	682	-13,8	-13,9	-7,0
%	76	65	54	47	47			
10–49	1 420	811	468	228	223	-6,3	-9,6	-6,5
%	14	16	17	15	15			
50–99	657	482	352	191	183	-2,0	-5,5	-5,8
%	6	10	13	13	12			
100–199	276	315	310	195	186	3,3	1,1	-4,5
%	3	6	11	13	13			
200–299	61	87	83	97	93	13,6	3,0	0,9
%	1	2	3	6	6			
≥ 300	15	36	70	90	98	3,2	14,9	3,2
%	0	1	2	6	7			
Antall j.bedr.	10 260	4 929	2 795	1 505	1 465	-12,3	-11,1	-5,7
Antall daa	148 522	137 344	132 399	115 064	115 394	-2,4	-1,0	-1,2
Daa/j.bedr., alle	14,5	27,9	47,4	76,5	78,8	11,0	11,4	4,6
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	55,6	75,9	100,7	141,7	145,5		5,5	3,4

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar potet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Arealet av og antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland går fram av tabell 2.10. Det mest markerte trekk er at antall små produsenter arealmessig, har avtatt i store deler av perioden, samtidig som produsenter med større areal har økt i antall. Men de siste årene har dette endret seg. Fra 2020 til foreløpige tall for 2021 var det totalt sett en økning på 18 jordbruksbedrifter med grønnsaker. Økningen skjedde i hovedsak i gruppen med de minste bedriftene (under 10 dekar). I denne gruppen viser tabellen en økning på 24 bedrifter. Gjennomsnittlig grønnsakareal per jordbruksbedrift er mer enn tredoblet i perioden 1999 til 2021.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-21
< 10	964	527	333	385	409	-15,3	-9,2	1,9
%	45	35	32	42	44			
10-49	784	581	313	194	181	-4,0	-8,0	-4,9
%	37	38	30	21	20			
50-99	249	227	211	121	128	2,9	-1,5	-4,4
%	12	15	20	13	14			
100-199	98	129	115	101	103	5,0	1,5	-1,0
%	5	9	11	11	11			
≥ 200	28	50	72	106	104	12,0	9,0	3,4
%	1	3	7	12	11			
Antall j.bedr.	2 123	1 514	1 044	907	925	-10,6	-6,2	-1,1
Antall daa	60 187	68 635	71 220	82 453	83 269	0,5	1,5	1,4
Daa/j.bedr.	28,3	45,3	68,2	90,9	90,0	12,5	8,3	2,6
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	46,8	67,9	98,8	155,8	158,8		7,0	4,4

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar grønnsaker

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.11 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite. Antall jordbruksbedrifter med eng er redusert med 26 268, eller 47 prosent fra 1999 til 2021, mens arealet har økt med 3 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 300 dekar engareal har økt fra 3 prosent i 1999 til 25 prosent i 2021.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21
< 99	28 940	14 587	12 138	10 338	10 188	-6,0	-7,6	-1,6
%	52	36	34	34	34			
100–199	18 626	13 783	10 794	7 804	7 536	0,7	-4,8	-3,2
%	33	34	30	26	25			
200–299	6 489	7 753	6 672	4 790	4 686	8,9	0,3	-3,2
%	12	19	19	16	16			
300–499	1 805	3 894	4 568	4 469	4 425	15,1	8,8	-0,3
%	3	10	13	15	15			
500–799	131	614	1 168	2 129	2 166	11,8	22,0	5,8
%	0	2	3	7	7			
≥ 800	13	75	241	694	735	3,7	30,4	10,7
%	0	0	1	2	2			
Antall j.bedr.	56 004	40 706	35 581	30 224	29 736	-2,8	-4,0	-1,6
1 000 daa	6 388	6 550	6 524	6 589	6 563	1,5	0,2	0,1
Daa/j.bedr.	114,1	160,9	183,4	218,0	220,7	4,5	4,4	1,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

2.2.2 Husdyrproduksjon

Tabell 2.12 viser strukturutviklingen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1999 til 2021. I denne perioden har antall jordbruksbedrifter med melkekyr blitt redusert med 70 prosent samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 31 prosent. Antall melkekyr per jordbruksbedrift har økt fra 13,8 til 31,3.

Det har vært en kraftig reduksjon i antall jordbruksbedrifter i de minste størrelsesgruppene mens de større har økt. Antall jordbruksbedrifter med mer enn 40 kyr har økt fra 168 i 1999 til 1 978 i 2021, det tilsvarer 1 prosent av jordbruksbedriftene i 1999 og 29 prosent i 2021.

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21
< 10	6 047	2 749	1 262	501	453	-6,3	-13,3	-8,9
%	27	17	11	7	7			
10–19	13 180	8 937	5 166	2 168	1 954	-1,1	-8,2	-8,4
%	58	56	46	30	28			
20–39	3 264	3 799	3 736	2 626	2 489	2,4	1,2	-3,6
%	14	24	34	37	36			
40–69	153	361	853	1 572	1 644	1,1	16,9	6,1
%	1	2	8	22	24			
≥ 70	15	44	163	278	334	0,0	24,2	6,7
%	0	0	1	4	5			
Antall j.bedr.	22 659	15 890	11 130	7 145	6 874	-2,5	-6,3	-4,3
1 000 melkekyr	313	265	238	214	215	-0,8	-2,4	-0,9
Melkekyr per j.bedr.	13,8	16,7	21,4	29,9	31,3	1,7	4,1	3,5

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er regnet som én jordbruksbedrift (se også tabell 2.13).

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra og med 1. januar 2015 ble særreglene for samdrifter avviklet, og dette betyr bl.a. at samdrifter og enkeltbruk ble likestilt i kvoteregulverket. Se www.landbruksdirektoratet.no for nærmere opplysninger om produksjons-tilskuddsregulverket.

Det er likevel en del foretak som fremdeles har felles melkeproduksjon og tabell 2.13 gir en fylkesvis oversikt over utviklingen blant disse, og antallet eiendommer som er registrert i felles foretak i 2021. De fleste fellesforetakene består av to eiendommer, og i 2021 var det registrert 278 slike foretak, og det er en nedgang fra 306 i 2020. I 2021 har Landbruksdirektoratet registrert 634 foretak med felles melkeproduksjon totalt. Disse utgjør 9 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeproduksjon og består av 1 963 eiendommer i 2021, mot 5 087 eiendommer i 2008.

Tabell 2.13 Antall registrerte foretak for felles melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår¹⁾

	2002	2005	2010	2021	Antall foretak i 2021 fordelt på antall eiendommer per fellesforetak				Antall eiendommer i alt
									2021
					2	3	4	≥ 5	
Viken	26	48	67	28	14	4	5	5	85
Innlandet	259	386	364	97	35	21	16	25	326
Vestfold og Telem.	19	26	22	9	4	1	3	1	28
Agder	22	44	43	12	8	3		1	30
Rogaland	111	254	315	100	46	25	21	8	291
Vestland	114	214	237	112	46	23	19	24	363
Møre og Romsdal	72	124	159	73	36	16	8	13	221
Trøndelag	194	308	365	158	68	41	26	23	483
Nordland	45	63	90	32	13	8	7	4	102
Troms og Finnmark	11	14	23	13	8	2	3	0	34
Hele landet	873	1 481	1 685	634	278	144	108	104	1 963

Kilde: Landbruksdirektoratet

Ved jordbruksoppgjøret 2008 ble det innført mulighet til kvoteleie med virkning fra kvoteåret 2009. Landbruksdirektoratet har tall for bortleid kvotemengde i hvert fylke, mens leieprisen er markedsstyrt, og det er ikke noe sentralt register over avtalte priser. Vi har dermed ikke noe grunnlag for å presentere leiepriser.

Totalt for landet var ca. 356 mill. liter kumelkkvote bortleid i 2021 (tabell 2.14). Innlandet fylke har størst andel jordbruksbedrifter som leier ut kvote. For landet som helhet leide 56 prosent av jordbruksbedriftene med kvote bort kvote, mens 43 prosent leide kvote i 2021.

Tabell 2.14 Leie av melkekvote. Fylkesvis utleid og leid mengde. 2021

Fylke	Mengde utleid, 1 000 liter	% av eiendommer med kvote som har utleie	Gjennomsnittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennomsnittlig leie, liter/j.bedr.
Viken	11 353	28,7	101 364	30,8	94 606
Innlandet	74 648	72,1	77 597	51,4	108 816
Vestfold og Telemark	4 466	31,0	111 651	27,1	127 601
Agder	11 598	51,5	83 442	35,9	119 571
Rogaland	74 546	59,8	116 297	46,7	148 795
Vestland	40 764	52,2	72 148	38,6	97 521
Møre og Romsdal	24 801	43,6	90 514	35,2	112 221
Trøndelag	78 460	58,8	97 224	46,5	122 785
Nordland	28 217	62,8	95 649	50,9	118 061
Troms og Finnmark	7 280	29,0	99 722	28,6	101 107
Landet	356 132	56,0	91 129	43,3	117 613

Kilde: Landbruksdirektoratet

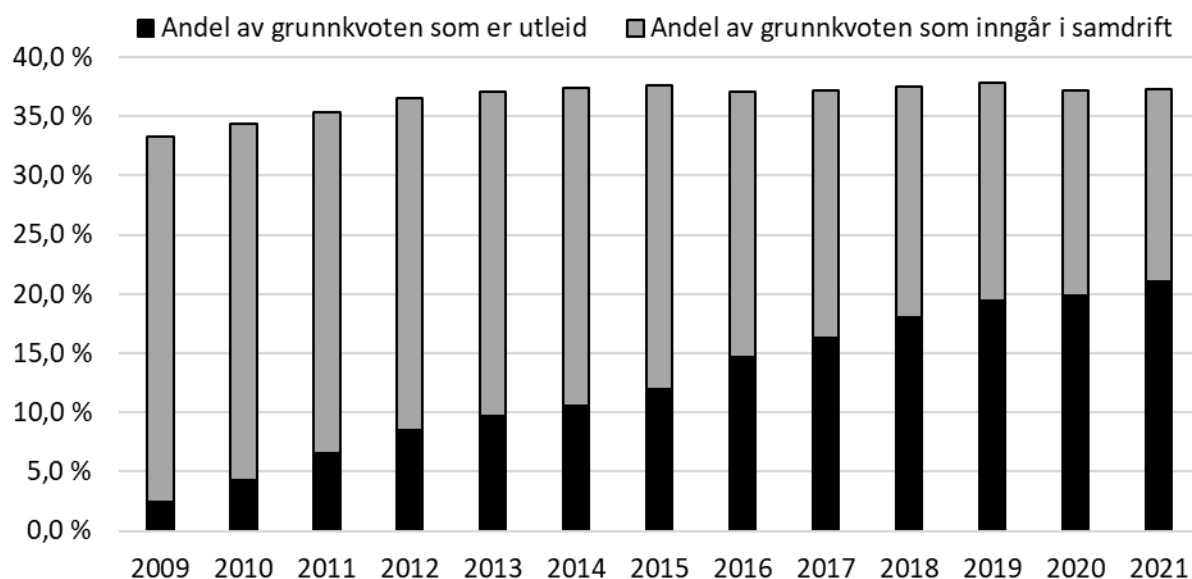
Tabell 2.15 viser hvor stor andel av utleid grunnkvote som går til fellesforetak. Totalt var det 5,2 prosent av alle bruk som leide ut til fellesforetak, mot 4,7 prosent i 2020. I 2021 var det størst antall eiendommer som leide ut til fellesforetak i Trøndelag, med 92 eiendommer. Også prosentvis var det flest i Trøndelag, med 6,7 prosent av eiendommene. Vestland leide ut størst prosent av mengden til fellesforetak, med 2,2 prosent.

Tabell 2.15 Utleie av grunnkvote til fellesforetak. Fylkesvis antall og prosent. 2021

Fylke	Antall eiendommer som leier ut til fellesforetak	Grunnkvote utleid til fellesforetak (liter)	Prosent av antall som har leid ut til fellesforetak	Prosent av mengde som er utleid til fellesforetak
Viken	12	832 592	3,1	0,8
Innlandet	67	4 466 512	5,0	1,6
Vestfold og Telemark	2	97 960	1,6	0,3
Agder	15	1 038 875	5,6	2,0
Rogaland	53	5 583 995	4,9	1,8
Vestland	69	4 476 099	6,4	2,2
Møre og Romsdal	40	3 062 207	6,4	2,0
Trøndelag	92	6 860 547	6,7	1,8
Nordland	13	964 810	2,8	0,8
Troms og Finnmark	4	285 793	1,6	0,5
Sum	367	27 669 391	5,2	1,6

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 2.4 viser utviklingen av bortdisponert kvote av total grunnkvote fra 2009 til 2021. Av figuren går det frem at andel bortdisponert kvote har vært stabil på om lag 37 % etter 2013. Det er derfor sannsynlig at årsaken til stigningen i leiemarkedet i stor grad er samdrifter som har endret organisering.

Figur 2.4 Utviklingen av bortdisponert grunnkvote

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.16 gir fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og antall liter solgt. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for perioden 1997–2021.

Landbruksdirektoratet organiserer kjøp og salg av statlig del av kvoter. For privat omsetning er det egne omsetningskanaler, eller kjøp/salg kan avtales direkte mellom gårdbrukere. De siste årene har ca. 80 prosent av kvotesalget vært privat salg.

I oktober 2019 ble Staten og Norges Bondelag enige om å gjennomføre en oppkjøpsordning med sikte på å kjøpe ut 40 millioner liter kumelk på landsbasis. Det ble totalt 435 eiere som solgte 39,7 mill. liter i grunnkvote i denne ekstraordinære oppkjøpsrunden. Bakgrunnen for avtalen var utfasing av eksportstøtte og dermed avslutning av norsk produksjon av Jarlsbergost til eksport. Det ble bestemt at i omsetningsrunden 2020 måtte minimum 80 prosent av melkekvoten selges til staten, i motsetning til tidligere år hvor det var krav om minst 20 prosent til staten. I 2020 ble derfor bare 12 prosent solgt privat. I 2021 ble 60 prosent solgt privat.

I 2021 solgte 107 foretak kvoten, en reduksjon fra 435 foretak som solgte i 2020. Prisen ved salg av kumelkkvote til staten var tidligere kr 3,50 per liter til, og dette ble redusert til kr 2,50 per liter i årene 2013 til 2019. Egen pris ble avtalt ved den statlige oppkjøpsordningen i 2020.

I 2012 ble det åpnet for delsalg av melkekvoter. På landsbasis valgte 23 gårdbrukere å selge deler av kumelkkvoten i 2021, og det ble solgt ca. 1,6 mill. liter ved delsalg, mot 8,1 mill. liter i 2020.

Totalt for perioden 1997–2021 har 12 863 foretak solgt kvoten, og det er total solgt 912,4 mill. liter. Både Vestland og Trøndelag hadde 23 kvoteselgere i 2021.

**Tabell 2.16 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde.
Utvalgte år 1997–2021**

Fylke	1997		2010		2020		2021		Hele perioden	
	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter
Viken	46	2 617	13	1 479	26	3 431	7	944	977	82 936
Innlandet	82	3 754	27	2 993	77	5 790	21	1 520	1 778	117 624
Vestfold og Telem.	31	1 516	7	488	11	1 102	3	538	367	25 959
Agder	33	1 221	8	619	19	1 891	3	295	615	35 559
Rogaland	70	4 687	31	2 966	65	6 317	10	1 021	1 564	127 284
Vestland	111	4 022	46	3 260	77	5 331	23	1 371	2 031	111 090
Møre og Romsdal	108	5 548	35	3 329	46	4 080	12	1 623	1 555	111 473
Trøndelag	97	5 202	79	7 412	77	8 260	23	2 313	2 548	196 217
Nordland	37	1 872	17	1 518	25	2 237	2	139	932	64 149
Troms og Finnmark	26	1 516	15	1 631	12	1 273	3	375	496	40 068
Landet	641	31 956	278	25 696	435	39 713	107	10 140	12 863	912 360

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.17 viser gjennomsnittlig disponibel kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år. Gjennomsnittskvotene har økt betydelig som følge av redusert antall melkebønder, og var i 2021 på 241 750 liter per jordbruksbedrift. Foretak med felles melkeproduksjon er regnet som én enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet. Økningen fra 2010 til 2021 var på 100 300 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer 71 prosent økning. Rogaland og Agder har relativt minst økning, mens Nordland har opplevd størst prosentvis økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

**Tabell 2.17 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig disponibel kvote på kumelk.
Utvalgte år 1998–2021. Liter**

Fylke	1998	2005	2010	2020	% endring	
					2021	2010–2021
Viken	82 200	113 200	170 500	265 100	279 253	64
Innlandet	70 900	94 700	129 800	200 100	212 796	64
Vestfold og Telemark	68 900	101 800	150 700	253 600	265 447	76
Agder	58 500	79 100	118 500	185 300	193 738	63
Rogaland	90 500	117 500	173 200	268 700	282 899	63
Vestland	57 800	74 600	107 400	175 000	184 331	72
Møre og Romsdal	71 700	96 800	144 200	236 000	249 555	73
Trøndelag	78 000	103 100	154 600	256 500	271 212	75
Nordland	69 900	91 200	133 700	235 600	251 482	88
Troms og Finnmark	80 900	100 900	141 300	238 700	249 646	77
Landet	73 200	97 200	141 500	228 700	241 750	71

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.18 omhandler strukturen i melkekvoter i de ulike fylkene, og i landet som helhet. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter.

Tabell 2.18 Fordeling av antall jordbruksbedrifter med melkekvote i de ulike fylker etter kvotestørrelse. 2021

Fylke	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0–100	100–200	200–400	400–600	600–800	>800	
<i>Oslo og Viken</i>							
Antall	69	98	120	75	21	7	390
kvote	4 342	14 342	32 910	36 919	13 958	6 438	108 909
<i>Innlandet</i>							
Antall	302	510	330	154	31	7	1334
kvote	21 715	71 391	91 978	72 075	20 412	6 299	283 870
<i>Vestfold og Telem.</i>							
Antall	38	28	27	27	5	4	129
kvote	2 378	4 182	7 628	12 945	3 394	3 715	34 243
<i>Agder</i>							
Antall	85	87	73	21	4	0	270
kvote	5 961	12 199	20 988	10 497	2 664	0	52 309
<i>Rogaland</i>							
Antall	137	326	350	196	41	22	1072
kvote	9 944	47 964	101 979	94 898	27 966	20 517	303 268
<i>Vestland</i>							
Antall	363	406	205	83	19	6	1 082
kvote	24 527	57 291	58 762	41 062	12 316	5 488	199 446
<i>Møre og Romsdal</i>							
Antall	117	223	163	89	26	10	628
kvote	8 252	31 811	46 406	43 233	17 699	9 321	156 721
<i>Trøndelag</i>							
Antall	166	429	482	233	51	12	1 373
kvote	11 779	62 556	141 699	111 726	33 648	10 966	372 374
<i>Nordland</i>							
Antall	63	161	151	90	5		470
kvote	4 083	23 324	44 738	42 853	3 199		118 197
<i>Troms og Finnmark</i>							
Antall	28	103	76	35	6	4	252
kvote	2 075	15 215	21 627	16 078	4 220	3 695	62 911
Landet							
Antall	1 368	2 371	1 977	1 003	209	72	7 000
Kvote	95 056	340 276	568 715	482 287	139 475	66 438	1 692 247

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.19 viser andel av jordbruksbedrifter og kvote i de ulike fylkene. Gruppen med 100–200 000 liter har størst andel av antall jordbruksbedrifter, med ca. 34 prosent, men andelen av kvote er 20 prosent i denne gruppen. Gruppen med 200–400 000 liter har størst andel av kvoten, med ca. 34 prosent.

Andelen jordbruksbedrifter i gruppen 600–800 000 liter er på 3 prosent i 2021, mens andelen av kvote i denne gruppen er på 8,2 prosent. I den største gruppen, over 800 000 liter, er det 1 prosent av jordbruksbedriftene og 3,9 prosent av kvoten.

I Vestland fylke har 33,5 prosent av jordbruksbedriftene under 100 000 liter i kvote, mens i Troms og Finnmark er 11,1 prosent av jordbruksbedriftene i denne gruppen.

Tabell 2.19 Fordeling av andel jordbruksbedrifter og kvote i de ulike fylker etter kvotestørrelse. 2021

Fylke	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0–100	100–200	200–400	400–600	600–800	>800	
Oslo og Viken							
Andel av antall	17,7	25,1	30,8	19,2	5,4	1,8	100
Andel av kvote	4,0	13,2	30,2	33,9	12,8	5,9	100
Innlandet							
Andel av antall	22,6	38,2	24,7	11,5	2,3	0,5	100
Andel av kvote	7,6	25,1	32,4	25,4	7,2	2,2	100
Vestfold og Telem.							
Andel av antall	29,5	21,7	20,9	20,9	3,9	3,1	100
Andel av kvote	6,9	12,2	22,3	37,8	9,9	10,8	100
Agder							
Andel av antall	31,5	32,2	27,0	7,8	1,5	-	100
Andel av kvote	11,4	23,3	40,1	20,1	5,1	-	100
Rogaland							
Andel av antall	12,8	30,4	32,6	18,3	3,8	2,1	100
Andel av kvote	3,3	15,8	33,6	31,3	9,2	6,8	100
Vestland							
Andel av antall	33,5	37,5	18,9	7,7	1,8	0,6	100
Andel av kvote	12,3	28,7	29,5	20,6	6,2	2,8	100
Møre og Romsdal							
Andel av antall	18,6	35,5	26,0	14,2	4,1	1,6	100
Andel av kvote	5,3	20,3	29,6	27,6	11,3	5,9	100
Trøndelag							
Andel av antall	12,1	31,2	35,1	17,0	3,7	0,9	100
Andel av kvote	3,2	16,8	38,1	30,0	9,0	2,9	100
Nordland							
Andel av antall	13,4	34,3	32,1	19,1	1,1	-	100
Andel av kvote	3,5	19,7	37,9	36,3	2,7	-	100
Troms og Finnmark							
Andel av antall	11,1	40,9	30,2	13,9	2,4	1,6	100
Andel av kvote	3,3	24,2	34,4	25,6	6,7	5,9	100
Landet							
Andel av antall	19,5	33,9	28,2	14,3	3,0	1,0	100
Andel av kvote	5,6	20,1	33,6	28,5	8,2	3,9	100

Kilde: Landbruksdirektoratet

I 2021 var forholdstall for disponibel kvote for kumelk 1,07. Kvotetaket på 900 000 liter ble også hevet med forholdstallet, til 963 000 liter. I 2021 var det 26 foretak som fikk sin disponible kvote avkortet. De fikk beregnet en høyere disponibel kvote enn 963 000 liter og ble dermed avkortet til 963 000 liter. Av disse foretakene var blant annet 8 i Rogaland, 5 i Trøndelag og 4 i Møre og Romsdal.

Tabell 2.20 viser antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med færre enn 10 ammekyr, men andelen har vært synkende, fra 78 prosent i 1999 til 36 prosent i 2021. Gjennomsnittsbesetningen har økt fra 6,7 til 18,4 ammekyr i samme periode.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring	
						99–10	10–21
< 10	4 266	3 097	2 572	2 169	2 204	-4,5	-1,4
%	78	59	49	37	36		
10–19	872	1 385	1 479	1 793	1 852	4,9	2,1
%	16	26	28	30	30		
20–39	284	630	903	1 317	1 372	11,1	3,9
%	5	12	17	22	22		
40–69	35	113	227	528	592	18,5	9,1
%	1	2	4	9	10		
≥ 70	7	9	22	87	81	11,1	12,6
%	0	0	0	1	1		
Antall jordbr.bedr.	5 464	5 234	5 203	5 894	6 101	-0,4	1,5
1 000 ammekyr	37	56	70	106	112	6,0	4,4
Ammekyr per jordbr.bedr.	6,7	10,6	13,4	18,0	18,4	6,5	2,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.21 viser at antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau ble redusert med 40 prosent fra 1999 til 2021. Antall vinterfôra sauer ble i samme periode redusert med 6 prosent. Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 42,1 i 1999 til 65,8 i 2021.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21
< 50	15 787	9 892	7 785	7 429	7 272	-3,9	-6,2	-0,6
%	70	57	53	54	54			
50–99	5 223	5 095	4 357	3 533	3 488	2,2	-1,6	-2,0
%	23	29	29	26	26			
100–199	1 587	2 127	2 185	2 255	2 237	3,8	2,9	0,2
%	7	12	15	16	16			
200–299	101	246	337	429	423	3,4	11,6	2,1
%	0	1	2	3	3			
≥ 300	11	40	115	161	162	-0,9	23,8	3,2
%	0	0	1	1	1			
Antall jordbr.bedr.	22 709	17 400	14 779	13 807	13 582	-2,4	-3,8	-0,8
1 000 sau	955	955	923	903	894	0,6	-0,3	-0,3
Ant. sau per j.bedr.	42,1	54,9	62,4	65,4	65,8	3,1	3,7	0,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.22 til tabell 2.24 viser strukturutviklingen for de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon.

Antall jordbruksbedrifter med purker har avtatt med 75 prosent fra 1999 til 2021, mens antall purker samtidig har blitt redusert med 25 prosent, med størst nedgang de siste årene.

Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 27 purker per besetning i 1999, til 81 purker i 2021. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 150 purker har økt fra 1 prosent i 1999 til 15 prosent i 2021.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21*
< 30	2 501	1 015	531	343	319	-5,7	-13,1	-3,9
%	68	48	36	36	35			
30–59	864	600	420	228	224	3,8	-6,3	-5,4
%	24	28	29	24	25			
60–99	220	290	262	160	134	8,2	1,6	-4,4
%	6	14	18	17	15			
100–149	54	124	131	83	94	12,9	8,4	-4,1
%	1	6	9	9	10			
≥ 150	37	80	116	136	135	12,9	10,9	1,5
%	1	4	8	14	15			
Antall	3 676	2 109	1 460	950	906	-3,5	-8,1	-3,8
1 000 purker	97	99	95	74	73	1,5	-0,2	-2,2
Purker per j.bedr.	26,5	46,8	65,1	78,1	81,0	5,1	8,5	1,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Det totale antall jordbruksbedrifter med høner ble redusert med 63 prosent i tidsrommet 1999 til 2021, men antall høner økte med 44 prosent i samme periode.

Tabell 2.23 viser en oversikt over jordbruksbedrifter som har over 500 høner. Konesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha maksimalt 7 500 innsatte høner på ethvert tidspunkt (Før 2004 var konsesjonsgrensen 5000 høner).

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner¹⁾, etter besetningsstørrelse²⁾

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring	
						99–10	10–21
500 - 999	155	62	19	4	12	-17,4	-4,1
%	13	7	3	1	2		
1 000–1 999	398	159	62	19	19	-15,6	-10,2
%	34	19	9	3	3		
2 000–4999	477	303	134	37	32	-10,9	-12,2
%	40	37	20	6	5		
5 000–7 500	113	266	394	175	167	12,0	-7,5
%	10	32	60	29	27		
≥ 7 501	43	39	48	375	385	1,0	20,8
%	4	5	7	61	63		
Antall jordbr.bedr. ²⁾	1 186	829	657	610	615	-5,2	-0,6
Antall jordbr.bedr. ³⁾	4 064	2 528	1 847	1 503	1 516	-6,9	-1,8
1 000 høner ²⁾	3 101	3 372	3 926	4 570	4 567	2,2	1,4
1 000 høner ³⁾	3 181	3 415	3 953	4 593	4 593	2,0	1,4
Høner per j.bedr.	2 615	4 067	5 975	7 530	7 469	7,8	2,0

* Foreløpige tall

1) Rugeeggproduksjon er inkludert i tallene

2) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 500 høner

3) Alle jordbruksbedrifter med høner

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.24 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling målt etter antall slaktede kyllinger. Det mangler tall før 2001. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2020, fra 511 bedrifter i 2001, opp til 673 i 2014 og ned igjen til 462 i 2020. I hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største.

Konsesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha en slaktekyllingproduksjon med inntil 280 000 omsatte og slaktede kyllinger per år. I 2020 utgjorde gruppene med over 100 000 slaktekyllinger 63 prosent av alle jordbruksbedrifter mot 9 prosent i 2001. Endringen i jordbruksbedrifter og antall kyllinger siste år sees i sammenheng med endringer i markedet. Antall kyllinger i gjennomsnitt per bedrift økte fra 62 200 til 131 000 kyllinger fra 2001 til 2020.

Tabell 2.24 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2010	2019	2020	Årlig % Endring	
						01–10	10–20
< 25 000	90	61	44	8	3	-7,6	-23,6
%	18	13	8	2	1		
25 000–49 999	103	82	35	23	16	-11,3	-7,5
%	20	17	6	5	3		
50 000–74 999	165	104	49	60	59	-12,6	1,9
%	32	22	9	12	13		
75 000–99 999	108	158	89	102	95	-2,1	0,7
%	21	33	15	21	21		
100 000–139 999	23	54	333	126	138	34,6	-8,4
%	5	11	59	26	30		
140 000–279 999	16	16	15	152	134	-0,7	24,5
	3	3	3	31	29		
≥ 280 000	6	7	10	20	17	5,8	5,4
%	1	1	2	4	4		
Antall jordbr.bedr.	511	482	575	491	462	1,3	-2,2
1 000 kyllinger	31 774	35 242	56 496	63 683	60 429	6,6	0,7
1 000 kyllinger per j.bedr.	62	73	98	130	131	5,2	2,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

2.3 Bruk av utmarksbeite

Utmarksbeite er sentralt for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap.

Tabell 2.25 viser statistikk over dyr på utmarksbeite, og tabell 2.26 viser andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Både totaltall og andel av geiter på utmarksbeite har gått betydelig ned fra 1999, mens antall og andel av hester på utmarksbeite har økt i samme periode.

Tabell 2.25 Beitedyr på utmarksbeite¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2008	2 190 200	223 400	1 900 200	57 500	9 100
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2015	2 318 400	248 700	2 005 100	55 600	9 100
2019	2 231 400	239 600	1 930 100	53 200	8 500
2020	2 236 100	249 300	1 922 700	55 700	8 400
2021	2 226 000	258 100	1 902 200	57 800	8 000

Kilde: Produksjonstilskuddsstatistikk. Landbruksdirektoratet

1) Tidspunkt for søknad om produksjonstilskudd ble lagt om i 2017. Fom. 2017 benyttes søknadsomgang 2 for antall dyr på beite. For sau og lam: antall dyr sluppet på utmarksbeite.

Andel dyr på beite har variert litt i perioden, men har stort sett vært rundt 70 prosent av samlet antall dyr (tabell 2.26). Storfe og hest har hatt en markert økning av andelen dyr på utmarksbeite fra 1999 til 2021. Geit og kje har hatt et fall i andel dyr på utmarksbeite i samme periode.

Tabell 2.26 Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2008	67,8	25,1	85,0	82,8	26,5
2010	68,8	26,1	85,1	85,4	25,9
2015	69,9	29,1	84,8	83,0	28,8
2019	70,3	31,1	83,6	75,0	36,0
2020	70,2	32,3	82,9	76,4	35,6
2021	70,2	33,1	82,8	77,7	34,5

Kilde: Produksjonstilskuddsstatistikk. Landbruksdirektoratet

1) Tidspunkt for søknad om produksjonstilskudd ble lagt om i 2017. Fom. 2017 benyttes søknadsomgang 2 for antall dyr på beite. For sau og lam: antall dyr sluppet på utmarksbeite. Totalt antall dyr er hentet fra søknadsomgang 1, bortsett fra lam, som er fra søknadsomgang 2, «lam på beite i minst 12/16 uker»

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 2.27 viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall jordbruksbedrifter med seterdrift. I forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, har likevel andelen holdt seg stabil på 13–14 prosent fra 2003 til 2020.

Pga. endring i tilskuddsordningene f.o.m. 2005, er tallene noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 2.27 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesforetak

	1995	1999	2010	2019	2020
Totalt antall jordbr.bedrifter med seter ¹⁾	2 608	2 721	1 579	1034	976
Andel jordbr.bedrifter med seter, % ²⁾	10	12	14	13	13
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	991	713	713
Andel jordbr.bedrifter med seterdrift alene, % ²⁾	6	6	9	9	10
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	588	108 ³⁾	
Andel med fellesseter av alle med seter, %	38	46	37	10	

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

3) Dette er antall fellesseter, ikke antall jordbruksbedrifter som søker tilskudd for disse. Finner ikke tall for dette i 2020

Kilde: Landbruksdirektoratet tom 2003. Deretter Statistisk sentralbyrå

I Regionalt miljøprogram (RMP) ble det gjort endringer i tilskudd til seterdrift i 2019. Det ble innført tre tiltaksklasser:

- A. Drift av seter. Egen foredling
- B. Drift av seter. Levering til meieri
- C. Besøksseter

Tabell 2.28 viser fordelingen av tilskudd og antall setre på de tre tiltaksklassene.

Tabell 2.28 Fordeling av tilskudd og antall setre på de tre tiltaksklassene

År	Tiltaksklasser					
	A, seter med egen foredling		B, seter med lev. til meieri		C, besøksseter	
	Mill. kr	Antall setre *	Mill. kr	Antall setre *	Mill. kr	Antall setre *
2019	4,5	68,7	40,4	729	1,4	23
2020	5,1	71,0	41,0	682	1,3	23

*Korrigert for antall deltakere

Kilde: SSB, Landbruksdirektoratet

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord, samtidig som klimatiske forhold legger begrensninger på avlingsutbyttet og hvilke vekster som kan dyrkes. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Helsedirektoratet har beregnet at totalt utgjorde norsk produksjon 49 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i 2017, regnet på energibasis.

I innstilling fra næringskomiteen om jordbruksoppgjøret 2015 (Innst. 385S) sier komiteen om landbruk over hele landet: *«Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av beredskapshensyn.»*

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. På grunn av variasjoner, spesielt i væravhengige produksjoner som korn og potet, er indikatoren for «Årlig prosentvis endring» svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Tabellene må derfor leses med en viss forsiktighet.

Tabell 3.1a viser at kornproduksjonen i 2020 var større enn i 2019 i alle fylker, med unntak av Trøndelag.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2019	2020	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–20
Viken	571,1	625,2	580,7	669,9	635,4	0,6	0,2	0,9
Innlandet	320,3	318,5	300,7	282,2	357,5	-0,9	-0,6	1,7
Vestfold og Telemark	147,6	162,0	150,7	140,7	151,0	1,7	0,2	0,0
Agder	13,4	6,4	5,9	2,9	4,2	9,5	-7,2	-3,3
Rogaland	14,8	19,4	16,7	8,2	11,2	1,7	1,1	-3,9
Vestland	0,9	0,3	0,1	0,1	0,0		-15,9	
Møre og Romsdal	7,6	4,6	2,1	1,7	3,3	1,1	-11,0	4,5
Trøndelag	140,9	161,5	148,0	190,4	148,3	0,0	0,4	0,0
Nordland	1,5	0,5	0,8	0,4	0,4		-5,9	-6,3
Troms og Finnmark	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Landet	1 218,1	1 298,4	1 205,7	1 296,5	1 311,3	0,3	-0,1	0,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.1b viser hvordan produksjonen av potet har utviklet seg etter 1999. I 2020 står Innlandet for 53 prosent av potetproduksjonen i landet.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2019	2020	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–20
Viken	53,6	41,0	40,8	39,1	46,0	-2,0	-2,5	1,2
Innlandet	182,6	149,6	164,2	172,9	189,9	-0,1	-1,0	1,5
Vestfold og Telemark	46,1	39,7	48,0	40,2	48,7	-2,9	0,4	0,1
Agder	4,6	6,1	8,8	8,1	8,7	-10,1	6,1	-0,1
Rogaland	23,7	21,6	20,5	16,8	17,7	-4,8	-1,3	-1,5
Vestland	4,7	3,4	2,1	2,2	2,5	-3,9	-7,0	1,6
Møre og Romsdal	6,9	4,3	4,5	6,0	6,6	-3,0	-3,8	3,9
Trøndelag	47,9	40,8	38,8	38,4	32,8	-2,4	-1,9	-1,7
Nordland	5,7	3,2	3,2	2,7	3,6	-3,2	-5,1	1,2
Troms og Finnmark	4,6	6,9	2,2	5,7	4,8	-1,2	-6,4	8,1
Landet	380,4	316,6	333,2	332,2	361,3	-1,8	-1,2	0,8

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.1c viser at melkeproduksjonen stort sett har holdt seg på ca. 1 500 mill. liter på 2000-tallet. Melkeproduksjonen er kvotestyrkt, og fra og med 2018 er det 14 produksjonsregioner. Dette gjør at forholdet mellom fylkene holder seg stabilt.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på fylker. Mill. liter¹⁾

	1999	2005	2010	2020	2021	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21
Viken	106,8	94,3	94,0	94,5	95,3	-1,0	-1,2	0,1
Innlandet	282,2	254,4	257,2	249,5	258,0	-1,0	-0,8	0,0
Vestfold og Telemark	34,5	28,7	29,7	30,6	30,9	-0,7	-1,3	0,4
Agder	49,2	45,4	45,0	42,6	42,9	-1,0	-0,8	-0,4
Rogaland	269,2	273,7	278,4	286,9	292,9	-1,6	0,3	0,5
Vestland	222,1	189,6	179,2	170,3	174,8	-0,5	-1,9	-0,2
Møre og Romsdal	163,0	150,3	145,8	135,6	136,4	-1,5	-1,0	-0,6
Trøndelag	347,9	318,9	320,8	332,6	339,0	-1,1	-0,7	0,5
Nordland	113,6	104,2	105,4	102,7	104,0	-0,8	-0,7	-0,1
Troms og Finnmark	58,8	52,8	50,5	51,6	51,2	-0,9	-1,4	0,1
Landet	1 647,3	1 512,4	1 506,0	1 496,9	1 525,4	-1,1	-0,8	0,1

1) Ekskl. gårdssmør fra og med 2010

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren)

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2021 på 87,7 mill. kg, en økning fra 85,3 mill. kg i 2020 (tabell 3.1d). Fra 2010 til 2021 har produksjonen økt mest i antall kilo i Innlandet. Den største prosentvise årlige økningen var i Vestfold og Telemark, mens den største nedgangen var i Møre og Romsdal.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2020	2021	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21
Viken	7,3	5,8	5,6	6,7	7,1	1,2	-2,3	2,1
Innlandet	17,1	16,5	16,5	17,8	19,0	4,7	-0,3	1,3
Vestfold og Telemark	2,7	2,2	2,3	3,0	3,4	0,9	-1,6	3,5
Agder	3,4	3,0	2,9	3,3	3,5	3,4	-1,3	1,8
Rogaland	15,7	14,6	14,4	14,3	15,3	3,2	-0,8	0,6
Vestland	11,1	9,7	8,6	7,6	7,6	-0,4	-2,3	-1,2
Møre og Romsdal	9,3	8,4	7,5	6,5	6,5	1,5	-1,9	-1,3
Trøndelag	19,8	18,4	17,1	17,7	17,2	2,8	-1,4	0,1
Nordland	6,6	6,4	6,4	6,3	6,2	2,1	-0,2	-0,4
Troms og Finnmark	2,4	2,1	2,1	2,1	2,0	2,5	-1,0	-0,8
Landet	95,4	87,0	83,5	85,3	87,7	2,4	-1,2	0,5

Kilde: Landbruksdirektoratet

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2021 på 134,8 mill. kg, og det er en økning fra 131,7 i 2020. Fra 2010 til 2021 har produksjonen økt mest i antall kilo i Innlandet. Relativt sett har økningen vært størst i Agder, mens det har vært størst relativ nedgang i Troms og Finnmark i denne perioden.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2020	2021	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21
Viken	17,9	16,4	17,1	15,6	15,7	-0,3	-0,4	-0,8
Innlandet	22,4	22,6	24,9	28,0	29,8	6,2	1,0	1,7
Vestfold og Telemark	10,5	10,7	12,2	10,5	10,7	2,8	1,3	-1,2
Agder	2,0	1,5	1,9	2,4	2,5	2,1	-0,5	2,7
Rogaland	24,5	30,4	37,1	38,7	38,8	4,5	3,8	0,4
Vestland	3,8	3,7	4,0	4,3	4,5	-7,2	0,5	1,0
Møre og Romsdal	2,3	1,9	2,4	2,5	2,4	4,6	0,3	0,1
Trøndelag	20,1	19,8	21,9	22,8	23,5	2,3	0,8	0,6
Nordland	3,3	4,2	6,3	6,3	6,2	5,3	6,1	-0,1
Troms og Finnmark	1,6	1,1	1,1	0,6	0,7	15,5	-3,3	-3,8
<i>Landet</i>	<i>108,4</i>	<i>112,3</i>	<i>128,8</i>	<i>131,7</i>	<i>134,8</i>	<i>2,6</i>	<i>1,6</i>	<i>0,4</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2021 på 24,4 mill. kg, og det er tilnærmet samme mengde som de siste to årene.

Produksjonen av sau- og lammekjøtt har i hovedsak økt i fylkene Viken, Innlandet og Trøndelag fra 2010 til 2021, mens den har vært stabil eller gått ned i de andre fylkene.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2020	2021	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–21
Viken	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	-1,9	-0,2	0,6
Innlandet	3,9	4,6	4,2	4,4	4,4	2,8	0,6	0,4
Vestfold og Telemark	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	-0,6	-0,3	-1,0
Agder	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	2,8	-1,6	0,2
Rogaland	4,0	5,1	5,3	5,2	5,3	0,2	2,5	0,1
Vestland	4,7	4,5	4,4	4,2	4,2	-1,5	-0,5	-0,5
Møre og Romsdal	1,3	1,4	1,2	1,2	1,2	-0,9	-1,0	-0,1
Trøndelag	2,1	2,5	2,3	2,7	2,6	0,3	0,9	1,0
Nordland	1,8	2,1	2,3	2,0	2,0	-2,0	2,2	-1,1
Troms og Finnmark	1,4	1,6	1,7	1,6	1,6	1,2	1,6	-0,6
<i>Landet</i>	<i>22,6</i>	<i>25,4</i>	<i>24,4</i>	<i>24,6</i>	<i>24,4</i>	<i>-0,1</i>	<i>0,7</i>	<i>0,0</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.1g viser at produksjonen av fjørfekjøtt har hatt en årlig økning på 2,9 prosent fra 2010 til 2021. Fra 1999 til 2010 var det en årlig økning på 8 prosent. Totalt produsert mengde var 115,7 mill. kg i 2021. Dette er 8,6 mill. kg mer enn i 2020.

Av kjøttslagene er det fjørfekjøtt som har hatt den største forskyvingen mellom fylkene. I Nord-Norge produseres det ikke fjørfekjøtt, og fylkene Agder, Vestland og Møre og Romsdal har svært liten produksjon. I 1999 produserte Viken og Innlandet 58 prosent

av fjørfekjøttet mot 38 prosent i 2021. Trøndelag har økt sin andel fra 15 prosent i 1999 til 27,5 prosent i 2021, mens Rogaland har økt fra 13 til 29,6 prosent i samme periode.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2020	2021	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-21
Viken	13,4	15,7	19,5	22,8	25,1	5,6	3,5	2,3
Innlandet	7,7	12,6	15,8	17,4	18,7	7,4	6,8	1,5
Vestfold og Telemark	3,4	4,6	5,0	4,8	4,7	7,5	3,6	-0,6
Agder	0,5	0,5	0,7	0,6	0,6	0,7	2,6	-1,4
Rogaland	4,8	8,8	14,8	31,6	34,3	7,0	10,8	7,9
Vestland	1,0	0,9	0,8	0,2	0,2	0,4	-2,5	-10,0
Møre og Romsdal	0,3	0,4	0,2	0,2	0,2	-1,5	-3,6	-1,2
Trøndelag	5,5	12,9	28,1	29,4	31,9	8,3	16,0	1,2
Nordland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Troms og Finnmark	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Landet	36,5	56,5	84,9	107,0	115,7	6,3	8,0	2,9

Kilde: Landbruksdirektoratet

Eggproduksjonen (tabell 3.1h) har totalt sett økt med 14 mill. kg fra 2010 til 2021. I 2010 sto Rogaland for 29,2 prosent av den totale produksjonen av egg i landet, mens den var redusert til 26,5 prosent i 2021. I Trøndelag har andelen gått opp fra 14,5 til 23,5 prosent i samme periode.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-21
Viken	10,4	11,9	13,1	12,4	12,6	0,5	2,1	-0,3
Innlandet	7,5	5,9	7,1	10,0	9,7	1,7	-0,4	2,9
Vestfold og Telemark	4,1	3,6	3,4	3,8	3,7	-1,2	-1,8	0,8
Agder	2,6	2,6	2,1	2,2	2,3	-2,8	-2,2	1,1
Rogaland	12,0	16,2	17,4	18,7	19,4	-1,6	3,4	1,0
Vestland	3,7	3,3	3,5	3,3	3,3	-4,6	-0,5	-0,5
Møre og Romsdal	1,3	1,6	2,1	2,5	2,5	-3,7	4,8	1,6
Trøndelag	4,2	5,1	8,6	17,7	17,3	1,6	6,9	6,5
Nordland	1,0	0,9	1,4	1,6	1,7	-2,2	2,5	1,8
Troms og Finnmark	0,9	0,6	0,8	0,9	0,9	-2,7	-0,9	0,8
Landet	47,7	51,7	59,5	73,1	73,4	-0,9	2,0	1,9

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

3.1.1 Småskalaproduksjon

I Norge har vi omtrent 1 800 lokale matprodusenter². Produsentene har flere ulike alternativer for å nå ut til kundene med sine produkter, blant annet *Bondens Marked*, REKO-ringer eller salg gjennom dagligvarehandelen. Mange av produsentene er registrert på lokalmatportalen *lokalmat.no*, og er merkebrukere av matmerkene *Spesialitet* og/eller *Beskyttet Betegnelse*.

Tabell 3.2 viser antall produsenter og produkter i ulike merkeordninger gjennom Matmerk. Lokalmatdatabasen og «Beskyttede betegnelser» ble opprettet i 2015.

Tabell 3.2 Antall produsenter og produkter i ulike merkeordninger gjennom Matmerk

	Spesialitet		Lokalmatdatabasen		Beskyttede betegnelser
	Produkter	Produsenter	Produkter	Produsenter	Geografiske områder
2013	202				
2014	244				
2015	285	76	360	70	24
2016	425 ¹⁾	86	1 086	465	27
2017	471	95	1 730	678	29
2018	505	105	1 980	540 ²⁾	29
2019	567	110	2 484	576	31
2020	563	126	2 429	568	31
2021	585	129	2 907	645	32

1) Fra 2016 fikk hvert produkt egen strekkode. Dvs. at en type ost kan f.eks. selges både i stykker og i skiver, og dette blir da regnet for to ulike produkter.

2) Endring i 2018: kun bedrifter med gjennomført egenrevisjon framkommer, dvs. at det er flere i selve databasen.

Kilde: Årsmeldinger Matmerk

Spesialitetsmerke og Beskyttet Betegnelse

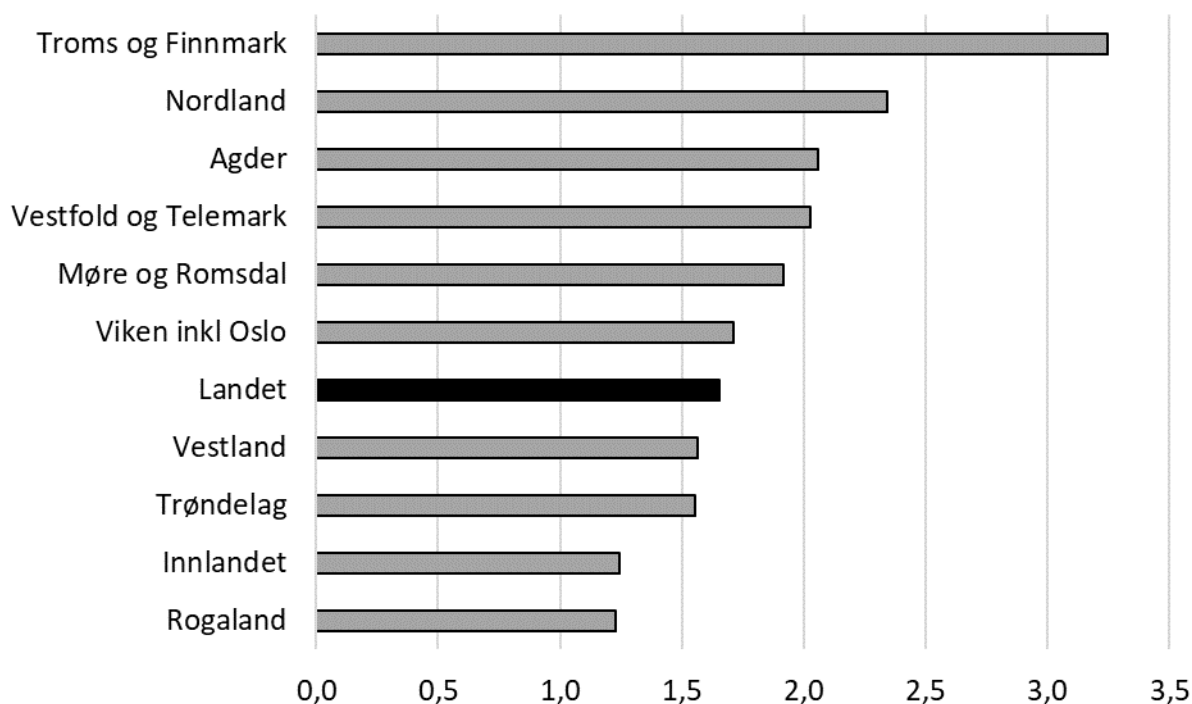
Spesialitet er et informasjonsmerke for norsk mat og drikke, tildelt av en uavhengig fagjury. Spesialitet-merkede produkter er basert på de beste lokale råvarene og særegne oppskrifter. Beskyttet Betegnelse er det offentlige merket som verner om norsk matkultur og garanterer særegen kvalitet fra et bestemt geografisk område. Nesten 1000 enkeltprodusenter er tilknyttet de 32 produsentsammenslutningene som har fått tildelt en Beskyttet Betegnelse (2021). Til sammenligning er det mellom 6 og 10 produsentsammenslutninger som har denne betegnelsen i hvert av de andre nordiske landene.

² Kilde: Et estimat gjort av Stiftelsen Norsk Mat, Bondens marked og Innovasjon Norge

Lokalmatdatabasen

På *lokalmat.no* er 654 matprodusenter og 2 840 produkter registrert (mars 2022). Det er flest produsenter i Viken, med 107 stk. og færrest i Troms og Finnmark, med 36 produsenter. 22 produsenter har ikke oppgitt fylke.

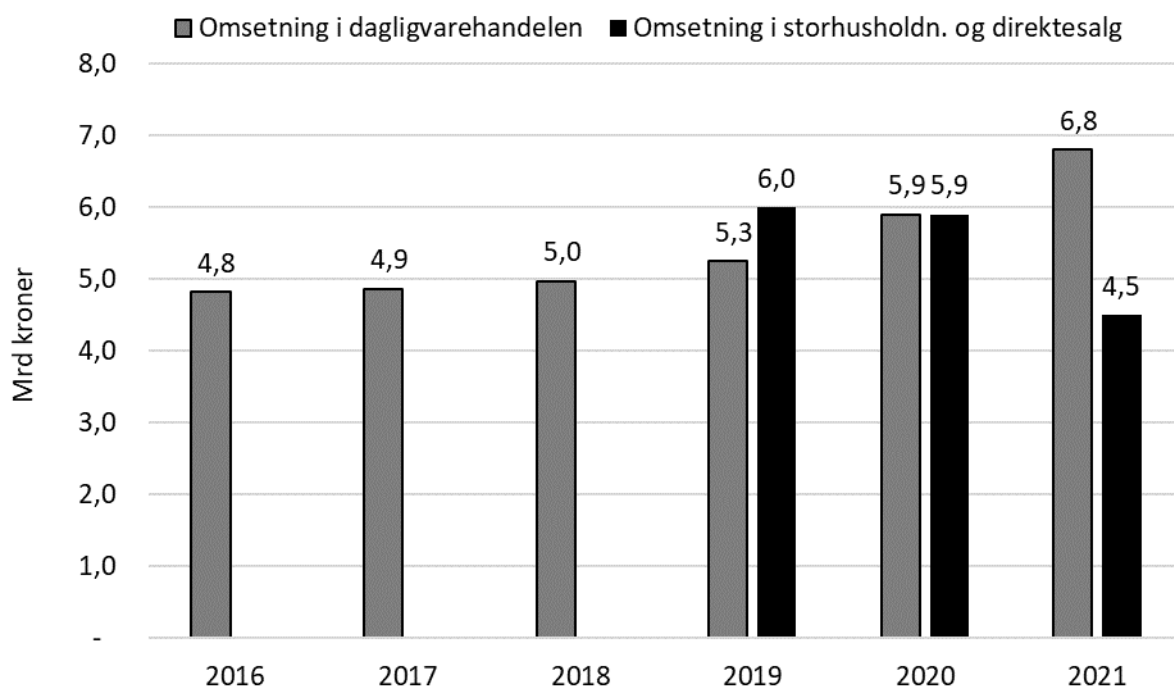
Figur 3.1 viser antall småskalaprodusenter i prosent av antall jordbruksbedrifter per fylke (tall for mars 2022). Troms og Finnmark er det fylket som har størst andel produsenter av lokalmat i forhold til totalt antall jordbruksbedrifter.

Figur 3.1 Antall småskalaprodusenter i prosent av totalt antall jordbruksbedrifter per fylke

Kilde: Lokalmat.no, SSB

Figur 3.2 viser omsetningen av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen, samt salg av lokalmat og -drikke i storhusholdninger og ved direktesalg, som ble målt for første gang i 2019. Omsetningen av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen har hatt en økning de siste årene, og var totalt på 6,8 mrd. i 2021. Tilsvarende omsetning i storhusholdninger og ved direktesalg ble målt til 5,9 mrd. i 2020 og 4,5 mrd. i 2021.

Figur 3.2 Omsetning av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen, samt tilsvarende omsetning i storhusholdning og direktesalg i 2019, 2020 og 2021

Kilde: Stiftelsen Matmerk

Bondens marked

Bondens marked ble etablert i Norge i 2003 etter modell fra det internasjonale konseptet Farmers Market³. Bondens marked er et beskyttet merke, eid og kontrollert av Stiftelsen Bondens marked Norge. På Bondens marked kan en kjøpe mat direkte fra produsenten. Produktene en kan få kjøpt vil variere gjennom sesongen og fra marked til marked. Som oftest vil en finne oster, økologisk kjøtt, fisk og vilt, bakervarer, honning, frukt, bær og grønnsaker.

Bondens marked stiller strenge krav til produsentene. Råvarene skal være lokale og sporbare, foredlingen skal ha et håndverksmessig og småskala preg, og produsenten skal selv stå for salget. Disse kravene stilles for at en skal få en unik vare hvor opprinnelse, kvalitet og smak står i sentrum.

I oppstartsåret ble Bondens marked arrangert på ni ulike steder, og totalt ble det arrangert 63 markedsdager på disse stedene. Gjennomsnittlig omsetning per utbyder per markedsdag var i overkant av kr 6 000, men dette varierer mellom de enkelte produsentene fra kr 700 til kr 40 000. Kravet til omsetning varierer sterkt både ut ifra kostnader på råvarer og arbeidsinnsatsen knyttet til foredlingsgrad.

³ Kilde: www.bondensmarked.no

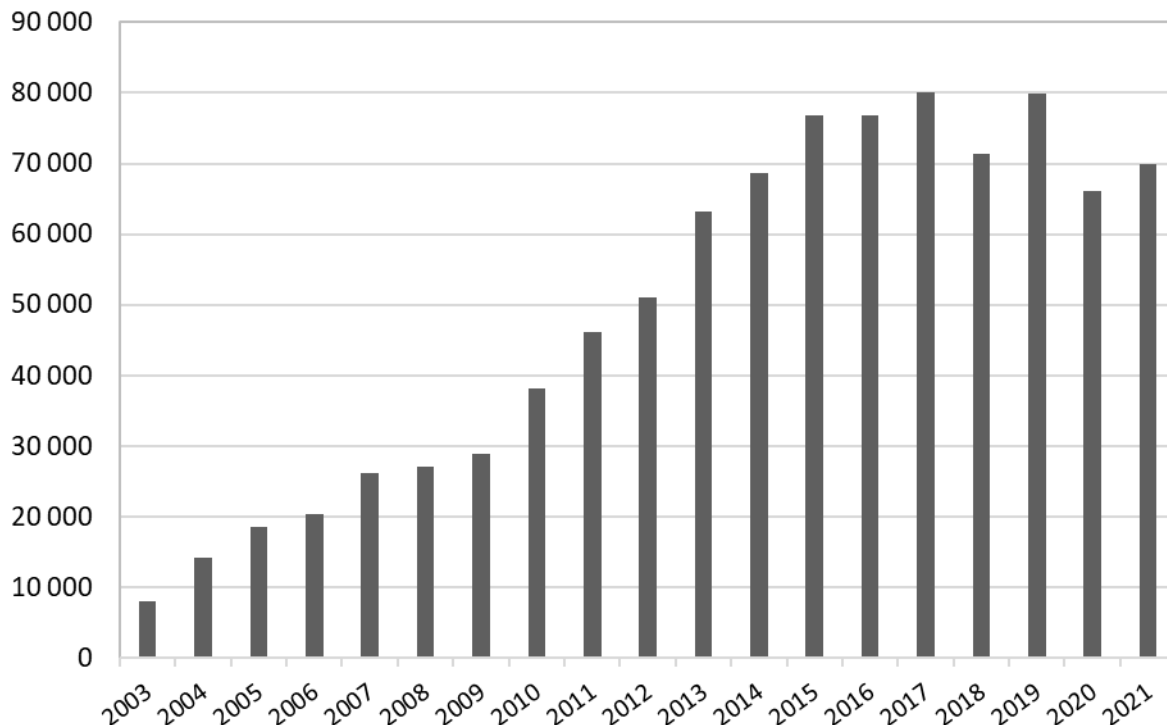
Tabell 3.3 viser total omsetning på Bondens marked, samt antall markedsdager og omsetning per markedsdag. Omsetningen har økt fra 5,5 mill. i 2003, og var på 69,9 mill. i 2021. Høyeste omsetning var i 2019, med 76,2 mill.

Tabell 3.3 Total omsetning, antall markedsdager og omsetning per markedsdag

	Total omsetning, kroner	Antall markedsdager	Gj.snittlig omsetn. per markedsdag, kroner
2003	5 500 000	63	87 300
2005	13 100 000	195	67 200
2010	30 300 000	213	142 300
2015	66 200 000	245	270 200
2019	76 230 000	287	265 600
2020	63 945 000	316	202 400
2021	69 878 698	382	182 929

Kilde: Bondens marked Norge

Bondens marked arrangeres i dag (2021) på om lag 20 ulike steder i Norge, fra Alta i nord til Kristiansand i sør. Det langsiktige målet er å ha markeder i alle store byer hver lørdag i sesongen. Omsetningen fra bondens marked økte hvert år fram til 2017, men har variert etter dette. Figur 3.3 viser omsetningen på landsbasis fra 2003 til 2021.

Figur 3.3 Omsetning på landsbasis fra Bondens marked, nominelle kroner. 1000-kroner. Faste 2020-kroner

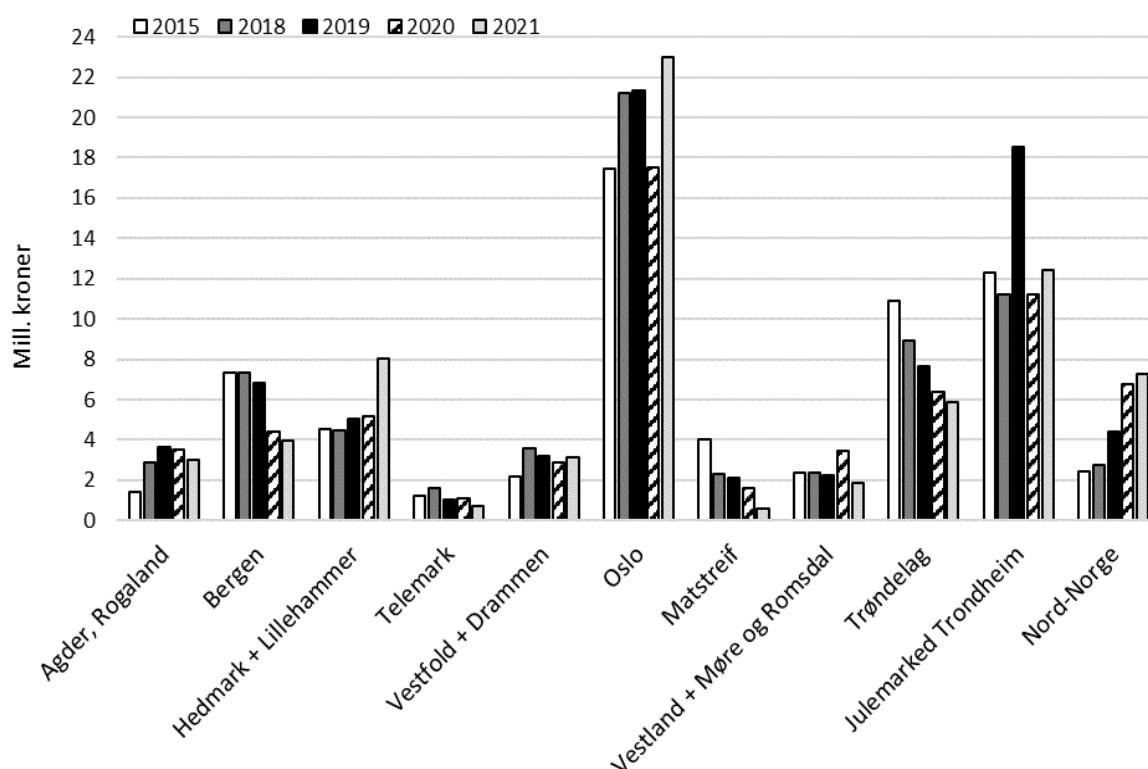
Kilde: Bondens marked Norge

Figur 3.4 viser omsetningen på Bondens marked ved ulike lokasjoner i perioden 2015-2021. Den geografiske enheten er enkelte steder byer og andre steder fylker. I 2015 var den totale omsetningen på 66 mill. kroner, i 2019 på 76,1 mill. kroner og 69,9 mill. kroner i 2021. Både i 2020 og delvis 2021 ble omsetningen preget av korona, spesielt i de store byene hvor det ikke var samlet folk i sentrum.

Oslo er det stedet hvor det er høyest omsetning av lokale matvarer. «Matstreif» er en nasjonal matfestival i regi av Innovasjon Norge, og Bondens marked pleier å arrangere et stort marked de samme dagene.

I 2019 var første år det ble gjennomført markeder i alle landets fylker. I Trondheim var det en ombygging av torvet i 2017 og 2018, og etter at denne ble ferdigstilt ble det bedre tall der i 2019.

Mange kunder på Bondens marked etterspør økologiske produkter, og andelen økologiske produsenter har vært stabilt på ca. 27 prosent de siste årene. Bondens marked har et prosjekt på gang for å rekruttere flere øko-produsenter, men andelen av omsetningen med økavarer går ned, da de fleste øko-produsentene har mindre volum og verdi, og deltar på færre markeder.

Figur 3.4 Omsetning på Bondens Marked ved ulike lokasjoner, utvalgte år 2015-2021

Kilde: Bondens marked Norge

REKO-ringer

REKO betyr RETTferdig KONsum og er et handelsfenomen som ble grunnlagt i Finland i 2013. Etablering av nye REKO-ringer i Norge er en del av Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt prosjekt Matnyttig. Salgsfenomenet har ingen mellomledd og produsenten får 100% av salgssummen. Kundene forhåndsbestiller varer via en Facebook-gruppe, og bestilte varer leveres ut til kunder til oppsatt tid på et fast sted. Første REKO-ring i Norge ble etablert november 2017. Hittil er det etablert ca. 140 REKO-ringer spredt i ulike byer og tettsteder i Norge, og det er 1-6 administratorer per REKO-gruppe på Facebook som tar imot bestilling av varer. Til sammen er det nå om lag 500 000 registrerte kunder tilknyttet de ulike REKO-ringene i Norge og ca. 6-700 produsenter som selger varer (mars 2022).

3.2 Økologisk jordbruk

Landbruks- og matdepartementet har kommet med en nasjonal strategi for økologisk jordbruk for perioden 2018-2030. Der sies det at «Regjeringen legger til grunn at utviklingen av økologisk produksjon og forbruk må skje med utgangspunkt i markedet og etterspørselen etter økologiske produkter, på lik linje med øvrig jordbruksproduksjon». Matmerk fikk gjennom denne strategien i oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet å starte arbeidet med en større omlegging av økologisk.no til å bli en ressurside for flere aktører, samt opprette et redaksjonsråd for dette.

Tabell 3.4 og tabell 3.5 viser utviklingen i det økologisk drevne jordbruksarealet siden 1991. I 2021 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 4,3 prosent, 0,1 prosentpoeng mer enn i 2020. Inkludert areal under omlegging er andelen 4,6 prosent. Ca. en fjerdedel av Norges økologiske arealer er i trøndelagsfylkene. Antall økologiske jordbruksbedrifter har gått tilbake hvert år etter 2009, men var omtrent uendret fra 2020 til 2021. Andelen økologiske bedrifter av totalt antall har holdt seg stabilt på ca. fem prosent de siste årene.

Tabell 3.4 Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2010	2020	2021*	Endring siste år, %
Antall j.bedrifter med økol. drift ¹⁾	423	1 762	2 805	1962	1963	0,1
Fulldyrka eng	9 629	95 930	278 459	238 821	236 742	-0,9
Annen eng og grovfôrvekster	2 963	16 894	24 706	21 801	19 344	-11,3
Innmarksbeite	2 023	22 497	79 027	70 496	71 699	1,7
Korn og erter til modning	1 741	8 611	70 008	62 005	66 737	7,6
Potet	598	1 472	1 620	936	947	1,2
Andre vekster	980	3 195	10 507	19 463	19 150	-1,6
Grønngjødsels areal og brakkmark	211	911	7 637	5 284	5549	5,0
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	471 964	418 805	420 169	0,3
Økol. areal i % av j. areal i drift	0,2	1,4	4,7	4,2	4,3	
Jordbr. areal under omlegging, daa	6 288	38 225	101 955	33 001	30 951	-6,2

*Foreløpige tall

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Landbruksdirektoratet / Debio

Tabell 3.5 Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2020	2021
Andel jordbr. bedr. med økologisk drift av alle bruk	2,5	6,1	5,1	5,1
Fulldyrka eng	2,0	5,8	5,0	5,0
Natureng og overfl. dyrket jord til slått og beite	2,6	5,9	5,1	5,1
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,2	2,3
Potet	1,0	1,2	0,8	0,8

*Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.6 viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2021.

Tabell 3.6 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2010	2020	2021*	Årlig % endring	
						99-10	10-21
Storfe	957	7 424	27 211	28 639	28 332	12,5	0,4
Melkeku ²⁾	237	2 998	8 764	7 781	7 613	10,2	-1,3
Ammeku	87	680	3 232	4 144	4 330	15,2	2,7
Annet storfe	633	3 746	15 215	16 714	16 389	13,6	0,7
Sau	3 007	18 393	48 941	44 115	46 279	9,3	-0,5
Geit	209	1 052	1 426	1 786	2 015	2,8	3,2
Slaktegris ³⁾	53	282	2 460	1 514	1 655	21,8	-3,5
Verpehøner	1 697	27 228	153 319	316 569	324 946	17,0	7,1

*Foreløpige tall

1) I 1991 var telledatoen 1/7, 31/12 fra 1992-2017, og 1/3 i 2020 og 2021.

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: Landbruksdirektoratet / Debio

Tabell 3.7 viser andelen økologiske husdyr som prosent av total husdyrbestand. Verpehøner har størst andel med 8,0 prosent i 2021.

Tabell 3.7 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr¹⁾. Prosent

	1991	1999	2010	2020	2021*
Storfe	0,1	0,7	3,1	3,2	3,1
Melkeku	0,1	0,9	3,6	3,6	3,5
Ammeku	0,9	2,3	5,3	3,9	3,9
Annet storfe	0,1	0,5	2,7	3,0	2,9
Sau	0,3	1,7	4,6	4,6	4,9
Geit	0,3	1,5	2,4	3,0	3,3
Slaktegris ¹⁾	0,0	0,0	0,2		
Verpehøner	0,0	0,9	3,8	7,8	8,0
Kyllinger ¹⁾	0,0	0,0	0,2		

*Foreløpige tall

1) I 2020 og 2021: Antall økologiske dyr per 1/1 (kilde: Debio). Totalt antall for beregning av andel økologisk er per 1. oktober (Kilde: Landbruksdirektoratet).

Økologisk produsert slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge, med 1 prosent.

I 2021 var total tilførsel av økologisk kjøtt av storfe, sau/lam og gris på 2 534 tonn, en økning på 53 tonn fra året før. Det er stort sett storfe og sau som produseres økologisk mens omfanget av kraftfôrbasert kjøttproduksjon er mindre. Andelen økologisk produsert kjøtt omsatt som økologisk gikk fra 41 prosent i 2019, opp til 47 prosent i 2020 og ned igjen til 44 prosent i 2021.

Tabell 3.8 viser tilført og omsatt mengde økologisk storfekjøtt. Viken var det fylket med størst produksjon av økologisk storfekjøtt. Også andelen økologisk av den totale produksjonen var her høyest i landet, med 7,3 prosent. I Trøndelag ble det produsert i underkant av 400 tonn økologisk storfekjøtt i 2021, noe som utgjorde 2,3 prosent av den totale storfeproduksjonen i fylket. Total andel økologisk produsert storfekjøtt omsatt som økologisk gikk ned fra 45 prosent i 2020 til 40 prosent i 2021.

Tabell 3.8 Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2020	2021	Årlig % endring	
						99–10	10–21
Tilførsel	265,7	915,3	1 113,3	1439,5	1 492,2	13,9	2,7
Prosent økol. av totalt tilført	0,3	1,0	1,3	1,7	1,7		
Solgt som økologisk ¹⁾		155,6	455,6	654,0	592,0	32,5	2,4
I prosent ²⁾		17	41	45	40		
Solgt økologisk i % av alt storfekjøtt		0,2	0,5	0,8	0,7		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Økologisk kjøtt som ikke omsettes, legges på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.9 viser tilført og omsatt mengde av økologisk sau- og lammekjøtt, og det var en økning fra 2020 til 2021. Trøndelag har den klart største produksjonen av økologisk sau/lam med ca. 129 tonn, og dette utgjør 5,1 prosent av den totale produksjonen i fylket. Viken har høyest andel økologisk slakt med i 6,7 prosent. Andelen økologisk kjøtt solgt som økologisk hadde en betydelig økning fra 2020 til 2021, fra 23 til 45 prosent.

Tabell 3.9 Tilførsel og salg av økologisk sau- og lammekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2020	2021	Årlig % endring	
						99–10	10–21
Tilførsel	213,0	385,4	573,8	619,7	632,2	9,4	0,9
Prosent økol. av totalt tilført	0,9	1,6	2,3	2,5	2,6		
Solgt som økologisk ¹⁾		92,5	152,6	140,0	285,0		5,8
I prosent ²⁾		24	27	23	45		
Solgt økologisk i % av alt sauekjøtt		0,5	0,6	0,6	1,2		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.10 viser tilført og omsatt mengde av økologisk svinekjøtt. I 2020 ble 87 prosent solgt som økologisk, og dette ble redusert til 56 prosent i 2021. Produksjonen av økologisk svinekjøtt er konsentrert rundt noen få fylker. Vestfold og Telemark hadde 59 prosent av den økologiske produksjonen av svinekjøtt i 2021. Rogaland var det fylket med størst konvensjonell produksjon av svinekjøtt, men her har det ikke vært registrert økologisk produksjon siden 2018.

Tabell 3.10 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2020	2021	Årlig % endring	
						99–10	10–21
Tilførsel	26,7	97,7	397,9	421,3	408,8	27,9	0,2
Prosent økol. av totalt tilført	0,02	0,08	0,31	0,32	0,30		
Solgt som økologisk ¹⁾		88,9	118,1	366,0	227,0		6,1
I prosent ²⁾		91	30	87	56		
Solgt økologisk i % av alt svinekjøtt		0,0	0,1	0,3	0,2		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryseler for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet.

Data for økologisk produsert melk i tabell 3.11 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Eventuelt volum av økologisk melk som foredles lokalt er heller ikke inkludert. Anvendt mengde har hatt en liten nedgang fra 2020 til 2021. Andelen økologisk melk solgt som økologisk var på 54,5 prosent i 2021. Denne andelen var på 37,7 prosent 2010.

Tabell 3.11 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1 000 liter

	1999	2005	2010	2020	2021	Årlig % endring	
						99–10	10–21
Innveid	11 703	25 640	46 542	49 663	48 132	13,4	0,3
Prosent økol. av totalt innveid	0,7	1,7	3,1	3,3	3,2		
Anvendt som økologisk	2 515	12 297	17 534	28 516	26 249	19,3	3,7
I prosent	21,0	48,0	37,7	57,4	54,5		
Solgt økologisk i % av all melk	0,2	0,8	1,2	1,9	1,7		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produserte fjørfeprodukter omfatter hovedsakelig egg, men det er også en viss produksjon av kalkun, kylling og høns. Denne produksjonen var på 646 tonn i 2021, noe som er 0,6 prosent av total produksjon. Den økologiske produksjonen av kylling og kalkun har hatt en positiv utvikling de siste årene.

Tabell 3.12 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Landbruksdirektoratet mangler tall for direktesalg fra gård, men mengden er begrenset. Både innveid mengde og solgt mengde gikk litt ned det siste året. I 2021 ble 83 prosent av innveid mengde solgt som økologisk.

Solgte økologiske egg utgjør 6,5 prosent av total eggproduksjon i Norge i 2021.

Tabell 3.12 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2005	2010	2020	2021	Årlig % endring	
						00–10	10–21
Innveid	300	573	2 414	5 364	5 072	23,2	7,0
<i>Prosent økol. av totalt innveid</i>		1,2	4,4	8,2	7,8		
Solgt som økologisk	192	398	1 281	4 510	4 225	20,9	11,5
<i>I prosent</i>	64	70	53	84	83		
Solgt økologisk i % av alle egg		0,9	2,3	6,9	6,5		

Kilde: Landbruksdirektoratets leveransedatabase over innveide egg fra pakkeriene

Tabell 3.13 viser utviklingen i mengde økologisk produsert korn levert til mølle. Kornavlingen totalt varierer mye fra år til år, og variasjonen er også stor for økologisk korn. Tallene for sesongen 2020/2021 viser omtrent 13 prosent økning i sum økologisk korn fra 2019/2020. Produksjonen av hvete økte med 2 314 tonn fra 2019/2020 til 2020/2021. Tilsvarende for bygg og havre var 1 633 og 913 tonn.

Tabell 3.13 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1996/ 1997	1999/ 2000	2010/ 2011	2019/ 2020	2020/ 2021	Årlig % endring	
						96/97–10/11	10/11– 20/21
Hvete	54,9	295,8	1 670,1	3 984,1	3 508,1	27,6	11,4
Rug	40,4	43,6	118,4	453,3	537,7	8,0	17,9
Bygg	52,8	88,5	4 130,5	3 392,5	5 025,8	36,5	2,0
Havre	76,8	284,4	5 950,8	4 198,8	5 112,2	36,4	0,7
Rughvete			176,1	773,5	294,2		22,7
Erter			412,8	341,0	341,6		2,1
Oljefrø			199,0	857,8	978,0		61,5
Sum korn	225	712	12 658	14 001	15 797,6	33,4	4,04
<i>% av totalt</i>		0,1	1,2				

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjon og omsetning av økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i disse registreringene. Våren 2012 startet Landbruksdirektoratet med nye registreringer av omsetningen av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker, frukt og bær.

Tørken i 2018 påvirket lagringssesongen for grønnsaker også inn i 2019. For både konvensjonelle og økologiske produkter var det lavere lagerbeholdninger på en del grønnsaker ved årsskiftet 2018–2019, enn året før. Vekstsesongen 2019 hadde utfordringer som frost og fuktig vær, som påvirket kvalitet og avlinger i 2019.

Tabell 3.14 viser omsetningen av økologisk norsk frukt og grønt de tre siste årene. Tabellen viser at i 2021 er gulrot og agurk er de største enkeltkulturene målt i volum, og økologiske gulrøtter utgjorde 4,2 prosent av den totale norske gulrotomsetningen i 2021.

Økologisk rødbete utgjorde imidlertid 27,7 prosent av det totale salget i 2020, og 29,1 prosent i 2021. Det skyldes at en stor del av produksjonen av rødbete dyrkes økologisk, og dekker både det konvensjonelle og det økologiske markedet.

Både for økologisk agurk og urter gikk omsetningen opp, og det samme gjorde andelen økologisk av total omsetning, til henholdsvis 2,4 og 22,8 prosent.

Kepaløken var en av kulturene som ble hardest rammet av tørke i 2018. Det var lite på lager per 1. januar 2019, og omsetningen gikk videre ned i 2020 og 2021.

2020 var et krevende år både for eple- og plommeprodusenter, med stor nedgang i produksjonen. Derimot var 2021 et svært godt fruktår. På tross av den gode avlingen var det en moderat økning i omsetningen av økologiske epler direkte til forbruker. Det er god økonomi i å levere økologiske epler til press, noe som kan være en del av forklaringen. For plommer var det en betydelig økt økologisk omsetning i 2021, fra et svært lavt nivå året i 2020.

Det er også en viss produksjon av økologiske jordbær, bringebær og blåbær i Norge, men det meste av dette selges direkte fra gård eller til butikker og mindre grossister.

Økologiske produkter inngår i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

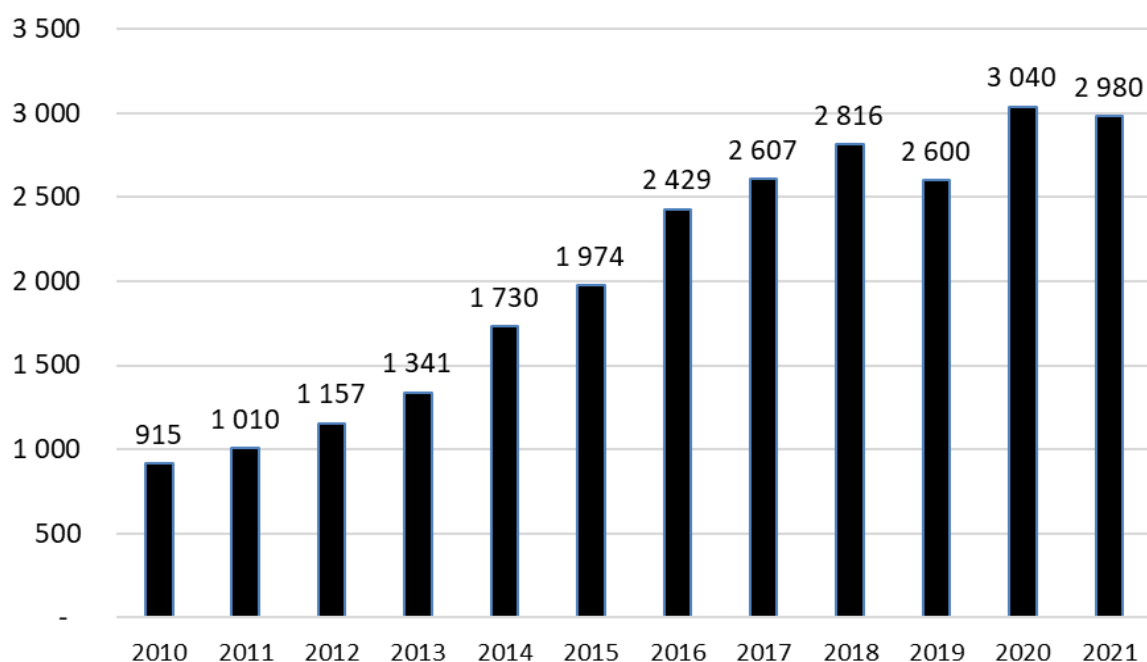
Tabell 3.14 Omsetning til direkte konsum av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker og frukt i kalenderårene 2019, 2020 og 2021, tonn. Andel økologisk av total omsetning.

	2019		2020		2021	
	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk 2017	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk
Poteter	600	1,1	621	1,1	458	0,8
Veksthusvarer						
Agurk	231	1,3	462	2,3	527	2,4
Tomat	73	1,6	128	2,2	97	1,6
Urter	311	20,2	346	22,7	389	22,8
Frilandsvarer						
Blomkål	73	1,5	119	2,5	55	1,3
Kepaløk	230	2,4	168	1,1	110	0,8
Rødløk	109	2,5	164	2,4	35	0,6
Rødbeter	186	22,5	243	27,7	236	29,1
Hvitkål	372	3,9	308	2,8	274	2,5
Brokkoli	79	2,5	124	3,6	150	4,4
Kålrot	285	2,5	270	2,6	314	2,8
Gulrot	1 575	4,8	1 577	4,4	1 586	4,2
Isbergssalat	101	2,2	39	0,9	78	1,9
Frukt						
Epler*	86	1,0	22	0,4	65	0,6
Plommer*	112	5,4	4	0,8	93	4,7

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Tall justert med informasjon fra fruktlagerinspektøren for 2020 og 2021

I 2018 ble omsetningen på 2,8 mrd. kroner, en økning på 8 prosent fra 2017 (figur 3.5). I 2019 var omsetningen på om lag 2,6 mrd. kroner. Landbruksdirektoratet jobber med å få på plass nytt datagrunnlag, og til rapporten i 2021 fikk de inn tall fra dagligvarekjedene og bearbeidet dem selv. Tallene for 2020 og 2021 er derfor ikke direkte sammenlignbare med tall for tidligere år.

Figur 3.5 Omsetning av økologiske matvarer i dagligvarehandelen, 2010 - 2021. Mill. kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

3.3 Import og eksport

I Innst. 385S (2014–15) sies det at «*Et velfungerende importvern er viktig for konkurranseposisjonen til norsk landbruk*».

Import- og eksporttallene er hentet fra utenrikshandelsstatistikken til SSB. Statistikken omfatter ikke varer i direkte transitt, eksport av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart. Statistikken omfatter ikke grensehandel med varer som privatpersoner tar med inn/ut av landet (ikke registreringspliktig).

I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2021. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig og «*» innebærer at tallene er foreløpige. Grensehandel statistikk er ikke omfattet her, men omtales under kapittel om selvforsyningsgrad /hjemmemarkedetsandel.

Tabell 3.15 viser handel med kjøtt fordelt på dyreslag.

Tabell 3.15 Handel med kjøtt. Mill. kg

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import:						
Storfe	1,1	3,3	5,9	11,1	16,7	21,7
Svinekjøtt	2,3	2,3	2,9	3,8	9,4	16,1
Annet kjøtt	1,0	1,3	2,1	2,7	3,0	3,4
Fjærkre	0,3	0,3	0,8	2,8	3,0	4,0
Spekk	0,9	1,4	0,9	0,7	0,7	0,9
Småfe	0,3	0,9	1,3	0,5	0,3	0,8
Sum import kjøtt	5,9	9,4	13,9	21,5	33,0	46,8
- Herav kvoteimport ¹⁾	-	-	5,5	10,2	11,3	11,5
Eksport:						
Svinekjøtt	1,6	1,4	5,5	5,9	5,0	4,5
Fjærkre	0,1	0,2	1,7	1,2	1,8	1,4
Storfe	7,6	2,2	0,9	0,8	0,8	0,9
Annet kjøtt	0,8	1,3	1,0	0,5	0,5	0,5
Småfe	1,8	0,0	0,0	0,6	0,3	0,0
Spekk	0,0	0,0	0,3	0,3	0,2	0,5
Sum eksport kjøtt	12,0	5,0	9,4	9,3	8,7	7,8
Nettoimport	-6,0	4,4	4,5	12,2	24,4	39,0

* Foreløpige tall

1) Landbruksdirektoratet. Årlige tilsendte filer. WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.16 viser de tre landene som Norge importerte og eksporterte mest storfekjøtt fra/til i 2021.

Tabell 3.16 Handel med storfekjøtt fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import fra:						
Tyskland	0,0	0,0	0,2	4,8	9,8	13,2
Namibia	0,0	0,6	1,6	1,6	1,6	2,2
Danmark	0,1	0,6	0,2	0,1	0,6	1,8
Andre land	1,0	2,1	3,6	4,6	4,7	4,5
Sum import storfe	1,1	3,3	5,7	11,1	16,7	21,7
<i>-Herav kvoteimport¹⁾</i>			1,6	7,1	7,3	7,5
Eksport til:						
Nederland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,5
Ukraina	0,0	0,0	0,6	0,3	0,2	0,1
Ghana	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,1
Andre land	7,6	2,2	0,3	0,3	0,2	0,3
Sum eksport storfe	7,6	2,2	0,9	0,8	0,8	0,9
Nettoimport	-6,5	1,1	4,8	10,3	15,8	20,8

* Foreløpige tall

1) Kilde: Landbruksdirektoratet. Basert på årlige tilsendte filer, der WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av tabell 3.17 ser vi at handelen med svinekjøtt varierer en del fra år til år, og i 2021 er importen større enn eksporten. Tyskland er den største eksportøren av svinekjøtt til Norge.

Tabell 3.17 Handel med svin fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import fra:						
Tyskland	0,0	0,0	0,2	0,6	5,8	10,3
Finland	0,0	0,8	0,5	0,2	0,2	2,2
Danmark	0,9	0,9	0,7	1,3	1,7	1,7
Andre	1,4	0,7	1,3	1,7	1,6	1,8
Sum import svinekjøtt	2,3	2,3	2,6	3,8	9,4	16,1
Eksport til:						
Danmark	0,2	0,2	1,1	1,4	1,8	2,0
Hongkong	0,0	0,0	0,5	0,5	0,8	0,5
Sverige	0,1	0,1	0,3	0,4	0,4	0,5
Andre	1,3	1,1	3,6	3,6	2,0	1,6
Sum eksport svinekjøtt	1,6	1,4	5,5	5,9	5,0	4,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.18 viser at importen av levende dyr har vært forholdsvis beskjeden de siste årene. Eksporten er også moderat. I 2021 ble det eksportert 1 308 svin og 418 hester og 11 storfe. Det ble ikke eksportert fjørfe, sauer eller geiter i 2021.

Tabell 3.18 Import av levende dyr. Antall

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Hester, esler, o.l.	547	1 559	1 539	1 350	1 405	1 465
Storfe	0	48	0	0	0	8
Svin	0	0	0	0	0	0
Sauer	0	2	49	0	0	85
Geiter	0	16	0	0	0	1
Fjørfe	5 509	151 610	22 672	20 531	17 378	19 004

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Import og eksport av egg og eggprodukter vil variere med over-/underskudd av norsk vare og grad av RÅK-støtte, men er relativt moderat (tabell 3.19).

Tabell 3.19 Handel med egg og eggprodukter. Mill. kg

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import:						
Egg, med skall	0,8	0,3	0,1	0,7	0,5	0,7
Klekkeegg	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
Sum import egg	0,8	0,4	0,3	0,8	0,6	0,9
Eksport:						
Egg, med skall	0,3	0,4	0,3	0,4	0,2	0,2
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tørket m.m.	1,0	0,4	0,1	0,0	0,0	0,0
Sum eksport egg	1,3	0,8	0,4	0,4	0,2	0,2
Nettoimport	-0,5	-0,4	-0,2	0,4	0,4	0,7

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.20 viser at det er Finland, Danmark og Estland som importerte mest egg til Norge i 2021. Eksporten av egg er liten, og i 2021 gikk 99 prosent av eksporten til Danmark.

Tabell 3.20 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import fra:						
Finland	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,6	0,5	0,2
Estland	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
Andre	0,2	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2
Sum import egg	0,8	0,4	0,3	0,8	0,6	0,9
Eksport til:						
Danmark	0,1	0,3	0,1	0,4	0,2	0,2
Andre	1,2	0,5	0,3	0,0	0,0	0,0
Sum eksport egg	1,3	0,8	0,4	0,4	0,2	0,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.21 viser at eksporten av meieriprodukter var betydelig større enn importen på 1990 og 2000 tallet. I 2013 startet man å eksportere ulike pulver av myse til Danmark (Arla) og en fikk en kraftig økning av denne, jf. tabell 3.21. Årsaken til økningen er at ny teknologi har muliggjort tørking av myse til produksjon av ulike pulver, eks. proteinpulver, til humant konsum. Tidligere gikk mesteparten av mysen til dyrefôr. Samlet sett er importen av meierivarer mer enn ti ganger så høy i 2021 enn i 1990, mens eksporten er om lag 25 prosent lavere i 2021 enn i 1990.

Tabell 3.21 Handel med meieriprodukter. Mill. kg. og i mill. kr. (løpende verdi)

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import mill. kg:						
Ost og ostemasse	2,2	3,2	9,6	16,3	17,9	19,8
Yoghurt m.m.	0,0	0,4	5,1	6,3	6,4	6,8
Konsentrert melk	0,0	0,0	0,5	1,2	1,9	1,3
Smør og melkefett	0,1	0,2	0,1	0,4	0,6	0,6
Myse	0,2	0,3	0,1	0,3	0,3	0,5
Melk og fløte	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Sum import meieri	2,6	4,1	15,5	24,6	27,2	29,0
Eksport mill. kg:						
Myse ¹	0,0	0,0	0,7	21,6	21,1	19,2
Ost og ostemasse	26,6	19,4	13,5	10,4	7,9	4,7
Melk og fløte	0,0	0,1	3,1	2,9	3,0	3,4
Konsentrert melk	1,1	1,1	0,0	4,1	0,6	2,4
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,2
Smør og melkefett	12,4	3,8	2,2	0,0	0,0	0,0
Sum eksport meieri	40,1	24,4	19,6	39,2	32,8	30,0
Nettoimport i mill. kg.	-37,5	-20,3	-4,1	-14,6	-5,6	-0,9
Import meieri i mill. kr.	100	176	577	1 273	1 547	1 654
Eksport meieri i mill. kr.	593	666	610	737	600	464
Nettoimport i mill. kr.	-493	-490	-33	536	947	1 190

* Foreløpige tall

1) Omfatter ulike pulver av myse

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.22 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på de tre landene som Norge har importert og eksportert mest fra og til i 2021. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterte mest til Norge, etterfulgt av Tyskland og Italia (samme land som i 2020). Når det gjelder norsk eksport har ost til USA dominert frem tom 2012. Fra 2013-2019 utgjorde eksport av myse til Danmark hovedvekten av eksporten. Imidlertid gikk eksporten til Danmark mye ned fra 2019 til 2020. I 2021 er det ti ulike land som Norge eksporterer mer enn 1 mill. kg til.

Tabell 3.22 Handel med meieriprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import fra:						
Danmark	1,3	2,0	4,5	5,6	6,7	6,7
Tyskland	0,2	0,1	4,1	4,8	4,7	4,5
Italia	0,0	0,2	0,9	3,1	3,8	4,4
Andre	1,0	1,8	6,1	11,0	12,0	13,5
Sum import meieri	2,6	4,1	15,5	24,6	27,2	29,0
Eksport til:						
Nederland	0,0	0,1	0,5	3,2	3,4	4,3
Tyskland	0,9	1,1	2,5	3,4	3,4	3,8
Mexico	0,6	0,0	0,0	0,1	1,5	2,7
Andre	38,6	23,3	16,6	32,5	24,4	19,1
Sum eksport meieri	40,1	24,4	19,6	39,2	32,8	30,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.23 viser handel med friske⁴ og konserverte grønnsaker⁵. I 2021 var importen av friske grønnsaker på 127,2 mill. kg og 96,7 mill. kg på konserverte grønnsaker. Ytterligere 269 mill. kg grønnsaker ble importert som dyrefôr i 2021 (ikke angitt i tabellen). Tomater, paprika og løk/purre og er de største importgrønnsaksvekstene i 2021. Eksporten av grønnsaker fra Norge er beskjeden, til sammen 1,5 mill. kg i 2021.

Tabell 3.23 Handel med grønnsaker. Mill. kg

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
<u>Import friske grønnsaker:</u>						
Annen kål	4,6	4,6	3,4	6,1	5,9	5,1
Belgfrukter	0,1	0,3	1,5	1,6	1,4	1,4
Blomkål	3,4	3,6	5,2	5,5	5,5	5,2
Broccoli	0,7	4,4	6,8	8,7	8,2	8,3
Gulrot	2,7	2,0	5,2	7,3	6,0	2,2
Løk/purre	0,7	7,0	14,6	23,0	13,3	15,0
Paprika	4,0	8,2	14,6	20,6	20,4	21,0
Salat	0,8	6,7	12,8	12,5	11,3	12,1
Slangeagurk	4,9	4,5	6,4	9,7	8,1	8,6
Sopp	1,0	2,8	6,2	7,8	7,7	8,1
Tomater	8,7	13,1	21,5	24,5	23,4	24,1
Øvrig friske	2,1	4,9	9,3	15,5	16,0	16,2
Sum import friske	33,8	61,9	107,5	142,9	127,2	127,2
Import konserverte	26,5	54,6	88,9	83,4	87,6	96,7
Sum import grønnsaker	60,3	116,5	196,4	226,3	214,8	223,9
<u>Eksport grønnsaker:</u>						
Bearbeidet	2,1	0,8	0,9	1,5	2,2	1,3
Friske	3,8	0,3	0,6	0,2	0,2	0,2
Sum eksport grønnsaker	5,9	1,1	1,5	1,8	2,4	1,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

⁴ Friske grønnsaker omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 0702 t.o.m. 0709

⁵ Konserverte grønnsaker omfatter varenummer i tolltariffens kapittel 0710 t.o.m. 0714, samt utvalgte varenummer i tolltariffens kapittel 2001 t.o.m. 2006. Konserverte grønnsaker omfatter imidlertid ikke «poteter» eller varenummer der anvendelsen er oppgitt som «til dyrefôr»

Tabell 3.24 gir en oversikt over handel med frukt og bær (ekskl. det som anvendes til dyrefôr). Av importen på 446,6 mill. kg i 2021, utgjør bær 5,0 prosent, 73,9 prosent var frisk frukt, mens 21,1 prosent var konserverte frukt og bær. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 2,7 mill. kg i 2021.

Tabell 3.24 Handel med frukt og bær. Mill. kg

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import frisk frukt:						
Bananer	48,5	59,9	78,5	82,9	82,7	79,9
Druer	19,1	24,3	32,2	29,7	30,1	29,7
Epler	41,5	42,1	52,2	44,7	44,0	40,9
Meloner	5,0	11,8	24,6	29,5	33,5	35,1
Pærer	10,3	15,6	21,2	15,8	13,2	13,8
Sitrusfrukter	63,0	62,9	74,2	73,9	74,8	78,6
Steinfrukter	5,3	10,5	13,7	13,7	12,6	12,2
Andre frukter ¹⁾	9,5	10,0	25,6	37,6	37,9	39,9
Sum import frisk frukt	202,3	237,0	322,1	327,8	328,8	330,1
Import konserverte frukt:	45,9	56,6	91,0	90,5	94,7	94,3
Sum import frukt	248,2	293,7	413,1	418,2	423,4	424,4
Import bær	3,1	5,8	13,8	22,6	20,7	22,2
Sum Import frukt og bær	251,3	299,5	426,9	440,9	444,1	446,6
Eksport frukt og bær	2,6	2,7	5,0	3,4	2,5	2,7

1) Omfatter varenummer under kapittel 0801, 08.02 og 08.04 i tolltariffen (nøtter, dadler, m.m.)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.25 viser import og eksport av utvalgte bearbeidede varer (tidligere RÅK-varer) fordelt på varegrupper⁶. F.o.m. 2021 er eksportstøtten for jordbruksprodukter fjernet iht. WTO-avtalen. Drikkevarer er den største gruppen av bearbeidede varer, en varegruppe som har økt mye i perioden. De øvrige gruppene av bearbeidede varer har hatt en økende import i perioden 1995-2021. Eksporten av bearbeidede varer tilsvarende om lag 10 prosent av importvolumet i 2021.

Tabell 3.25 Handel med utvalgte bearbeidede varer (RÅK-varer). Ekskl. dyrefôr i Mill. kg

Varegrupper	1995	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import:						
Bakervarer	32,9	52,4	107,3	136,5	142,3	142,1
Deiger/korn/blandinger/pasta	15,3	23,9	53,9	76,2	81,9	82,8
Iskrem/yoghurt	3,2	3,3	6,9	6,9	7,4	8,6
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	48,1	49,3	53,8	56,2
Supper og sauser	5,3	12,1	28,9	37,3	40,3	41,0
Tilberedte næringsmidler	3,1	6,5	11,5	46,2	49,0	52,7
Drikkevarer	10,7	19,0	70,3	179,0	227,5	280,3
Annet	30,5	37,8	312,8	26,7	28,4	30,5
Sum import	131,9	189,8	639,8	558,1	630,7	694,1
Eksport:						
Bakervarer	12,9	8,7	8,8	12,0	10,9	11,8
Deiger/korn/blandinger/pasta	0,7	1,0	1,6	1,3	1,3	1,2
Iskrem/yoghurt	2,7	2,8	0,7	0,4	0,6	0,8
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	8,5	8,3	7,3	6,2
Supper og sauser	3,9	5,3	3,1	1,9	1,8	2,4
Tilberedte næringsmidler	0,6	0,9	4,5	14,7	12,8	16,0
Drikkevarer	5,0	18,2	9,7	41,5	21,1	25,3
Annet	6,3	3,5	3,7	0,3	0,1	0,1
Sum eksport	44,2	51,9	40,6	80,4	55,9	63,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Handel av dyrefôr varierer mye fra år til år og er i år tatt ut som egen tabell. Volumet av import og eksport av dyrefôr er angitt i tabell 3.26 nedenfor. Dette volumet omfatter kun den andelen av fôret som importeres på det som tidligere ble definert som «råk». En mulig årsak til de store årlige variasjonene er at varer kan importeres under andre tollvarenummer som ikke er omfattet av den tidligere RÅK-ordningen, og dermed ikke kommer med i dette statistikkgrunnlaget.

⁶ RÅK-varer er varer som omfattes av råvareprisordningen (RÅK-ordningen). Formålet er å jevne ut forskjeller i råvarekostnader mellom norske og utenlandske bearbeidede varer som blir omsatt i Norge og for norske varer som blir eksportert.

Tabell 3.26 Handel med dyrefôr¹⁾ i Mill. kg under råttollnummer

Varegrupper	1995	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import	4,8	0,6	266,8	0,7	290,6	0,0
Eksport	0,1	0,0	0,0	2,8	2,6	0,1

1) Det importerte dyrefôret anvendes i all hovedsak til fiskefôr. Hovedvekten av dyrefôr råk import blir import under varenummer 21.06.9093 og 21.06.1001 (proteinkonsentrater og teksturerte proteinsubstanser). LDI som har mer detaljer bak importørene, anslår at 99 - 99,5 prosent av import av råvarer innen dyrefôr, går til fisk. Det er anslått at 95% av varer under tollnummer 21.06.9090 i 2010 er dyrefôr.

Tabell 3.27 viser fordelingen av importen og eksporten (i mill. kg) av bearbejdede varer etter land. Av eksporten gikk 50 prosent til Sverige i 2021.

Tabell 3.27 Handel med RÅK-varer fordelt på land. i Mill. kg (ekskl. dyrefôr)

	1995	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import fra:						
Sverige	33,9	46,2	87,0	124,4	153,1	163,5
Nederland	14,4	24,4	33,8	63,9	79,5	84,2
Danmark	27,6	33,1	44,4	42,0	53,0	65,6
Andre	56,0	86,1	474,5	327,8	345,1	380,8
Sum	131,9	189,8	639,8	558,1	630,7	694,1
Eksport til:						
Sverige	20,9	31,1	23,9	40,0	28,8	31,9
Danmark	5,7	8,4	5,1	8,2	6,3	6,0
Storbritannia	3,7	1,0	0,9	1,6	2,2	4,2
Øvrige	14,0	11,4	10,8	30,7	18,6	21,7
Sum	44,2	51,9	40,6	80,4	55,9	63,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.28 viser importverdien av snittblomster. Fra og med 2010 er «roser importert 1. nov–31. mars» skilt ut fra «snittblomster ellers». (I tilfeller der roser inngår i bukett med andre blomster, er disse angitt under gruppen «snittblomster ellers»). Roser utgjør 53,9 prosent av importverdien på snittblomster i 2021.

Tabell 3.28 Import av snittblomster i mill. kr

	1998	2000	2010	2019	2020*	2021*
Friske roser importert 1. apr.– 31. okt.	32,3	28,6	132,4	225,3	223,2	230,1
Friske roser importert 1. nov.– 31. mars	-	-	110,5	189,4	194,3	192,8
Sum friske roser	32,3	28,6	242,9	414,7	417,5	422,9
Snittblomster ellers	209,6	208,7	187,1	278,1	318,3	362,1
Sum snittblomster	241,9	237,4	429,9	692,8	735,8	785,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedstatistikk over utenrikshandelen

Det er stor import av korn/mel/kornprodukter. Disse varene importeres både som «rent korn», mel, pellets, stivelse mm. En stor del av det som importeres benyttes som

menneskeføde, men store deler anvendes også som fôr og såfrø. Eksporten av tilsvarende produkter er lav.

Tabell 3.29 omfatter handel av de «vanligste sortene» fordelt på gruppene korn, mel og øvrig, og er avgrenset til å gjelde varer under tolltariffens kapittel 10 og 11. Tabell 3.30 viser tilsvarende tall fordelt på land.

Tabell 3.29 Handel med korn og kornprodukter. Mill. kg¹⁾

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import:						
Korn	327,8	229,5	450,1	539,6	335,7	351,3
Mel	2,4	2,4	2,8	4,5	5,7	5,4
Stivelse/gluten	1,9	12,9	73,9	197,5	215,6	217,9
Sum import	332,1	244,9	526,8	741,5	556,9	574,6
Eksport:						
Korn	0,0	0,2	0,2	1,0	0,7	0,6
Mel	0,1	0,3	0,5	0,5	0,7	0,5
Stivelse/gluten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum eksport	0,1	0,5	0,7	1,5	1,4	1,1

*Foreløpige tall.

1) Tabellen omfatter kun varenummer fra kapittel 10 og 11 i tolltariffen. Handel av enkelte korn/melprodukter som **ikke** inngår i denne tabellen omfatter hovedsakelig produktene mais, ris, frukter, og humle. Handel av korn og melprodukter som inngår i «RÅK-ordningen» er angitt i tabell 3.25 (disse tariffes i hovedsak i tolltariffens kapittel 19). Denne tabellen omfatter heller ikke varer tilhørende kapittel 23 i tolltariffen, det vil bl.a. si «reststoffer og avfall fra næringsmiddelindustrien; tilberedt dyrefôr».

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.30 Handel med korn og kornprodukter. Mill. kg fordelt på land¹⁾

	1990	2000	2010	2019	2020*	2021*
Import fra:						
Sverige	144,5	5,9	43,9	57,7	90,5	87,1
Tyskland	3,4	35,6	229,4	135,9	98,1	78,3
Polen	0,0	0,0	30,7	87,4	76,4	66,8
Andre	184,2	203,4	222,2	460,4	292,0	342,5
Sum	332,1	244,9	526,2	741,5	556,9	574,6
Eksport til:						
Sverige	0,0	0,3	0,4	1,2	1,3	1,1
Island	0,0	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0
Østerrike	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Øvrige	0,1	0,1	0,0	0,2	0,0	0,0
Sum	0,1	0,5	0,7	1,5	1,4	1,1

1) Samme forutsetninger som er angitt i tabellen ovenfor gjelder denne tabellen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Det vises ellers til resultatkontrollens detaljerte del for mer ytterligere oversikter, <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel norsk produksjon utgjør av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir først og fremst et bilde på hjemmemarkedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (klimatiske forhold), priser, kvalitetskrav, landbrukspolitiske virkemidler, internasjonale handelsavtaler m.m. Selvforsyningsgraden sier lite om selvforsynevnen. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon, siden den ikke tar hensyn til eksport og på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på innsatsmidler som maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

I Tabell 3.31 og Tabell 3.32 gis det først tall for det samlede forbruket av matvarer på engrosnivå og per innbygger. Fordelingen pr. innbygger gir et uttrykk for forbruksutviklingen og dreiningen i etterspørselen. I Tabell 3.33 ses det på den norskproduserte andelen av matvareforbruket, dvs. selvforsyningsgraden. Merk at det i 2021 ble foretatt en metodeendring, der man valgte å inkludere både grensehandel/privatimport samt nettoimport av øvrige matvarer i både forbruk og selvforsyningsgradsberegningen (varer som tidligere ikke var med i beregningen). Det foreligger ingen eksakte tall for omfanget av grensehandel, så dette er anslag basert på SSB sin grensehandelstatistikk. Metodeendringen innebar en nedjustering av selvforsyningsgraden med om lag to prosentpoeng.

Ifølge Tabell 3.31 øker forbruket av kjøtt med 15 mill. kg. fra 2019 til 2020 (374 mill. kg til 389 mill. kg). Denne økningen er imidlertid ikke *reell*. Dette skyldes at grensehandelstall for kjøtt, ikke inngår i gruppen kjøtt, men volumet inngår i tallene for grensehandel. Pga. reiserestriksjoner gikk grensehandelen betraktelig ned fra 2019 til 2020. Dette førte til mer «ordinær» import som igjen gir økt forbruk under kategorien kjøtt i 2020. I 2019 viser anslagene at kjøtt utgjorde 21,6 mill. kg av grensehandelen, mens i 2020 utgjorde grensehandel 2,5 mill. kg., noe som gir en netto reduksjon i grensehandel av kjøtt på 19,1 mill. kg. Samlet sett kan man derfor si at kjøttforbruket gikk fra 395,6 mill. kg (374+21,6) i 2019 til 391,5 mill. kg (389+2,5) i 2020. Tilsvarende gjelder for alle matvaregruppene.

Tabell 3.31 Forbruket av ulike matvarer. Mill kg.

	1979	1989	1999	2009	2018	2019	2020*
Korn, som mel	306	323	370	394	408	407	429
Poteter	334	338	316	291	302	279	322
Sukker/sukkervarer	182	171	195	154	127	128	139
Erter/nøtter/kakao	29	37	41	68	71	74	78
Grønnsaker	189	225	270	331	406	429	434
Frukt og bær	309	332	307	433	459	454	449
Kjøtt	208	210	266	335	370	374	389
Kjøttbiprodukter	13	13	15	14	12	13	13
Egg	44	49	48	58	70	72	72
Melk	759	740	568	492	422	416	419
Yoghurt	..	..	30	44	53	52	57
Melkeprodukter	59	78	104	150	135	122	138
Fløte, rømme	27	29	30	33	38	37	38
Ost	49	56	65	81	97	98	113
Smør	22	14	15	14	20	20	20
Margarin	62	55	54	44	44	43	47
Annet fett	20	17	18	19	21	21	22
Nettoimport øvrige matvarer ¹	..	..	8	29	47	49	51
Grensehandel/privatimport ²	..	..	56	67	74	72	9

1. Omfatter nettoimport av bakegjær, barnemat, drops uten sukker, fløteerstatninger, supper, sauser, tilberedte næringsmidler, majones, remulade, spiseis med kakao, spiseis uten fett, sesamfrø, eddik, tyggegummi uten sukker og soyasaus.
2. Omfatter anslag over grensehandel/privatimport av kjøtt, meierivarer, korn/melprodukter, sukkervarer, sjokolade samt sukkerandelen i mineralvann.

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.32 Forbruket av ulike matvarer. Kg per person

	1979	1989	1999	2009	2018	2019	2020*
Korn, som mel	75,1	76,4	82,9	81,5	76,8	76,2	79,8
Poteter	82,0	80,0	70,8	60,2	56,9	52,1	59,8
Sukker/sukkervarer	44,6	40,5	43,8	31,9	23,9	23,9	25,8
Erter/nøtter/kakao	7,1	8,6	9,3	14,1	13,4	13,9	14,5
Grønnsaker	46,4	53,2	60,6	68,5	76,4	80,2	80,8
Frukt og bær	76,0	78,6	68,7	89,6	86,5	84,8	83,4
Kjøtt	51,1	49,7	59,6	69,3	69,7	69,9	72,3
Kjøttbiprodukter	3,2	3,1	3,3	2,9	2,2	2,4	2,4
Egg	10,8	11,6	10,8	11,9	13,2	13,6	13,4
Melk	186,4	175,0	127,2	101,8	79,4	77,9	77,9
Yoghurt	..	..	6,7	9,2	10,1	9,7	10,6
Melkeprodukter	14,5	18,5	23,3	31,0	25,4	22,8	25,6
Fløte, rømme	6,6	6,9	6,7	6,8	7,1	7,0	7,0
Ost	12,0	13,3	14,5	16,8	18,3	18,3	21,0
Smør	5,4	3,4	3,3	2,9	3,7	3,7	3,7
Margarin	15,3	13,0	12,1	9,0	8,3	8,1	8,7
Annet fett	4,9	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Nettoimport øvrige matvarer	..	..	1,7	6,0	8,9	9,2	9,5
Grensehandel/privatimport	..	..	12,6	13,9	14,0	13,5	1,6
Middelfolkemengde, 1 000	4 073	4 227	4 462	4 829	5 312	5 348	5 379

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.33 viser norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis (selvforsyningsgraden) for varegrupper og totalt. Selvforsyningsgraden i 2020 er beregnet til 46 prosent, en økning på 3 prosentpoeng fra 2019. Generelt skyldes de største årlige endringene i selvforsyningsgraden variasjoner i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet. Nedgangen i 2018 var større enn normale variasjoner grunnet uvanlig tørkesommer i 2018, som ga lave kornavlinger. De lave avlingene i 2018 påvirker også forbrukstallene for 2019, fordi det var mindre korn å overføre til forbruk i 2019. Selvforsyningsgraden er inkl. konsumet av fisk. Holdes konsumet av fisk utenfor, er matforbruket «produsert i norsk jordbruk» i 2019 på 45 prosent. Korrigeres det i tillegg for fôrimporten er måltallet på 40 prosent i 2020.

Tabell 3.33 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. Prosent

	1979	1989	1999	2009	2018	2019	2020*	2021* ¹⁾	2020 % ²⁾
Korn som mel	13	23	35	36	21	22	34		26,5
Poteter	93	99	81	85	73	79	72		4,0
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	0	1	1	1	1		9,6
Grønnsaker	72	73	57	48	45	46	49		1,7
Frukt og bær	29	27	6	5	6	7	5		3,8
Kjøtt	92	97	97	96	95	95	92		12,6
Kjøttbiprodukter	86	96	98	90	87	87	87		0,3
Egg	100	100	97	99	99	98	99		1,5
Fisk	94	88	80	80	80	80	80		1,7
Melk	100	100	100	100	100	100	100		3,6
Yoghurt	..	..	99	98	87	88	89		1,1
Konserverte	86	100	100	99	99	99	98		2,8
Fløte og rømme	100	100	100	100	100	100	100		2,4
Ost	97	97	95	89	84	83	84		7,0
Smør	92	100	99	97	98	98	97		2,7
Margarin	44	40	20	20	20	20	20		5,9
Annet fett	60	20	20	20	20	20	20		3,4
Øvrige matvarer ³	0	0	0	0	0	0	0		9,4
Selvforsyningsgrad	49	50	45	46	42	43	46	47	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	44	45	41	41	45	46	
Prod. i norsk jordb. norsk fôr	35	36	..	41	34	34	40	40	
Selvforsyningsgrad protein			67	65	60	60	63		

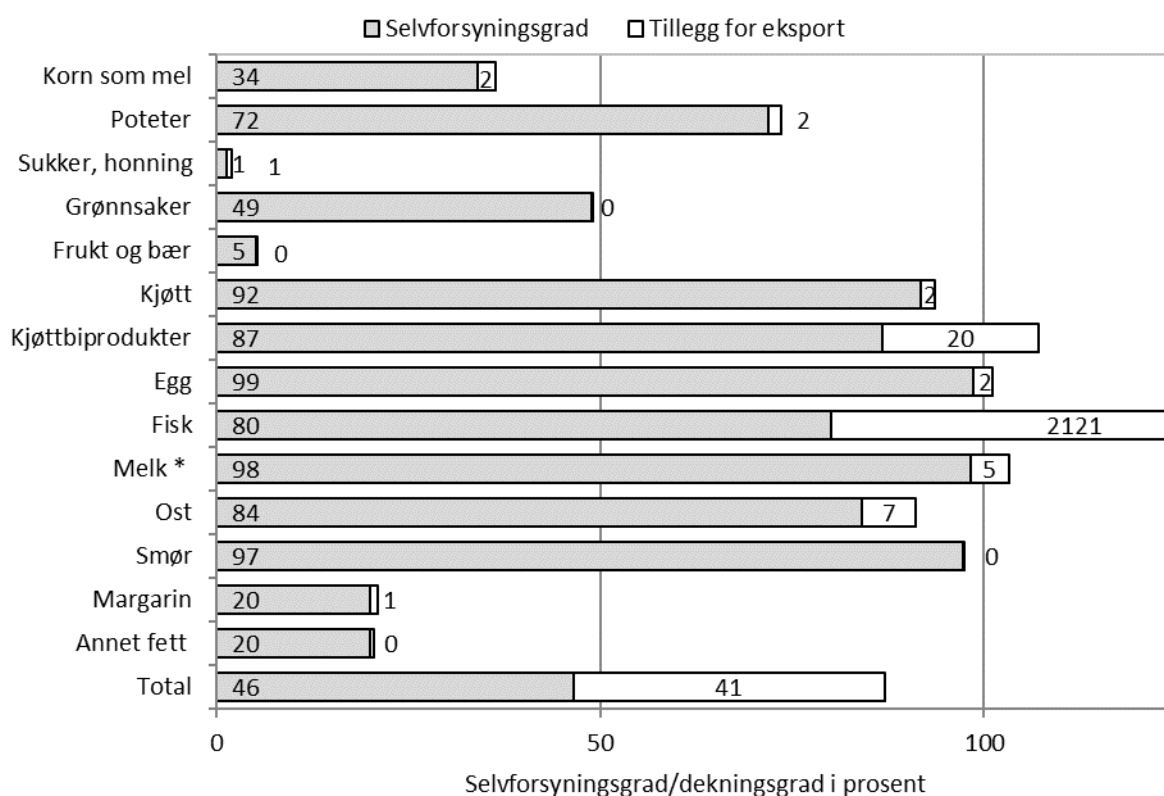
* Foreløpige tall

- 1) Beregning av total selvforsyningsgrad og produsert i norsk jordbruk på norske fôrvarer for året 2021 publisert som en foreløpig oppdatering 13.5.2022. Det vil bli en revisjon ved Helsedirektoratets publisering før jul, der særlig revidering av margarinberegningene kan påvirke seriene.
- 2) Matvarenes andel av det totale engrosforbruket, målt i energi.
- 3) Omfatter varer som ikke er produsert i Norge, dvs. ris, nøtter, kakao, øvrige matvarer (for detaljer se fotnote 1, tabell 3.31) samt grensehandel (for detaljer se fotnote 2, Tabell 3.31)

Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet.

Kilde selvforsyningsgrad protein: Beregnet av NIBIO for Animalia (Kjøttets tilstand).

Figur 3.6 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket (målt i energi) korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2020 viser en total dekningsgrad på 87,0 prosent. Vi har høy selvforsyningsgrad for proteinrike husdyrprodukter og lav selvforsyningsgrad for energirike plantevekster til mat. Det er knyttet usikkerhet til energiinnholdet i fiskeberegningen.

* Omfatter melk, yoghurt, fløte, rømme og konsevrte-/bearbeidede melkeprodukter

Figur 3.6 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2020

Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet

3.5 Norskprodusert andel av fôr og kraftfôr

Tabell 3.34 viser at total fôrtilgang til husdyr i Norge var 5 058 millioner kilo i 2020. Av den totale fôrtilgangen utgjør norskprodusert 4 269 millioner kilo. Norskandelen er dermed 84,4 prosent. Lavere andel i 2018 og 2019 skyldes tørken i 2018.

Tabell 3.34 Total fôrtilgang til husdyr i mill. kg og norskandel

	2001	2005	2010	2015	2018	2019	2020*
Norskprodusert fôr	4 023	3 823	3 561	3 758	3 456	3 649	4 269
Import kraftfôr og høy	428	426	656	910	963	1 069	789
Totalt	4 451	4 249	4 216	4 668	4 420	4 717	5 058
Norsk andel	90,4 %	90,0 %	84,5 %	80,5 %	78,2 %	77,3 %	84,4 %

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Kraftfôr utgjør 2 046 mill. kg av den totale fôrtilgangen (inkl. vitaminer/mineraler) i 2021. Sammensetningen av kraftfôret er delt inn i fett, karbohydrater, proteiner og vitaminer og er angitt i Tabell 3.35. Merk at vareslag som f.eks. korn, er plassert i gruppen «karbohydrat», selv om korn også inneholder proteiner.

Tabell 3.35 Råvareforbruk av kraftfôr i Norge for utvalgte år i perioden 2001 til 2021 (mill. kg)

	2001	2005	2010	2015	2019	2020	2021*
Fett	27	36	45	49	49	48	49
Karbohydrat	1 268	1 280	1 306	1 411	1 499	1 443	1 464
Protein	260	303	387	433	385	432	436
Vitamin	75	78	79	84	95	92	96
Sum kraftfôr	1 630	1 697	1 817	1 977	2 027	2 016	2046

Kilde: Landbruksdirektoratet

En del av kraftfôret som produseres i norsk jordbruk, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.36 viser den norskproduserte andel av kraftfôret til husdyr. I 2021 er den norskproduserte andelen 58 prosent.

Tabell 3.36 Norskprodusert andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent¹⁾

	2001	2005	2010	2015	2019	2020	2021*
Fett	72	62	50	49	55	56	58
Karbohydrat	83	89	77	73	60	79	75
Protein	23	16	17	5	4	5	6
Vitamin	100	100	100	0	48	51	40
Totalt	74	76	65	55	48	61	58

Kilde: Landbruksdirektoratet

* Foreløpige tall

1) Fordeling av Norsk vs. Import er heftet med noe usikkerhet i perioden før 2015. I 2015 ble rapporteringsrutiner lagt om, slik at man i dag er sikrere på varenes opprinnelse.

Tørkesommeren i 2018, påvirker den norskproduserte andelen av råvarer i både 2018 og 2019. I 2020 utgjorde den norskproduserte andel av kraftfôr 61 prosent, men gikk ned til 58 prosent i 2021. Av den totale produksjonen av karbohydrater på 1,46 mill. tonn, var den norskproduserte andelen på 75 prosent. Produksjonen av fett var 49 tusen tonn i 2021, den norskproduserte andelen utgjorde 58 prosent. Forbruket av protein var 436 tusen tonn. Andelen norskprodusert proteinråstoff er i 2021 på 6 prosent. Over tid har den norske andelen gått ned, noe som bl.a. skyldes forbud mot kjøttbeinmel fra 2003 og forbud mot fiskemel fra 2010. Den lave norskproduserte andelen skyldes videre at soyamel er basert på importert råstoff. I 2021 ble 127,6 mill. tonn soyamel norskprosessert (inngår her som importert andel av proteiner). Den totale mengden av vitaminer/mineraler var 96 mill. tonn i 2021, der den norske andelen utgjorde 40 prosent.

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plantehelse

Trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plantehelse er viktige mål for landbrukspolitikken. I Innst. S 385 (2014–15) sies det at «Komiteen viser til at all mat som blir omsatt i Norge skal være trygg og uten farlige smitte- og fremmedstoffer..... God plante- og dyrehelse er viktig for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon.»

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Zoonoser er overførbare sykdommer mellom dyr og mennesker. Mattilsynet har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Folkehelseinstituttet og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

For salmonellose ble det funnet to positive kjøttskrappøver av mat i 2019, og fire positive prøver i 2020. For E.coli ble det ikke tatt prøver av mat i 2019. I 2020 ble det tatt åtte prøver, og ingen var positive.

Når det gjelder Campylobacteriose så gjøres det ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive.

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler

	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver
	2000		2005		2019		2020	
Salmonellose ¹⁾	19 984	0,0	17 197	0,0	9 658	0,0	9 658	0
Listeriose	718	0,6	2 483	0,2	84 ²⁾	1,0	192 ³⁾	4
Infeksj. med E. coli ⁵⁾	4 050	0	59	0,0	0	0,0	8	0

1) De norske prøvene inkluderer også prøver av importert fisk. Totalt to prøver var positive i 2019, fire i 2020

2) Prøvene er av sjømat. En prøve var positiv, men under grenseverdi.

3) Prøvene er av norsk og importert sjømat. Åtte prøver var positive, men under grenseverdi.

Kilde: The Norwegian Zoonoses Report

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Folkehelseinstituttet er ansvarlig for «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS). I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (72 sykdommer per 31.01.2020) til Folkehelseinstituttet.

I 2020 var det en nedgang for de aller fleste infeksjonssykdommer som smitter fra mat, vann og dyr og er meldingspliktige til MSIS. Nedgangen skyldes hovedsakelig langt færre utenlandssmittede, men også smitteverntiltak i samfunnet som følge av covid-19-pandemien har sannsynligvis hatt betydning.

Det norske Overvåknings- og kontrollprogrammet for salmonella har dokumentert at salmonella meget sjelden påvises i norskprodusert kjøtt, og aldri i norskproduserte egg.

Antall tilfeller av E.coli i 2019 (511) var det høyeste siden registreringene startet. Av disse var 52 prosent smittet i Norge. Noe av økningen kan forklares med at flere større mikrobiologiske avdelinger begynte å undersøke alle pasienter med diaré for flere ulike patogener, deriblant E.coli. I 2020 var antallet tilfeller redusert til 331, noe som kan skyldes mindre reising på grunn av covid-restriksjoner.

Tabell 4.2 Forekomst av noen viktige zoonoser hos mennesker i Norge

Sykdom	2006	2010	2018	2019	2020
Campylobacteriose	2 588	2 673	3 667	4 155	2 422
Infeksjon med E. coli	51	51	494	511	331
Listeriose	27	23	24	27	37
Salmonellose	1 805	1 367	962	1 094	440
Shigellose	138	132	102	133	37
Yersiniose	86	52	105	85	83

Kilde: Folkehelseinstituttet, årsrapport 2020. Overvåking av infeksjonssykdommer som smitter fra mat, vann og dyr, inkludert vektorbårne sykdommer.

Det registreres årlig ca 2 000–4 000 tilfeller av campylobacteriose, men det faktiske antallet av personer som rammes er betydelig høyere på grunn av generell underdiagnostisering. Over halvparten av tilfellene har tradisjonelt fått smitten i utlandet. Selv om antall meldte tilfeller av campylobacteriose gikk ned totalt sett i 2020, økte antall innenlandssmittede sammenliknet med tidligere år. En del av forklaringen på denne økningen kan være at mange tilbragte sommeren 2020 i Norge og i norsk natur på grunn av reiserestriksjoner i forbindelse med covid-19 pandemien. Dette kan ha økt bruken av vann med dårlig kvalitet i utmark og på hytter, samt gitt økt kontakt med husdyr som kyr, kalver, lam og killinger.

Før 2017 var ikke tilfeller der *Campylobacter* diagnostisert ved PCR (dyrkningsuavhengig metode) meldepliktige til MSIS, men fra og med 2017 ble alle tilfeller meldepliktige.

Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmitekilden. Forekomsten av *Campylobacter* hos slaktekylling i Norge er meget lav i internasjonal sammenheng. I Norge anses både husdyr, ville fugler og dyr som friske smittebærere. Fjorfe kjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og yrkesmessig kontakt med dyr er identifisert som viktige risikofaktorer.

I 2014 ble syv dødsfall rapportert på grunn av listeria, ingen i perioden 2015 til 2018, men to dødsfall ble registrert i 2019. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet. I 2018 var rakfisk årsaken til et utbrudd av listeriose, og utbruddet strakte seg inn i 2019. Den aktuelle fisken ble trukket fra markedet. I 2021 gjennomførte Mattilsynet en tilsynskampanje i alle lakselakterier med tanke på å forebygge listeria, og 63 av totalt 82 virksomheter og slaktebåter ble kontrollert. 18 virksomheter fikk vedtak, og én ble stengt på grunn av manglende renhold og vedlikehold.

Norge har offisiell fristatus etter EØS-avtalen når det gjelder storfetuberkulose.

Brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Det ble rapportert om fire tilfeller av brucellose hos mennesker i 2019. Tre var smittet i utlandet, og en hadde ukjent smittested. I 2020 var det to tilfeller, og begge var smittet i utlandet.

Alle griser og hester blir kontrollert for trikinose ved slakting, og parasitten har ikke blitt påvist hos disse dyreartene siden 1994. Det ble heller ikke rapportert om trikinose hos mennesker.

Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i slaktede dyr (storfe, småfe, gris og hest) i 2020. 20 ulver og 532 rever ble kontrollert, alle var negative. Ekinokokkose har aldri vært et folkehelseproblem i Norge. Både i 2019 og i 2020 ble det rapportert 7 tilfeller, og så langt har ingen blitt smittet i Norge.

Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, og i 2020 ble det tatt prøver av fem fjellrever fra Svalbard-området. To hunder ble også testet. Ingen av de testede dyrene hadde rabies. I 2019 ble det meldt ett tilfelle av rabies på mennesker til MSIS. Smitte skjedde etter bitt/klor av hund i Sørøst-Asia og pasienten døde etter hjemkomst til Norge. Ingen ble smittet i 2020.

Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke. I 2020 ble 128 storfe undersøkt, og i tillegg ble seks storfe og to kameler testet i forhold til import/eksport. Alle prøver var negative. Q-feber ble en meldingspliktig sykdom for mennesker i 2012. I 2020 ble det rapportert om fem tilfeller. Tre var smittet utenlands og to hadde ukjent smittested.

Kjøttbransjen⁷ har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuka, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen.

Kugalskap (Bovin spongiform encefalopati, BSE) er ikke tidligere påvist i Norge, og i 2020 ble totalt 6 700 storfe undersøkt etter faste kriterier. I henhold til klassifisering av Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) og EU har Norge i dag status som land med neglisjerbar risiko for klassisk BSE.

I følge Mattilsynet ble det helt overraskende påvist Chronic Wasting Disease (CWD, eller skrantesjuka) hos villrein i april 2016. Sykdommen er ikke påvist i Europa tidligere, og aldri før beskrevet hos reinsdyr. Mattilsynet startet raskt med kartlegging og tiltak for å begrense og helst utrydde sykdommen. Denne nyoppdagete sykdommen hos hjortedyr er smittsom, og den er dødelig. Mattilsynet har etablert beskyttelsestiltak mot spredning innenlands og mot utlandet.

Fra 2016 til mars 2022 er ca. 147 000 CWD-prøver undersøkt, og det er oppdaget 34 positive tilfeller¹⁾, fordelt på rein, hjort og elg. I mars 2018 ble de siste dyrene i den smittede villreinbestanden i Nordfjella Sone 1 tatt ut av personell fra Statens Naturoppsyn. Det er besluttet reetablering med rein i Nordfjella sone 1, som er underlagt en brakklegging i minst fem år. På grunn av nærheten til sone 1, står Nordfjella sone 2 i en særstilling for å avklare smittestatus. Myndighetene har i sin reetableringsplan satt som et premiss at sone 2 må være friskmeldt, før det kan

⁷ Kilde: Skrantesjukestatistikk, Veterinærinstituttet.

overføres villrein til sone 1⁸. Beregninger etter villreinjakta 2019 viste at det var over 80 prosent sannsynlighet for at villreinen på Hardangervidda og i Nordfjella sone 2 ikke var smittet av skrantesjuka. I september 2020 ble det imidlertid påvist skrantesjuka på en villreinbukk på Hardangervidda, og det var første gang den klassiske, og smittsomme, varianten av skrantesjuka ble funnet utenfor Nordfjella. For å hindre videre smitte har Mattilsynet innført enkelte forbud og påbud som gjelder spesielt for Hardangervidda.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasmose. I perioden 2009–2021 har antallet variert mellom 250 og 537 tilfeller⁹, og i 2021 var det 537 sykdomstilfeller av borreliose.

I juni 2013 ble det påvist Multiresistente gule stafylokokker (LA-MRSA) i en stor svinebesetning med kombinert produksjon på Østlandet¹⁰. Denne MRSA-typen var ikke tidligere påvist i Norge, men er utbredt i en rekke andre europeiske land.

Det ble ikke påvist noen besetninger med klassisk LA-MRSA, det vil si MRSA CC398 i 2017 til 2018. Mattilsynet undersøkte i 2019 prøver fra totalt 722 svinebesetninger, og andre typer MRSA ble oppdaget i til sammen 9 besetninger. Ingen ble påvist i 2020.

Noe som er bekymringsfullt for den norske svinehelsen er villsvinets inntog fra Sverige. I 2020 ble det skutt 50 % flere villsvin i Norge enn i 2019. Gjennom myndighetenes overvåkingsprogram for villsvin ble det påvist 8 tilfeller av salmonella blant 203 testede villsvin.

4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler¹¹

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2021–2025) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet i september 2021. Dette er en revidert utgave av planen som gjaldt i perioden 2016–2020. Bærekraftig bruk av plantevernmidler inkluderer tiltak som både bidrar til å redusere behovet for kjemiske plantevernmidler og risikoen for negative helse- og miljøeffekter ved bruk av slike midler.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 11 - 1 400 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler. Overvåkingen består av en nasjonal og en EU-koordinert del.

⁸ Kilde: www.hjortevilt.no

⁹ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

¹⁰ Mattilsynets årsrapport 2013

¹¹ Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, den årlige rapporten Rester av plantevernmidler i næringsmidler

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride grenseverdiene¹². En overskridelse er funn over grenseverdi etter fratrekk av analyseusikkerhet.

Vareslagene som velges ut til analyse styres av en nasjonal treårsplan, samt av EUs koordinerte overvåkningsprogram. Målet er at prøveuttaket skal gjenspeile det norske kostholdet. I 2020 ble 1 107 prøver analysert, og det ble påvist funn av plantevernmidler over grenseverdi i 27 prøver (2,4 %). Av disse ble 17 prøver (1,5 %) betegnet som overskridelser. For varer fra EU/EØS var det overskridelser i 0,5 % av prøvene. Det var funn over grenseverdi i to norske prøver. Det ble i 2020 undersøkt for 353 forskjellige virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 132 ulike plantevernmidler og nedbrytningsprodukter.

Totalt ble det analysert 308 prøver av frisk frukt. Det ble ikke gjort funn av plantevernmidler over grenseverdiene i de norske prøvene, men i 3,2 prosent av de importerte. Det ble analysert 72 prøver av norske og importerte bær, og gjeldende grenseverdier ble overskredet på én av de importerte prøvene (tabell 4.3). Rester under grenseverdien ble påvist i alle de norskproduserte og 75,6 prosent i importerte prøver av bær. Det er prosentvis oftest funn i jordbær.

Av grønnsaker ble det tatt 486 prøver. Her hadde 45 prosent av prøvene påvisbare rester av plantevernmidler, hvorav 0,8 prosent (fire prøver) viste funn over grenseverdi, og to av disse ble definert som overskridelser. Rester under grenseverdien ble totalt påvist i 45 prosent av prøvene, og grensene ble overskredet i 0,8 prosent av tilfellene.

For urter ble det påvist rester av plantevernmidler i 42 prosent av prøvene, hvorav 7,7 prosent (to prøver) inneholdt funn over grenseverdi, som også ble definert som overskridelser. Av matkorn og ris ble det undersøkt 84 prøver, hvorav 56 importprøver. Her var det funn av plantevernrester over grenseverdi i 7,2 prosent av importprøvene.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2020

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt ¹⁾	
Frukt	0,0	3,5	3,2	52,2	68,7	66,9	308
Bær	0,0	2,5	1,4	100,0	75,6	86,1	72
Grønnsaker	0,5	1,1	0,8	25,7	56,7	43,8	486
Urter	6,3	10,0	7,7	6,3	80,0	34,6	26
Matkorn og ris	0,0	9,5	4,8	17,9	21,6	21,4	84

1) Totaltall viser et veid gjennomsnitt av restverdien i norske og importerte varer, i prosent

Kilde: Mattilsynet. Overvåkningsresultater for plantevernmidler i næringsmidler 2020

I tillegg til prøvene nevnt ovenfor ble det tatt 167 prøver av varer som var merket økologisk dyrket. Det ble påvist rester av plantevernmidler som ikke er tillatt å bruke i økologisk produksjon i to av de økologiske prøvene. Ett av disse funnene ble vurdert til å være en overskridelse. I tillegg ble det påvist spinosad i én prøve av spinat.

¹² Forskrift 18. august 2009 nr. 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

Spinosad er et tillatt virkestoff i økologisk produksjon. Av de økologiske prøvene var 108 importerte og 59 norskproduserte varer.

For barnemat ble det i 2020 tatt prøver av 22 varepartier. Det er ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat på det norske markedet siden 2007.

Det er ikke uvanlig at det påvises flere enn ett virksomt stoff fra plantevernmidler i samme prøve. Ved funn over grenseverdiene vurderer Mattilsynet også eventuelle helsefarlige kombinasjonseffekter. Mattilsynet tar hensyn til type stoff og om det er funn av flere stoffer som kan ha samvirkende effekter. I 32 prosent av prøvene, både norske og importerte produkter, ble det påvist rester av mer enn ett virkestoff i 2020, men ingen over grenseverdi.

Høsten 2020 ble det kreftfremkallende stoffet etylenoksid påvist i sesamfrø fra India. Etylenoksid er ikke tillatt å bruke i matproduksjon i Norge og EU. Dette førte til at store mengder sesamfrø og produkter hvor sesamfrø var brukt, ble trukket fra markedet.

Tabell 4.4 viser utviklingen i rester av plantevernmidler i norske produkter i utvalgte år i perioden 2007 til 2020. Årsaken til varierende andel funn mellom år kan skyldes ulike produkter tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.4 Rester av plantevernmidler i norske produkter 2007–2020, prosent

		2007	2009	2010	2015	2019	2020
Frisk frukt og bær	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	58,7	63,8	66,3	72,0	61,4	79,6
Grønnsaker	over grenseverdi	0,9	0,0	0,0	0,4	0,0	0,5
	under grenseverdi	12,4	16,6	18,8	27,2	29,7	25,7
Matkorn og ris	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	68,6	14,3	10,0	25,0	59,4	17,9
Økologiske varer	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	0,0	0,0	2,0	0,0	0,0	0,0

Kilde: Mattilsynet. Overvåkningsresultater for plantevernmidler i næringsmidler

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Det er ikke påvist restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr etter 2014.

I 2020 ble det tatt i alt 4 315 prøver av norske landdyr og animalske produkter. I ca. 3,7 prosent av prøvene ble det funnet rester av veksthormoner og forhøyede nivåer av forurensende stoffer. Enkeltfunnene ble fulgt opp av Mattilsynet. Ingen av prøvene viste konsentrasjoner av legemiddelrester som tydet på ulovlig bruk av forbudte legemidler. Det ble påvist steroider (veksthormoner) i 3 storfeprøver, 11 saueprøver, og

1 hesteproeve. Produksjonsdyr skiller ut disse stoffene naturlig, avhengig av kjønn og drektighetsstatus til dyret, og funnene var innenfor det som beskrives som naturlig.

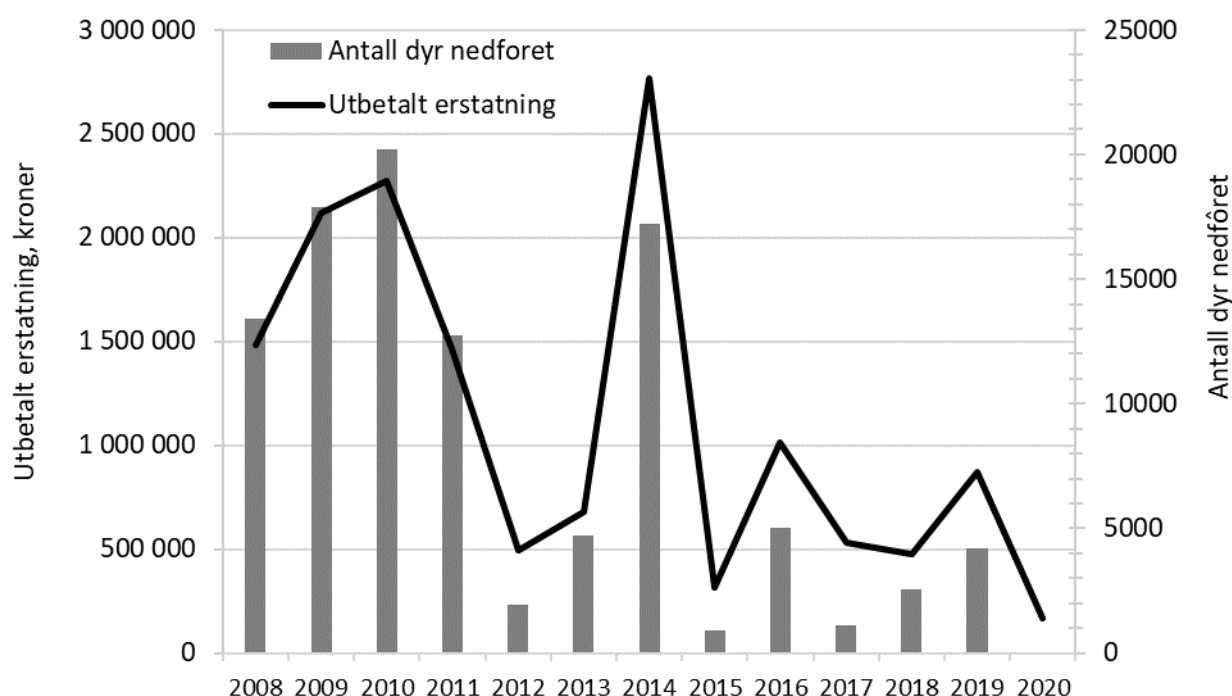
Det ble videre funnet kadmium over grenseverdien i 1 leverprøve fra sau og 4 prøver av elg. I prøvematerialet ble det også funnet kobber i leverprøver fra nesten alle undersøkte dyrearter. Det ble funnet kobber over grenseverdien i leverprøver fra 26 storfe, 20 sau, 2 svin, 1 geit, 11 viltlevende hjort, 1 oppdrettshjort, 1 viltlevende reinsdyr, 4 oppdrettsreinsdyr og 20 elg. Kobberpreparater er godkjent til bruk i Europa som plantevernmiddel og førtilsetningsstoff, og blir også brukt innen økologisk produksjon. I tillegg finner man naturlig kobber i jord. Det pågår et arbeid i EU med å fastsette grenseverdier for kobber som tar tilstrekkelig høyde for at kobber finnes i miljøet. Det europeiske mattrygghetsorganet, EFSA, har vurdert at det ikke er helserisiko med kobbermengdene som er påvist. Resultatene var på linje med funn gjort i tidligere år.

Som en følge av Tsjernobylulykken i 1986, er det fortsatt nedfôring av dyr som har vært på utmarksbeite. Mattilsynet utfører målinger og gir pålegg om nedfôringsperioder i de utsatte områdene. Det er seks fylker som er berørt av ordningen: Hedmark, Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Nordland. Dersom radioaktivitetsnivået er for høyt får bonden et pålegg om å fôre dyrene med annet fôr, f.eks. kraftfôr eller fôr fra innmarksbeite. I tillegg kan dyrene fôres med cesiumbinderen Giesesalt (kalles også berlinerblått), som binder til seg det radioaktive stoffet og deretter blir skilt ut av kroppen. Erstatning gis for nedfôringkostnadene.

Størst antall saker var det i 2009 med 326. Figur 4.1 viser antall dyr som er nedfôret og beløp som er utbetalt i erstatning i perioden 2008-2020. Mattilsynet gjennomførte i 2020 og 2021 færre besetningsmålinger på radioaktivitet på grunn av korona-tilpasninger i sine rutiner og arbeidsoppgaver. Dette kan antas å være årsaken til at det ikke ble søkt om erstatning for nedfôring på grunn av radioaktivitet i de årene. Antall søknader på ordningen var 11 i 2020 og 9 i 2021. Alle søknader og utbetalinger for 2020 og 2021 var knyttet til erstatning for kostnader til transport av dyr til måleplass.

De fleste årene er Oppland det fylket som har hatt størst belastning med kontrollmåling og størst omfang av erstatning knyttet til radioaktivitet på utmarksbeite. I 2018 var det imidlertid Nordland som hadde størst behov for nedfôring, og 43 % av de totale erstatningsutbetalingene dette året gikk til Nordland. I 2019 var det igjen Oppland som fikk størst andel av erstatningene, med 53 prosent av totalen.

Mengden radioaktivitet varierer, og dette skyldes blant annet vær, klima og vekstforhold på beitearealene. Sopp tar opp mye radioaktivitet, derfor vil soppsesongen påvirke radioaktivitetsnivået i beitedyr.

Figur 4.1 Radioaktivitet – antall dyr nedfôret og utbetalt erstatning, 2008-2020

Kilde: Landbruksdirektoratet

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd

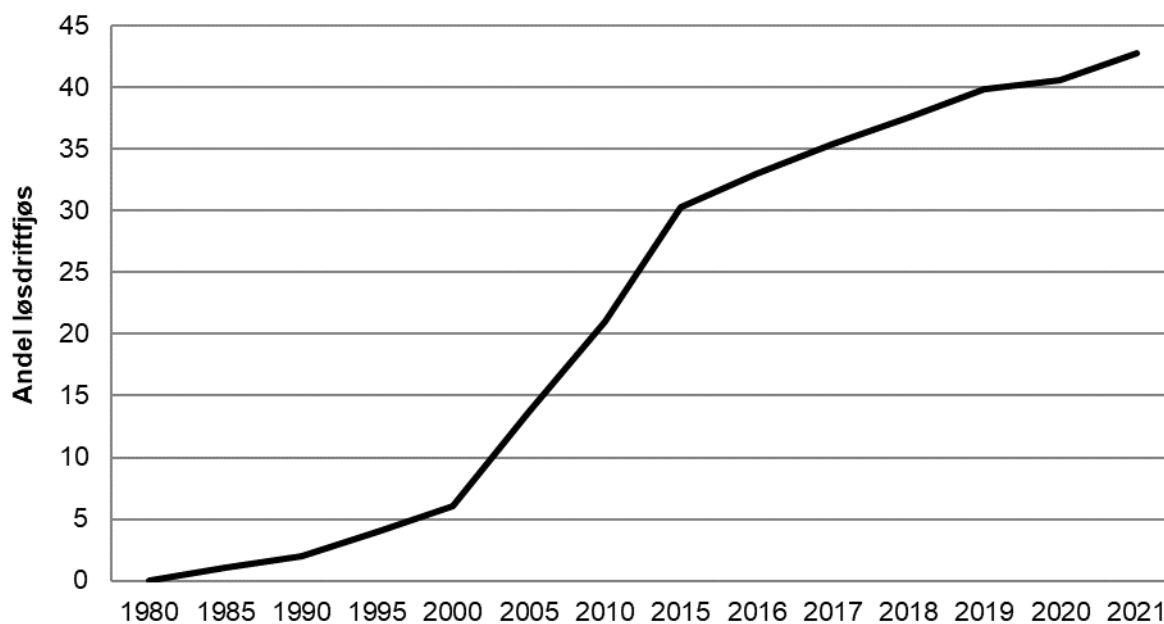
I Prop.1S (2015–2016) sies det at «*Dyrevelferden er jamt over god i Noreg samanlikna med mange andre land*», og videre at «*Regjeringa vil styrkje dyrevelferda*».

Veterinærinstituttet følger med på situasjonen rundt koronaviruset, og de vurderer situasjonen slik at sykdommen ikke utgjør en fare for dyrehelsen i Norge.

Ifølge Mattilsynet er tap av beitedyr på utmark den største utfordringen for dyrevelferden. De største tapene skyldes skader og fluemark. Rovdyrangrep får størst oppmerksomhet, og det er vanskelig å holde rovvilt og beitedyr adskilt i hver sine prioriterte områder, men dette forårsaker ikke de største tapene. Se mer om rovdyr i kapittel 4.3.

Det er et økende antall dyr som holdes i løsdrift. Løsdrift regnes som positivt pga. muligheten til bevegelse og sosial atferd. Ifølge TINE har 42,8 prosent av melkekubesetningene løsdriftfjøs per januar 2022 (figur 4.2). Det er størst andel løsdriftfjøs i Vestfold og Telemark, med 58,7 prosent, og lavest andel i Vestland, med 30,2 prosent av alle melkekubesetninger.

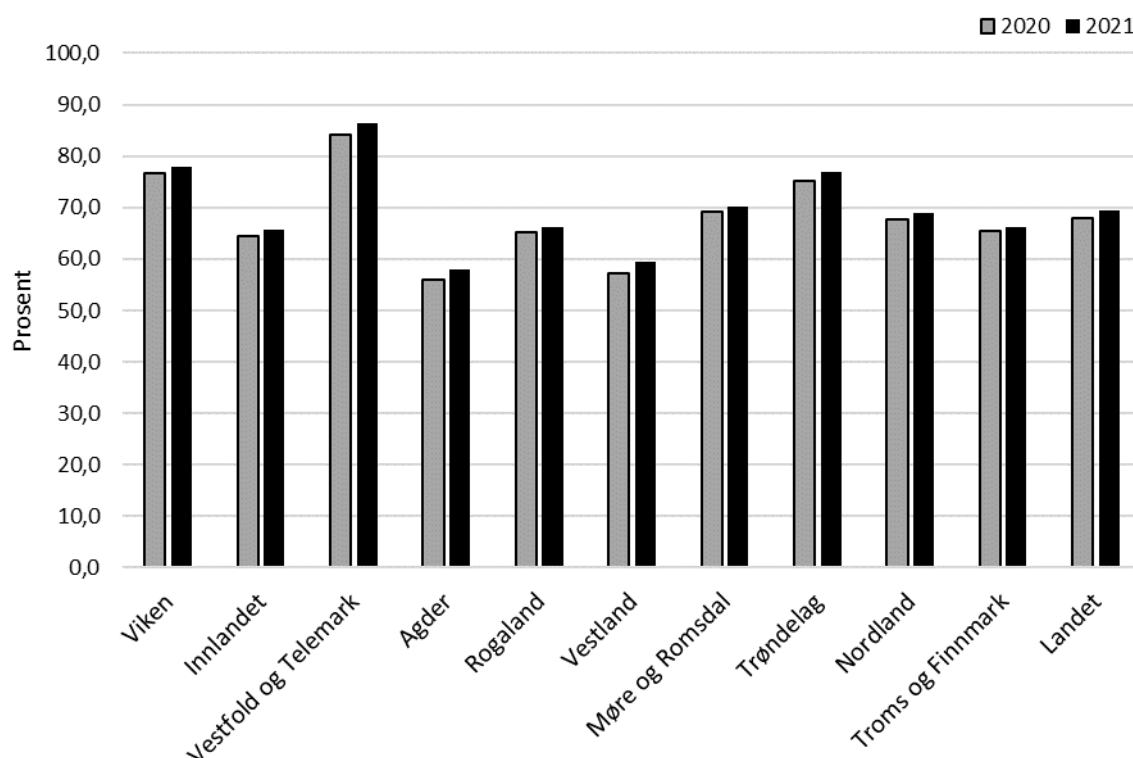
Dette er relativt sikre tall de siste årene, mens tallene fra 1980 til ca. 2010 er mer usikre tall, basert på ulike typer undersøkelser. TINE mangler opplysninger om enkelte bruk blant annet på grunn av eierskifte og endret produsentnummer o.l.

Figur 4.2 Andel løsdriftfjøs i Norge

Kilde: TINE

Figur 4.3 viser andel levert melk fra løsdriftfjøs per fylke i 2020 og 2021. Vestfold og Telemark er det fylket som har størst andel melk levert fra løsdriftfjøs, med 86 prosent, og Agder har lavest andel, med 58 prosent i 2021.

Figur 4.3 Andel melk levert fra løsdriftfjøs per fylke. 2020 og 2021

Kilde: TINE

Hold av verpehøns i tradisjonelle bur ble forbudt fra og med 1. januar 2012. Status på området er at næringen har omstilt seg for å tilfredsstille de nye kravene.

De siste årene har Mattilsynet satset på en mer systematisk tilnærming til «kronisk dårlige dyrehold». Målet er å oppnå avvikling eller varig bedring innen forsvarlig tid. Etter en topp i antall inngripende vedtak i 2018, gikk tallet på disse noe tilbake i 2019. I 2020 var det en tydelig nedgang i akutte hendelser med alvorlig vanskjøtsel av dyr i forhold til tidligere år. Det kan tyde på at dyreholdene med størst dyrevelferdsutfordringer er blitt faset ut.

Tabell 4.5 viser utviklingen i antall tilsyn Mattilsynet har hatt med dyrehelse og dyrevern i utvalgte år i perioden 2008–2020. I 2020 ble det registrert alvorlig vanskjøtsel av dyr i 23 dyrehold, noe som er det laveste antallet siden de begynte å sammenstille tallene i 2015. Et lite antall gjaldt ulike produksjonsdyr, mens 17 saker gjaldt kjæledyr. Det var en nedgang i Mattilsynets tilsyn med dyrevelferden det siste året, og smittesituasjonen med korona har mye av skylden for dette. Nedgangen skyldes i tillegg en styrt utvikling for å få mest mulig effekt av tilsynsarbeidet.

Tabell 4.5 Antall tilsyn etter lov om dyrevelferd, utført av Mattilsynet

År	2008	2009	2010	2019	2020
Ant. tilsyn dyrevern	16 868	9 713	10 049	9 961	4 742

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2020

I juni 2019 vedtok Stortinget et lovforbud mot hold av pelsdyr i Norge. Forbudet innebærer en avviklingsperiode for oppdrettere som holdt pelsdyr pr 15. januar 2018 og seinere, fram til 1. februar 2025. (Lovvedtak 93 (2018-2019)). I løpet av 2020 ble mange pelsdyrfarmer avviklet. I mars 2021 var det seks minkfarmer og tre revefarmer igjen.

Landbruks- og matdepartementet fastsatte i november 2019 forskrift om kompensasjon av oppdretterne ved avvikling produksjonen. I februar 2020 vedtok Stortinget nye føringer for kompensasjonsordningen, og dette har medført at departementet utarbeider revidert forskrift. Kompensasjonen skal gis som om det dreier seg om et ekspropriasjonsartet inngrep.

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssykdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering (mai 2021) et av få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

Sammenlignet med andre land har Norge et omfattende system, Anistat, for registrering av smittsomme dyresykdommer. I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med.

Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet, og Norge regnes som fritt for BVD. For smittsom grisehoste står vi foran en tilsvarende situasjon der vi etter nasjonale saneringsprogrammer kan erklære oss fri for sykdommen.

Når det gjelder ringorm hos storfe påviste Mattilsynet sykdommen i 15 besetninger i 2019, og i 2020 ble det påvist 18 tilfeller. Besetninger med påvist smitte blir båndlagt. Dette er en stigning etter en lengre periode med kun sporadiske tilfeller. De fleste tilfellene av ringorm ble påvist i Rogaland, men den er også påvist i Agder og Innlandet. Disse tilfellene har hovedsakelig vært i kjøttfebesetninger.

Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har medført alvorlige sykdomsangrep i noen sauebesetninger. I 2017 var det totalt ni nye tilfeller av ondarta fotråte hos sau, og både i 2018 og 2019 ble det påvist ett tilfelle gjennom

overvåkingsprogrammet på slakteri. I 2020 var det ingen påvisninger. Overvåking på slakteri er en svært viktig del av arbeidet med å utrydde ondarta fotråte.

Mattilsynet avdekket høsten 2017 problemer i slaktegrisproduksjonen i Rogaland, og det ble derfor satt i gang et tilsynsprosjekt i fylket, som fortsatte til og med april 2018. Problemene var blant annet alvorlig halebiting, for mange dyr på liten plass, dårlig renhold og lite tilsyn. Mattilsynet førte tilsyn med 228 av totalt 581 besetninger med slaktegris, og hovedkonklusjonen var at slaktegrisen i Rogaland ikke har god nok dyrevelferd. Fra 2017 til 2018 var det en positiv utvikling når det gjaldt å ivareta syke og skadde dyr. Antall besetninger som fikk hastevedtak for håndtering av syke og skadde dyr sank fra 50 % til 29 %.

Mattilsynet skulle også gjennomføre tilsvarende uanmeldte tilsyn med alle som driver med slaktegris i Agder. Disse tilsynene ble stoppet både i 2020 og 2021 pga. koronasituasjonen og kampanjen utsatt til neste år.

Næringen har selv tatt et grep for å bedre dyrevelferden, og Kjøttbransjens Velferdsprogram for slaktegris trådte i kraft 1. januar 2019. Det ble obligatorisk å delta i programmet for alle som leverer slaktegris til slakteri fra 1. juli 2019.

Klassisk influensa hos svin er ikke påvist i Norge. Gjennom overvåkingsprogram for virussjukdommer hos gris påvises antistoffer mot influensa H1N1/09. I 2020 ble det registrert 125 positive besetninger av 534 testede. I 2017, 2018 og 2019 var det hhv. 225, 134 og 153 positive besetninger. Dette tyder på at viruset er etablert i den norske svinepopulasjonen, selv om undersøkelser tyder på at smittede besetninger i de fleste tilfeller relativt raskt kvitter seg med aktiv smitte.

Skrapesyke har to typer - klassisk skrapesyke og atypisk (Nor98) som håndteres ulikt med hensyn til båndlegging. Klassisk skrapesyke bekjempes med sanering av besetningen hvor sykdommen påvises. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke var i 2009. Atypisk skrapesyke er ikke smittsom, og den ble i 2020 påvist i 12 sauer fra 12 forskjellige besetninger.

I juni 2019 ble det påvist smitte av mædi hos sau i Trøndelag i overvåkningsprogrammet på slakteri, for første gang siden utbruddet i 2002 – 2005. Det er sannsynlig at det er smitte tilbake fra dette utbruddet som ble påvist i 2019. Mædi er en sykdom med diffuse symptomer og det kan være vanskelig å se at sauen er syk. Det kan derfor fremdeles være besetninger med mædi som ikke er funnet. Samtlige sauehold i sonen ble prøvetatt i 2020. Det ble da funnet mædismitte i fire besetninger som ikke hadde kjent tilknytning til utbruddet. Høsten 2021 startet en ny prøvetakingsrunde. Etter hvert ønsker Mattilsynet å teste alle besetninger i sonen.

Tabell 4.6 viser antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer (gruppe A og B i henhold til dyrehelseregelverket) i 2020. «Nye tilfeller» er kun tilfeller som er registrert inn i Mattilsynets fagsystem som diagnostisert med sykdommen gjeldende år. «Aktive restriksjoner» er både kontaktbesetninger og tilfeller med sykdommen som fortsatt er restriksjonsbelagt ved årets utgang.

Mattilsynet har også tilsvarende data for fjørfehold, men det gjelder kun fjørfe til hobbybruk, og det er derfor ikke tatt med i tabellen.

Tabell 4.6 Antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer 2020

Dyreart	Sykdom	Nye tilfeller 2020*	Aktive restriksjoner per 31.12.2020
Storfe	LA-MRSA	0	0
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	17	23
	Salmonella	7	2
	Paratuberkulose	0	0
Svin	Salmonellainfeksjoner	1	0
	Svineinfluensa	1	0
	LA-MRSA	0	6
Småfe	Skrapesyke, Nor98	12	24 ¹⁾
	Paratuberkulose	0	6 ²⁾
	Salmonella	1	0
	Mædi	3	22
	Fotråte	0	0
	Saueskabb	0	1
	CAE (Caprin artritt-encefalitt)	4 ³⁾	30 ⁴⁾

* «Nye tilfeller» er kun tilfeller som er registrert inn i Mattilsynets fagsystem som diagnostisert med sykdommen gjeldende år.

1) Sau

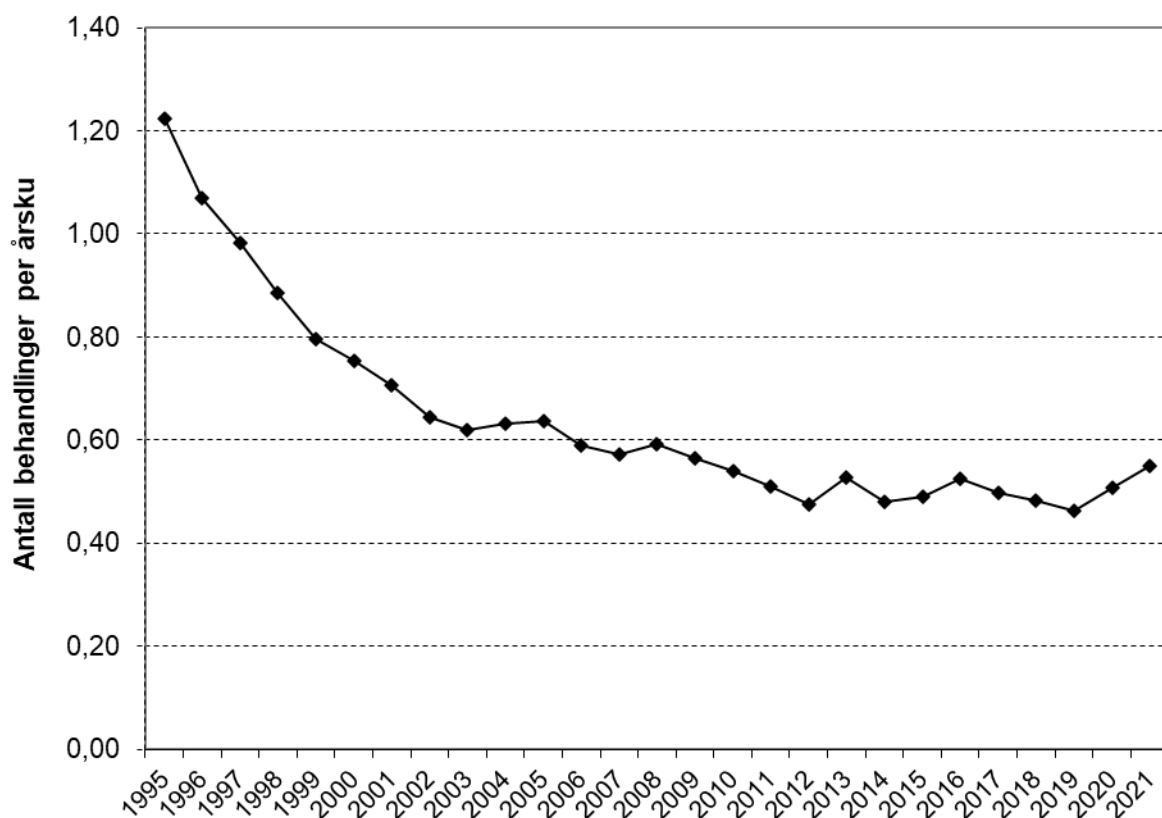
2) Geit

3) 1 har både sau og geit

4) 24 har geit og 6 har sau. 4 er kombibesetninger

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2021.

Når det gjelder produksjonssykdommer på melkekyr har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster. Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,55 i 2021 (figur 4.4). Siden 1995 har antall sykdomsbehandlinger per årsku sunket betydelig, og det ser ut til å ha stabilisert seg, selv om det har gått noe opp de siste to årene.

Figur 4.4 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per årsku per år

Kilde: Helsetjenesten for Storfe

I følge Animalia er antibiotikaforbruket i norsk husdyrproduksjon stabilt på et svært lavt nivå sammenlignet med alle andre land. Det samme er forekomsten av resistente bakterier blant matproduserende dyr.

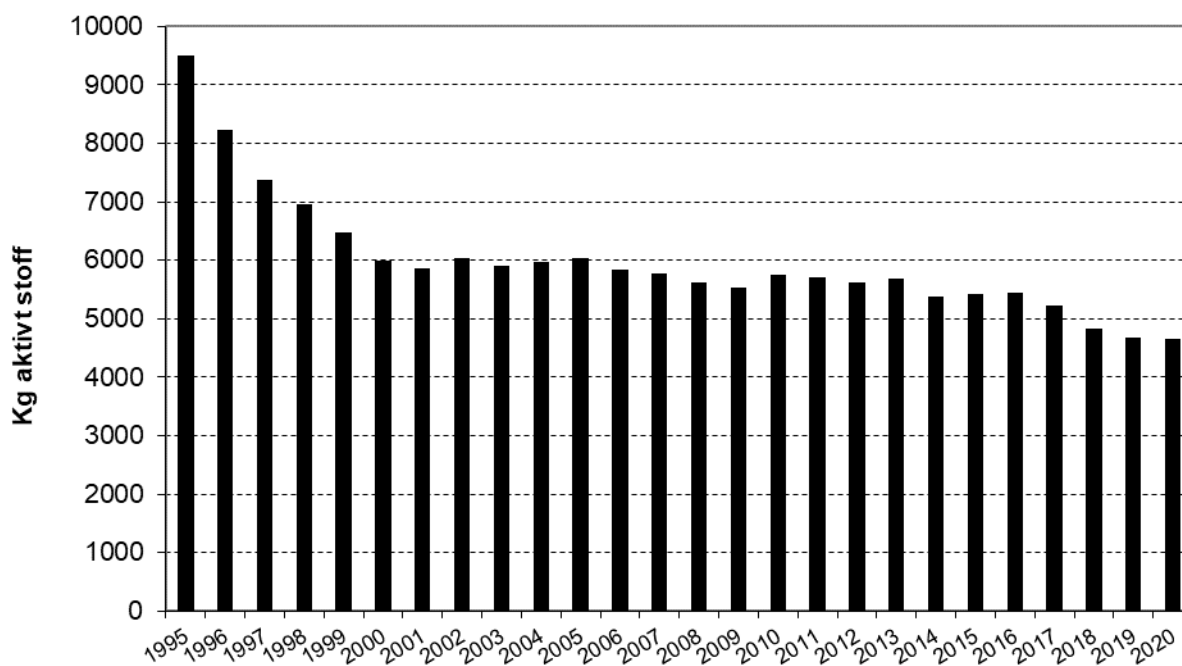
Figur 4.5 viser totalsalg av veterinære antibiotika til terapeutisk bruk på matproduserende dyr i perioden 1995–2020. I 2020 var forbruket på 4 659 kg, og salget er redusert med 51 prosent i perioden. Regjeringens handlingsplan mot antibiotikaresistens (2015-2020) har satt som målsetning at forbruket av antibiotika til matproduserende landdyr skal reduseres med minst 10 prosent sammenlignet med 2013. I perioden 2013-2020 ble salget av veterinære antibakterielle midler til de viktigste matproduserende artene (storfe, gris, sau, geit og fjørfe) redusert med 18 prosent, målt i kg aktivt stoff.

Salg av veterinære antibakterielle midler som kan brukes til flokkbehandling er lavt. I 2020 utgjorde salget av slike preparater 3,6 prosent (i kg) av totalsalget av antibakterielle midler til matproduserende landdyr.

Salget (i kg) av veterinære antibakterielle preparater som kun er godkjent til hund og katt var på 345 kg 1993. Dette økte fram til 2002, da det var på ca. 650 kg, og har etter

dette gått ned igjen, og var på 360 kg i 2020. Det er en nedgang på 35 prosent sammenlignet med 2013.

I desember 2014 vedtok fjørfeenæringen å fase ut all bruk av narasin som fôrtilsetningsmiddel til slaktekylling i løpet av 2016, og utfasingen var fullført allerede i juni 2016. Bruken av antibiotika til behandling av slaktekylling er fortsatt svært lavt; i 2020 ble det kun foretatt én behandling av to slaktekyllingflokker, og det ble kun brukt beta-laktamasefølsomme penicilliner.

Figur 4.5 Salg av veterinære antibiotika til matproduserende dyr i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Veterinærinstituttet: Norm/Norm-Vet 2020

Tabell 4.7 til tabell 4.11 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i utvalgte år i perioden 2001 til 2020 for storfe, småfe, gris og fjørfe. Mattilsynet og kjøttbransjen ble i 2010 enige om en ny måte å telle dyrene som dør under transport og oppstalling, og fra 2010 blir dyrene kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Denne tellemåten gir etter myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Siden tellemetoden er forskjellig er ikke tallene fra og med 2010 direkte sammenlignbare med tall for tidligere år.

Det er svært få dyr som dør under transport og oppstalling på slakteri i Norge. En trafikkulykke hvor en dyretransport er involvert vil kunne gi et stort utslag i statistikken. Det er derfor viktig å se på hovedtendensene som kommer frem av tallene mer enn resultater fra de enkelte år.

Tabell 4.7 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	344 562	28	0,008
2004	335 816	15	0,004
2007	349 247	24	0,007
2010	307 194	10	0,003
2015	284 861	17	0,006
2019	304 953	4	0,001
2020	295 862	7	0,002

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2021

Tabell 4.8 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, småfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	261	0,022
2004	1 299 880	223	0,017
2007	1 130 917	166	0,015
2010	1 223 169	202	0,016
2015	1 247 850	238	0,019
2019	1 221 707	260	0,021
2020	1 237 417	174	0,014

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2021

Tabell 4.9 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	489	0,037
2004	1 550 206	589	0,038
2007	1 471 326	580	0,039
2010	1 571 605	428	0,027
2015	1 612 839	432	0,027
2019	1 629 257	346	0,021
2020	1 573 587	304	0,019

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2021

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet.

Tabell 4.10 og tabell 4.11 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner.

I perioden 2010 til 2020 har tallene i hovedsak gått ned, selv om det har vært en økning enkelte år. En av grunnene til bedringen er at implementering av ny forskrift om dyrevern i slakteri innebærer et stort kompetanseløft for norsk kjøtt- og fjørfebransje.

Samtlige slakterier skal nå ha egen ansvarlig for dyrevelferd og det er krav om formell kompetanse og etterutdanning for alle som håndterer levende dyr.

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	42 577 696	46 836	0,11
2007	54 344 141	82 817	0,15
2010	62 936 270	99 279	0,16
2015	64 938 254	62 514	0,10
2019	69 527 979	46 481	0,07
2020	68 835 747	36 668	0,05

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2021

Tabell 4.11 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	2 249 292	11 471	0,51
2007	436 480	1 520	0,35
2010	538 505	2 898	0,54
2015	273 934	403	0,15
2019	462 589	747	0,16
2020	342 296	1 118	0,33

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2021

1. juli 2013 trådte Dyrevelferdsprogram slaktekylling (DVP) i kraft gjennom offentlig regelverk og tilhørende bransjeretningslinje. Tråputepoeng – en bedømmelse av skader eller begynnende skader under kyllingenes føtter er sentralt i Dyrevelferdsprogrammet, og bedømmes på alle kyllingflokker på slakteriet. Tråputepoeng er en dyrevelferdsindikator som sier noe om hvor godt kyllingbonden har lyktes i å skape et godt miljø for dyra. Kyllingprodusenten må oppfylle en rekke krav for å kunne produsere opp mot den maksimale tillatte dyretettheten, som er 36 kg levendevækt/kvadratmeter.

Tillatt dyretetthet er imidlertid bevegelig, dersom bonden får dårlige tråputeresultater i ett innsett må han sette ned dyretettheten i det påfølgende innsettet. For å kunne sette dyretettheten opp igjen, må han dokumentere stabilt gode tråputeresultater i de neste innsettene. Hver flokk blir gitt tråputepoeng ut ifra en skala fra 0–200, der 0–80 poeng (nivå A) regnes som tilfredsstillende, 81–120 poeng (nivå B) ikke tilfredsstillende, og 121–200 (nivå C) er uakseptabelt. Lavt tråputeskår indikerer at kyllingprodusenten har lyktes i å skape et godt miljø i kyllinghuset gjennom hele innsettet. Høyt skår (nivå B og C) betyr at tiltak må iverksettes.

Tabell 4.12 viser utviklingen i tråputepoeng utvalgte år fra 2008 til 2020.

Tabell 4.12 **Utvikling i tråputepoeng ¹**

	2008	2010	2012	2015	2019	2020
A (0-80)	81,1	82,6	91,5	97,8	97,1	98,4
B og C (over 80)	11,9	17,4	8,5	2,2	2,9	1,6

1) Tallene 2008–2012 er ikke direkte sammenlignbare med tallene fra 2013 og framover. Tråputeregistreringer på fjørfeslakteriene startet i 2008. I 2010 ble det gjort kalibreringer slakteriene i mellom gjennom opplæring og testing av de som utfører bedømmingen. Heller ikke alle slakteriene er med i tallene fra 2008–2012.

Kilde: Animalia. Basert på innrapportering fra Nortura, Norsk Kylling, Den Stolte Hane Jæren, Ytterøykylling og Gårdsand.

4.3 Tap av sau på beite

4.3.1 Sau på utmarksbeite

Tabell 4.13 viser antall sau og lam sluppet på utmarksbeite fordelt på den nye fylkesinndelingen fra 2020. Den viser også prosent tap på beite. Fram til og med 2016 er tap fastsatt til registreringene i organisert beitebruk, pluss 0,6 prosentpoeng høyere tapsprosent på bruk som ikke er med i organisert beitebruk. Fra 2017 ble det innført nye telledatoer for Produksjonstilskudd ved at antall sau og lam sluppet på- og sanket fra utmarksbeite telles. Differansen er da tap på utmarksbeite.

Tabell 4.13 Antall sau og lam på utmarksbeite og prosent tap

	2007		2010		2020		2021*	
	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap
Viken	110 621	5,4	113 838	4,7	114 302	3,4	113 383	5,2
Innlandet	352 956	7,3	356 044	6,4	339 500	4,3	337 115	5,4
Vestfold og Telemark	61 658	5,4	59 492	5,0	50 753	5,8	50 766	6,0
Agder	69 725	6,4	68 901	7,3	77 810	5,6	78 560	7,7
Rogaland	251 812	3,4	285 206	3,6	282 914	3,4	284 058	6,0
Vestland	376 757	4,9	388 234	4,4	375 903	4,5	378 526	6,3
Møre og Romsdal	118 360	8,9	116 218	7,8	116 720	7,1	114 443	9,6
Trøndelag	217 119	8,8	215 669	8,6	233 463	6,3	226 019	8,7
Nordland	204 497	7,4	211 257	8,6	192 233	8,6	186 339	14,1
Troms og Finnmark	151 313	8,0	145 369	8,0	134 944	5,9	131 195	11,3
Hele landet	1 914 818	6,7	1 960 228	6,4	1 918 542	5,2	1 900 404	7,7
Totalt antall på beite	2 209 890		2 279 839		2 223 252		2 184 084	

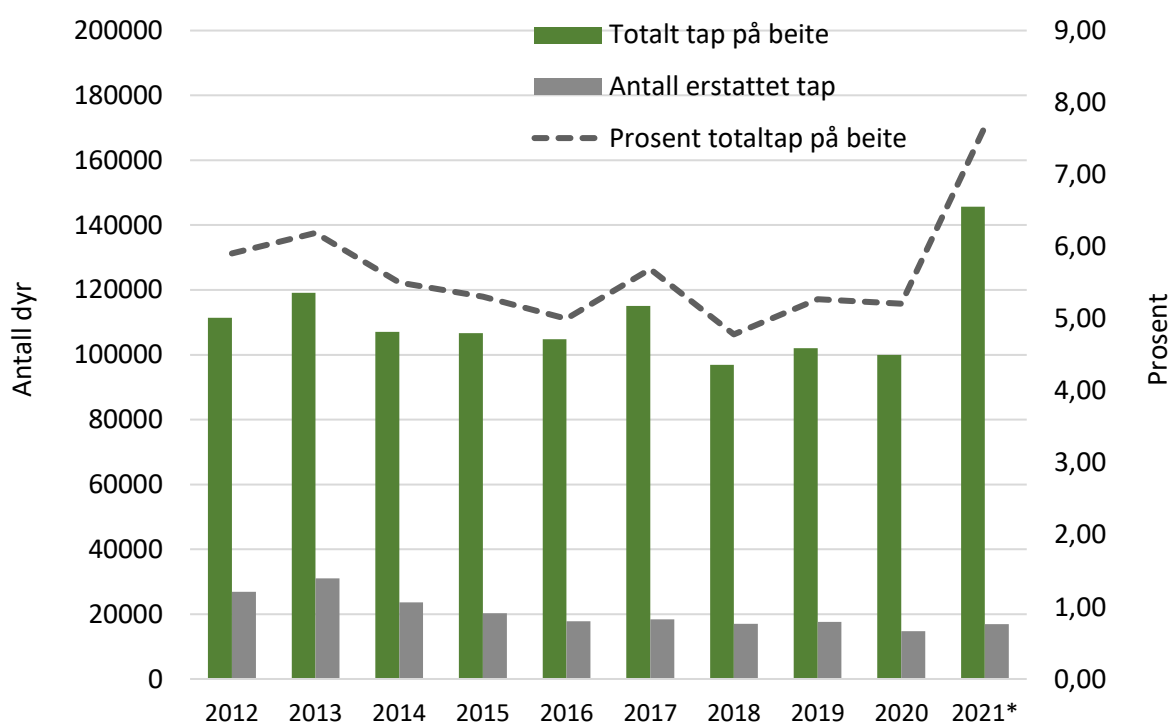
*) Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og NIBIO

Tabellen viser 18 138 (0,9 prosent) nedgang i antall sau og lam på utmarksbeite fra 2020 til foreløpige tall for 2021. Samlet for hele landet er antallet i 2021 0,8 prosent mindre

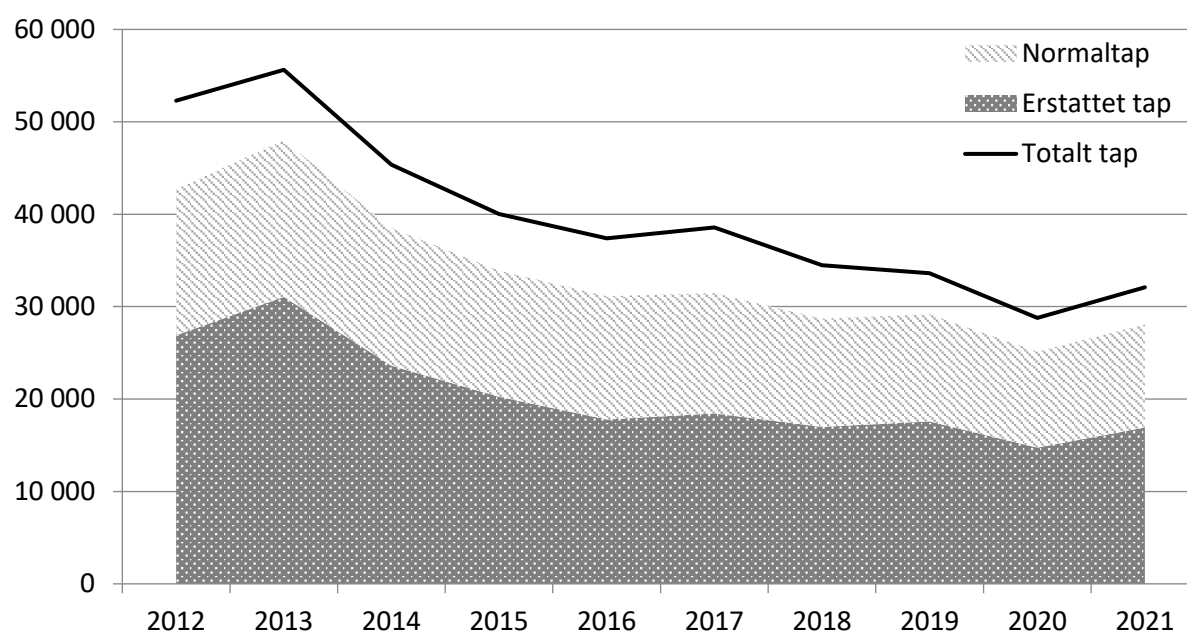
sammenlignet med 2007. For hele landet har tapsprosenten økt fra 5,2 i 2020 til 7,7 på foreløpige tall for 2021. Tapsprosenten har økt i de fleste fylkene, og er særlig stor i Nordland og i Troms og Finnmark. Antall dyr er basert på sau og lam sluppet på utmarksbeite i antallstatistikken for produksjonstillegg. Tapet er beregnet ved å trekke fra antall dyr sanket fra utmarksbeite i samme statistikk. Differansen er her regnet som totalt tap. For 2021 er beregnet totaltap 145 672 dyr, det vil si 7,7 prosent. Men det understrekes at tallene for 2021 er foreløpige tall. Også for 2019 og 2020 viste foreløpige tall sterk økning antall i totalt tap og prosent totaltap. De foreløpige tallene i fjor for 2020 viste 7,6 prosent tap, mens de endelige tallene i årets tabell 4.13 viser 5,2 prosent. Nederste rad i tabellen viser antall sau og lam på beite, det vil si innmarksbeite. Differansen mellom antall på innmarksbeite og antall på utmarksbeite er dyr som bare har beitet på innmark. Prosentvis har dette endret seg lite, fra 13,4 % i 2007 til 13,0 % i 2021.

Figur 4.6 viser totalt antall sauer tapt på beite i perioden 2012 til 2021, og totalt tap i prosent av antall sau på beite. De endelige tallene for 2020 i årets figur 4,6 viser 5,21 prosent totaltap. I tillegg viser figuren antall dyr som er erstattet som tatt av fredet rovvilt. Tilsvarende erstatningsordning finnes ikke lengre for tap av sau grunnet andre tapsårsaker. Det understrekes at tallene for 2021 er foreløpige.

Figur 4.6 Totalt tap på beite, prosent totalt tap på beite, og antall erstattet som tapt til fredet rovvilt
Kilde: Animalia, Landbruksdirektoratet antallstatistikk og Miljødirektoratet Rovbase saueerstatning

Figur 4.7 viser utvikling på brukene som har søkt erstatning for tap av sau til rovdyr de siste 10 år. I 2012 var totalt tap for disse ca. 52 300 dyr. Dette er redusert til ca. 32 100 dyr i 2021. I samme periode er antall erstattede dyr redusert fra ca. 26 900 til ca. 16 900. Prosent erstattede dyr av totalt tap var henholdsvis 51 prosent i 2012 og 53 prosent i 2021. Figuren viser også beregnet normaltap på disse brukene.

Figur 4.7 Normaltap, erstattet tap og totalt tap av sau og lam på utmarksbeite på bruk som har søkt om erstatning for tap til rovdyr.

Kilde: Miljødirektoratet Rovbase

I 2021 utgjør normaltapet, på bruk som har søkt erstatning for tap til rovdyr, 2 132 sau og 9 026 lam, til sammen 11 158 dyr eller ca. 35 prosent av totalt tap. Tilsvarende tall for 2012 var 30 prosent. Normaltap er i «Forskrift om erstatning når husdyr blir drept eller skadet av rovvilt (F30.05.2014 nr 677)» definert som tapet av husdyr som erfaringsmessig inntreffer i besetningen på utmarksbeite uten forekomst av rovvilt. Det beregnes primært på bakgrunn av besetningsdata som oppgis av dyreeier for en periode på minst 8 – 10 foregående år. Alternativt kan normaltapet beregnes med bakgrunn i data fra Organisert beitebruk, eller fastsettes på andre måter.

Animalia ved Sauekontrollen har registreringer av årsaker til beitetap utenom rovdyr. Det understrekes at dette er forholdsvis dårlig og usikre registreringer. Sauekontrollen baserer seg på frivillig medlemskap, og har omtrent 50 prosent oppslutning av besetningene. Dødsårsak er heller ikke obligatorisk registrering i Sauekontrollen. I Tabell 4.14 er de registrerte beitetapene fordelt på hovedgrupper med antall og prosent for 2018 - 2021. 63 prosent av de oppgitte tapene i 2021 har ukjent årsak.

Tabell 4.14 Fordeling av beitetap utenom tap til rovdyr

Dødsårsak	2018		2019		2020		2021	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Mastitt	534	2	579	2	680	2	587	2
Annen sjukdom	970	4	707	3	2 559	9	2 958	10
Uhell	2 399	9	2 680	10	2 846	10	2 973	10
Annen årsak	4 572	17	5 232	19	4 507	16	4 843	16
Ukjent	17 885	68	18 659	67	17 286	62	19 404	63
Sum	26 360		27 857		27 878		30 765	

Kilde: Animalia, sauekontrollen

Tabell 4.15 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1999 til 2021 fordelt på rovviltartene som det gis erstatning for. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe. Antall dyr erstattet på grunn av tap til ulv har variert mye mellom år, og det er lavere tap til ulv de siste åre. Tallene for samlet erstatning er også vist i tabellen.

Tabell 4.15 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader

	1999	2001	2007	2014	2020	2021
Gaupe	9 300	7 425	9 763	4 871	3 389	4 144
Jerv	12 991	13 624	14 842	8 691	6 139	7 156
Bjørn	3 125	3 060	6 597	1 708	1 054	1 526
Ulv	622	828	2 380	2 058	1 409	879
Kongeørn	1 076	894	1 344	1 664	1 319	1 653
Uspesifisert rovvilt	5 995	4 293	4 789	4 602	1 430	1 557
Totalt antall sau og lam erstattet	33 109	30 124	39 715	23 594	14 740	16 915
Erstatning, mill. kr	48,2	43,1	77,5	64,4	37,6	44,0

Kilde: Miljødirektoratet, Rovbase

Tabell 4.16 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beite-sesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 75 prosent av erstatningen i 2021 til Innlandet, Trøndelag og Nordland. Det ble sluppet flest sauer og lam på utmarksbeite i Vestland og Innlandet.

Tabell 4.16 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Ant. sau og lam sluppet på utm.beite	Erstattet i % av ant. sluppet	Antall sau og lam erstattet		Erstatning i mill. kr	
	2021*	2021*	2020	2021	2020	2021*
Viken	113 383	0,77	433	877	1,0	2,2
Innlandet	337 115	1,62	3 784	5 469	9,2	14,0
Vestfold og Telemark	50 766	0,98	252	495	0,6	1,1
Agder	78 560	0,32	591	251	1,7	0,6
Rogaland	284 058	0,01	131	30	0,4	0,1
Vestland	378 526	0,14	375	545	0,9	1,4
Møre og Romsdal	114 443	0,77	809	883	1,9	2,1
Trøndelag	226 019	1,93	4 557	4 373	12,1	11,5
Nordland	186 339	1,41	2 806	2 624	7,3	7,4
Troms og Finnmark	131 195	1,04	1 002	1 368	2,4	3,6
Hele landet	1 900 404	0,89	14 740	16 915	37,6	44,0

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og Miljødirektoratet

4.3.2 Forvaltning av rovdyr

Rovviltpolitikken ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik som samtlige partier på Stortinget ble enige om i juni 2011. I 2016 behandlet Stortinget Melding nr. 21 (2015–2016) Ulv i norsk natur, bestandsmål for ulv og ulvesone. Stortinget vedtok noen arealmessige reduksjoner av ulvesonen, og endret bestandsmålet til også å omfatte ynglinger utenfor ulvesonen og ynglinger i grenserevir.

Etter rovviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner;

1. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane
2. Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust-Agder
3. Oppland
4. Østfold, Akershus, Oslo
5. Hedmark
6. Møre og Romsdal, Trøndelag
7. Nordland
8. Troms, Finnmark

Innenfor hver forvaltningsregion for rovvilt er det den regionale rovviltnemnda som har hovedansvaret for rovviltforvaltningen. Rovviltnemndene består av 5–6 medlemmer, som oppnevnes av klima- og miljødepartementet etter forslag fra de berørte fylkeskommunene. For region 5, 6, 7 og 8 oppnevner i tillegg Sametinget samiske nemndsmedlemmer. Sekretariat for rovviltnemndene er lagt til et Statsforvalterembete

innenfor hver region. Statsforvalteren har en rådgivningsfunksjon overfor nemnda, i tillegg til at Statsforvalteren utøver eget forvaltningsansvar innenfor rovviltforvaltningen.

Miljødirektoratet er underlagt Klima- og miljødepartementet, og er den sentrale faginstansen innenfor rovviltforvaltning. Direktoratet har fått delegert ansvar for rovviltforvaltningen på nasjonalt nivå. Dette innebærer blant annet saksbehandling av saker etter naturmangfoldloven og viltloven, innhenting av kunnskap gjennom finansiering av forskningsprosjekter og formidling av kunnskap.

Mattilsynet er som tilsynsmyndighet satt til å forvalte dyrevelferden. Mattilsynet bidrar til å redusere dyretap i dialog med kommunale landbruksavdelinger, Statens naturoppsyn, regionale rovviltneemnder, Statsforvalterenes miljø- og landbruksavdelinger og Miljødirektoratet.

Landbruksdirektoratet ivaretar den landbruksfaglige siden av den todelte målsettingen i rovviltpolitikken og legger til rette informasjon om ressursgrunnlaget og utviklingen i beitenæringene. Landbruksdirektoratet bidrar til kompetanseoppbygging hos regional og kommunal landbruks- og reindriftsforvaltning, samt bedrer kunnskapsstatusen om verdiskapingspotensial og mulige målkonflikter knyttet til ulike arealbruk, herunder utmarksressursene.

Rovviltneemndene skal utøve vedtatt nasjonal rovviltpolitikk innenfor sine respektive regioner. Nemndenes mandat, oppgaver, ansvar, sammensetning og virketid følger av rovviltforskriften. Rovviltneemndene skal arbeide innenfor rammene av Bernkonvensjonen, naturmangfoldloven, rovviltforlikene fra 2004 og 2011 samt flertallsvedtak fra 2016. Den todelte målsettingen om både å sikre levedyktige bestander av rovvilt og å opprettholde en aktiv beitenæring over hele landet er en viktig premiss for nemndenes arbeid. Uttak av rovdyr, enten som lisensfelling eller kvotejakt er et viktig virkemiddel for å regulere bestandene. Skadefelling benyttes for å redusere tap av dyr på beite. Tabell 4.17 viser lisensfelling og kvotejakt de tre siste sesongene, og fordeling av sesong 2020-2021 på de 8 forvaltningsregionene.

Tabell 4.17 Lisensfelling og kvotejakt

Sesong	Lisensfelling						Kvotejakt	
	Bjørn		Ulv		Jerv		Gaupe	
	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt
2018-2019	7	1	33	15	107	47	55	50
2019-2020	5	2	32	10	120	50	54	51
2020-2021	3		37	25	143	59	83	64
2020-2021 fordelt på forvaltningsregion								
Region 1			3		8			2
Region 2			3		2		32	24
Region 3	3		7	3	12	2	8	6
Region 4				6				
Region 5			22	16	30	19		
Region 6			2		32	19	30	22
Region 7					19	8	7	5
Region 8					40	11	6	5

Kilde: statistisk sentralbyrå

I tillegg til lisensfelling og kvotejakt er det også avgang av store rovdyr på grunn av andre årsaker, der skadefelling er den viktigste. Dette er vist i tabell 4.18

Tabell 4.18 Andre årsaker til avgang av store rovdyr

Sesong	Bjørn	Ulv	Jerv	Gaupe
2018-2019	11	11	35	14
2019-2020	13	10	64	19
2020-2021	10	8	52	23
2020-2021 fordelt på årsaker				
Skadefelling	5	8	44	4
Felt i nødverge				
Felt ulovlig			1	
Påkjørt av motorkjøretøy				10
Påkjørt av tog			2	5
Andre årsaker	5		5	4

Kilde: statistisk sentralbyrå

4.3.3 Bestand av rovdyr

Tabell 4.19 viser de regionale bestandsmålene for de enkelte rovviltartene.

Tabell 4.19 Regionale bestandsmål, antall ungekull

Forvaltn.region	Fylke	Gaupe	Jerv	Ulv	Bjørn
Region 1	Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane	-	-	-	-
Region 2	Vestfold, Buskerud, Telemark, Aust-Agder	12	-	-	-
Region 3	Oppland	5	4	-	-
Region 4	Oslo, Akershus, Østfold	6	-	4-6 ¹⁾	-
Region 5	Hedmark	10	5	4-6 ¹⁾	3
Region 6	Møre og Romsdal, Trøndelag	12	10	-	3 ²⁾
Region 7	Nordland	10	10	-	1 ²⁾
Region 8	Troms og Finnmark	10	10	-	6
Sum		65	39	4-6 ¹⁾	13 ²⁾

1) Bestandsmålet ble endret i 2016 fra 3 årlige helnorske ulvekull til 4-6 årlige kull, herav minst 3 helnorske. Kull i grenserevir mellom Norge og Sverige medregnes med en faktor på 0,5.

2) Bestandsmålet for bjørn ble endret fra 15 til 13 etter rovviltforliket i 2011, med reduksjon på ett ungekull i Midt-Norge og Nordland

Kilde: St.meld.nr.15 (2003–2004), Innst.S.nr 174 (2003–2004) og rovviltforliket av 2011

For kongeørn er målet 850–1 200 hekkende par. I perioden 2015-2019 ble 1 382 kongeørnterritorier kartlagt over hele Norge. Det er anslått at i gjennomsnitt 1 027 av disse var okkupert av hekkende par med kongeørn en eller flere ganger i de siste fem årene.

Tabell 4.20 viser antall familiegrupper/ynglinger for de ulike rovdypene.

Tabell 4.20 Antall familiegrupper/ynglinger for de ulike rovdypene

	2001	2005	2010	2019	2020	2021
Gaupe, familiegrupper	55	56	80	55	66,5	67
Jerv, ynglinger	41(35) ¹⁾	62(58) ¹⁾	66(54) ¹⁾	62(53) ¹⁾	63(54) ¹⁾	60(52) ¹⁾
Ulv, ungekull		2	3	8,5 ²⁾	8,5 ³⁾	
Bjørn, ungekull			6,2	7	8,5	

1) Tall i parentes er antall etter hiuttak. Hiuttak vil si at mordyr og/eller valper er avlivet av Statens naturoppsyn

2) Fem helnorske kull + 6 kull * 0,5 i grenserevir

3) Fem helnorske kull + 7 kull * 0,5 i grenserevir.

Kilde: www.rovdata.no

Tabell 4.21 viser total antall dyr av de ulike rovdypartene. Antallet er basert på tellinger og estimat på vinterstid for gaupe, jerv og ulv.

Tabell 4.21 Totalt antall estimerte dyr av de ulike rovdyrartene

	2000/01	2004/05	2009/10	2018/19	2019/20	2020/21
Gaupe	313	315	455	323	393	395
Jerv	271	332	362	332 ¹⁾	382	386
Ulv, helnorske individer	13-18	16-17	32-34	64-66	56	57-58
Ulv, grenseindivider	23-24	24	22-25	40-41	47-50	52-56
Bjørn ²⁾			166	148	150	

1) Antall jerv ble senere oppdatert til 334

2) Antall individ bestemt ved DNA

Kilde: www.rovdata.no

4.3.4 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak

Å forebygge tap på beite utgjør en betydelig del av arbeidet med å sikre dyrevelferden og bidra til å forbedre vilkårene for sauenæringen, samtidig som tiltakene skal ha en konfliktdempende effekt.

Miljødirektoratet tildeler rovviltneemndene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Rovviltneemndene har ansvaret for prioritering og fordeling av midlene til fylkesmennene i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 4.22 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader.

Tabell 4.22 Rovviltneemndenes bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovviltskader, mill. kr

	2010	2 012	2015	2019	2020	2021
Forebyggende tiltak sau	36,7	32,1	26,3	31,9	31,1	33,9
Forebyggende tiltak rein	5,9	4,0	6,1	10,8	6,3	6,3
Forebyggende felles tiltak	18,5	20,7	15,6	13,2	13,0	10,9
Konfliktdempende tiltak	1,6	2,5	3,9	2,8	2,1	4,1
Reiser og drift nemda	2,0	2,1	0,0	0,8	0,0	0,0
Sum	64,6	61,4	51,9	59,4	52,5	55,1

Kilde: Miljødirektoratet

Sum forebyggende og konfliktdempende tiltak via rovviltneemndene i 2021 var 55,1 mill. kr. Dette er 2,6 mill. kr mer enn året før.

I 2021 brukte rovviltneemndene mest til forebyggende tiltak i fylkene Innlandet 14,5 mill. kr, Troms og Finnmark 13,7 mill. kr og Trøndelag 10,1 mill. kr.

Forebyggende tiltak sau utgjør i 2021 62 prosent av samlet bruk. Tabell 4.23 viser fordelingen på ulike typer forebyggende tiltak sau de fem siste årene.

Tabell 4.23 Fordeling av forebyggende tiltak for sau på tiltaksområder, mill. kr

	2017	2018	2019	2020	2021
Tidlig nedsanking	6,1	6,2	6,3	6,3	6,3
Forsinket slipp på beite	1,3	1,5	1,6	0,4	0,5
Flytting til annet beite	2,5	1,4	1,8	1,6	1,5
Gjeting utvidet tilsyn	3,4	4,7	4,4	4,7	4,6
Kadaverhund	1,0	0,6	0,9	0,1	0,7
Vokterhund/vokterdyr	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3
Rovviltavvisende gjerder	2,9	2,2	3,1	3,9	5,0
Beiting på inngjerdet areal	5,5	6,6	6,1	5,2	4,8
Beredskapsareal	0,7	0,4	0,5	0,4	0,7
Elektronisk overvåking	4,2	3,7	6,1	8,0	8,8
Andre direkte tapsreduserende tiltak	17,8	0,5	0,6	0,1	0,5
Sum	45,7	28,3	31,9	31,1	33,9

Kilde Miljødirektoratet

Under forebyggende tiltak for sau har det i fem-årsperioden vært brukt mest på tidlig nedsanking, gjeting utvidet tilsyn, beiting på inngjerdet areal og elektronisk overvåking. Rovviltavvisende gjerder er et tiltak som har økt i femårsperioden til 5,0 mill. kr i 2021. I 2017 gjorde ekstraordinære forbyggende tiltak knyttet til en ulvetispe at posten Andre direkte tapsreduserende tiltak økte mye og ble største post.

Forebyggende felles tiltak i tabell 4.23 består av skadefelling 5,6 mill. kr, kompetanseutvikling 2,4 mill. kr og lokale FoU 2,9 mill. kr i 2021.

I tillegg forvalter Miljødirektoratet sentrale midler til forebygging. Tabell 4.24 viser beløp og fordeling av disse de siste 5 år.

Tabell 4.24 Sentrale midler fordelt på hovedtiltak, mill. kr

	2017	2018	2019	2020	2021
Sentrale forvaltningsoppgaver	1,60	0,19	-	-	3,73
Omstilling	3,28	6,66	10,88	5,50	4,37
Nasjonal FoU	0,63	0,93	4,00	3,49	3,75
Tilskudd til organisasjoner	4,36	4,82	3,28	4,26	1,63
Drift av Kontaktutvalget	-	-	-	-	-
Informasjonsutgifter	0,09	0,09	-	1,80	2,61
Diverse	-	0,13	-	-	-
Sum	9,95	12,81	18,16	15,05	16,10

Kilde: Miljødirektoratet

4.4 Plantehelset

Ifølge Mattilsynet er status for plantehelset i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Økende handel øker risikoen for å få inn nye alvorlige planteskadegjørere. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler.

I mars 2016 trådte nye importbestemmelser i kraft. Da ble også ansvaret for kontroll med norsk planteproduksjon overført til virksomhetene. Mattilsynet har som hovedinntrykk at de største virksomhetene har forstått ansvaret og følger opp, men at det er fortsatt behov for veiledning og oppfølging fra Mattilsynet.

Det er kun få av skadegjørere den europeiske plantehelsetorganisasjonen EPPO har anbefalt sine medlemsland å ta forholdsregler mot, som har etablert seg i Norge. EPPOs liste inneholder 165 alvorlige skadegjørere, og i 2020 var det 15 som var kjent å forekomme i Norge. Av disse 15 var 11 under bekjempelse, mens 4 er så spredt at det ikke er lønnsomt å bekjempe dem med offentlige midler. Tilsvarende tall for 2019 var 19 skadegjørere kjent å forekomme og 14 under bekjempelse.

I 2020 utførte Mattilsynet 896 tilsyn med planter og innsatsvarer (tabell 4.25). Dette er 247 flere enn tilsvarende i 2019.

Tabell 4.25 Antall tilsyn med primærproduksjon av planter og innsatsvarer, utført av Mattilsynet¹⁾

	2008	2009	2010	2018	2019	2020
Antall tilsyn	1 149	1 350	1 216	717	649	896

1) Fra 2008-2010 viser tabellen tilsyn med «primærproduksjon av planter». Fra 2018-2020 vises antall tilsyn med «planter og innsatsvarer»

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2020

Tabell 4.26 viser en oversikt over noen nye funn av alvorlige skadegjørere på planter fra 2005 til 2020, med fullstendig oversikt for de tre siste årene.

Tabell 4.26 Antall nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2005	2008	2010	2018	2019	2020
Sharkavirus (plommer)	9	11	3	1		
Heksekost (epler)			19	1	2	1
Pærevisnesjuke				1	1	2
Plum American						
Søramerikansk tomatmøll						
Thrips setosus				8		
Strawberry crinkle virus						
Strawberry m. y. e. virus						
Strawberry vein bading virus				1		
Blodlus				6	5	2
Xanthomonas fragariae				1		
Ramorum greinvisning	30	37	20	1	14	37
Tospovirus				1	4	2
Pepinomosaikkvirus				1	1	
Tomato chlorotic						
Gul potetcystenematode, PCN	6	3	48	4	12	7
Hvit potetcystenematode, PCN	5		2			
Ikke artsbestemt PCN				13		3
Koloradobille					1	
Lys potetringråte	9	21			1	
Løkhvitråte				1		
Sum				40	41	17

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2020

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Skadegjøreren ble første gang oppdaget i Norge i 1986 i Rogaland, og er seinere funnet i mange kommuner langs kysten fra Lillesand i Agder til Otrøy i Møre og Romsdal. Det har siden 1986 vært forbud mot å plante og å omsette bulke- og pilemispel i Norge. I juli 2020 ble pærebrann funnet for første gang i kommersiell fruktproduksjon i Norge. Funnet ble gjort i nyplanta epletrær i Strand kommune i Rogaland. Det ble gjennomført oppfølgende kontroller i en lang rekke andre plantinger med nylig importerte epletrær, uten at smitte ble funnet.

Thrips setosus, et insekt som kan gi skade på mange veksthusplanter, ble påvist for første gang i Norge i 2018. Funnene ble gjort i åtte gartnerier. De ble pålagt å bekjempe smitten før plantene kunne selges. Det var ikke nye funn i 2019 eller 2020.

Blodlus kan angripe alle deler av et tre og føre til store avlingstap i fruktproduksjonen. Fra 2016-2020 har blodlus blitt påvist i epletrær i viktige fruktområder i Hordaland, Sogn- og Fjordane, Telemark, Vestfold, Buskerud og Akershus. Det siste året ble funn på to nye lokaliteter bekreftet. Påvisningene var i både nyplantinger etablert med importerte trær, og i eldre «norske» trær. Mattilsynet antar derfor at blodlusa kan være mer utbredt enn funnene tilsier.

Sharkavirus er funnet i planteskoler og hagesenter, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer. De siste sesongene har det blitt gjennomført testing for sharkavirus i importpartier med plantemateriale av plommer. Det ble gjort ett funn i 2018, men ingen i 2019 eller 2020.

Karanteneskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige fruktdistrikt som Indre Sogn og Hardanger. Resultatene fra de siste årene tilsier at heksekost sannsynligvis er mer utbredt enn man tidligere har antatt. Påvisning hos produsent av mortrær gjorde at det ble iverksatt omfattende prøvetaking og saneringstiltak med mål om at mortrær det heretter omsettes formeringsmateriale fra skal være testet og funnet fri for smitte. De siste årene har det vært ett til to funn.

Det ble gjort funn av pærevisnesjuke for første gang i Norge i 2015. Dette er en av de mest alvorlige plantesykdommer i pære. 2016 var første år med systematisk kartlegging av sykdommen. Det ble registrert ti funn i 2016, og ett til to funn de siste årene.

Ramorum greinvisning er en ny plantesykdom i Europa, og er forårsaket av pseudosoppen *Phytophthora ramorum*. Dette er en karantene-skadegjører som hovedsakelig går på rhododendron. Man er spesielt urolig for at denne skadegjøreren kan smitte over til planter i norsk natur. I kartleggingsprogrammet for ramorum-greinvisning er vertsplanter i utvalgte hagesentre og grøntanlegg undersøkt. Til sammen 300 prøver ble testet i 2020. I tillegg ble det ført tilsyn med norsk produksjon av vertsplanter. Smittede planter ble i flere tilfeller funnet i hagesentrene, både blant importerte planter og planter produsert i norske planteskoler. Det ble også påvist smitte i noen planteskoler og i flere av de undersøkte grøntanleggene. I 2018 var det ett nytt tilfelle, 14 nye i 2019 og 37 i 2020.

NIBIO og Mattilsynet er bekymret for funn av potetcystenematode (PCN), da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I 2012 påviste kartleggingsprogrammet gul PCN. Antall funn har gått ned fra 52 i 2012 til 4 i 2018, 12 i 2019 og 7 i 2020. I tillegg rapporterer Mattilsynet om ikke artsbestemt potetcystenematode. De tre siste årene er det registret 13 funn i 2018, ingen i 2019 og 7 i 2020. Eiendommer som har restriksjoner på grunn av potetcystenematoder (PCN) er nå samlet i ett register.

Overvåkningsprogrammet for lys ringråte i potet kom i gang igjen i 2011. I 2015 var det tre nye funn, deretter ingen registrerte funn i tre år før det i 2019 er ett funn, og ingen funn i 2020. Målsettingen er fortsatt at sykdommen skal utryddes i de viktigste potetområdene.

5 Distriktpolitikk og sysselsetting

Dette kapitlet tar opp utviklingen i indikatorer med betydning for distriktpolitikk og sysselsetting. Næringskomiteen sier i sin innstilling 385 S (2014–2015) til Stortinget; *Komiteen ønsker et miljøvennlig norsk landbruk med både store og små bruk i hele landet.*

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Kapitlet belyser utvikling på landsdelsnivå og på gruppering etter virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av tabell 5.1).

Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike fylker

Tabell 5.1 viser utviklingen av antall jordbruksbedrifter etter ny fylkesinndeling fra 2020. Den tekniske definisjonen av en jordbruksbedrift er endret i løpet av periodene vi henviser til, og dette kan ha påvirket resultatet noe.

På landsbasis var endringen fra 2010 til 2021 på 1,8 prosent årlig nedgang, og dette er en lavere reduksjon enn de to foregående 10-årsperiodene. I perioden 2010 til 2021 var det største endring i Nordland med -2,9 prosent og i Troms og Finnmark, med -2,8 prosent.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på fylker, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal							Årlig % endring		
i drift		1999	2005	2010	2020	2021*	89–99	99–10	10–21
Viken	< 100	3 977	2 106	1 835	1 550	1 520	-7,1	-6,8	-1,7
	100–199	3 091	2 406	1 964	1 578	1 534	-2,5	-4,0	-2,2
	200–299	1 681	1 497	1 220	961	956	-1,1	-2,9	-2,2
	300–499	1 470	1 372	1 225	1 051	1 041	1,7	-1,6	-1,5
	500–799	559	648	680	675	647	5,5	1,8	-0,5
	≥800	130	300	398	528	549	7,5	10,7	3,0
	Alle j.bedr.	10 908	8 329	7 322	6 343	6 247	-3,6	-3,6	-1,4
	Gj.sn.	193	252	278	322	326	3,8	3,4	1,4
Innlandet	< 100	5 279	2 768	2 414	1 737	1 701	-7,1	-6,9	-3,1
	100–199	4 111	3 172	2 610	1 818	1 765	-1,3	-4,0	-3,5
	200–299	2 058	2 024	1 681	1 224	1 170	2,2	-1,8	-3,2
	300–499	1 095	1 394	1 396	1 179	1 179	2,8	2,2	-1,5
	500–799	386	472	542	648	660	4,7	3,1	1,8
	≥800	99	181	259	410	423	5,7	9,1	4,6
	Alle j.bedr.	13 028	10 011	8 902	7 016	6 898	-3,4	-3,4	-2,3
	Gj.sn.	162	212	234	287	292	4,6	3,4	2,0
Vestfold og Telemark	< 100	2 545	1 410	1 275	1 031	1 010	-7,1	-6,1	-2,1
	100–199	1 463	1 149	911	640	598	-1,8	-4,2	-3,8
	200–299	610	496	433	316	314	1,2	-3,1	-2,9
	300–499	350	408	364	291	297	5,9	0,4	-1,8
	500–799	85	152	179	197	189	10,6	7,0	0,5
	≥800	26	63	88	143	150	14,0	11,7	5,0
	Alle j.bedr.	5 079	3 678	3 250	2 618	2 558	-4,3	-4,0	-2,2
	Gj.sn.	137	186	205	246	252	4,5	3,7	1,9
Agder	< 100	2 049	926	869	818	818	-7,4	-7,5	-0,5
	100–199	828	635	497	445	432	1,2	-4,5	-1,3
	200–299	264	316	274	213	208	7,2	0,3	-2,5
	300–499	101	185	215	213	227	13,3	7,1	0,5
	500–799	9	34	56	100	91	16,2	18,1	4,5
	≥800	1	2	6	12	17		17,7	9,9
	Alle j.bedr.	3 252	2 098	1 917	1 801	1 793	-4,8	-4,7	-0,6
	Gj.sn.	99	147	157	169	169	5,7	4,2	0,7
Rogaland	< 100	2 185	1 598	1 426	1 140	1 126	-5,9	-3,8	-2,1
	100–199	2 168	1 661	1 295	981	938	-1,8	-4,6	-2,9
	200–299	1 226	1 171	939	715	722	4,9	-2,4	-2,4
	300–499	542	716	767	720	701	8,9	3,2	-0,8
	500–799	61	166	253	352	349	8,1	13,8	3,0
	≥800	7	33	73	123	137	8,8	23,8	5,9
	Alle j.bedr.	6 189	5 345	4 753	4 031	3 973	-2,1	-2,4	-1,6
	Gj.sn.	156	188	211	248	251	3,5	2,7	1,6

Tabell 5.1 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på fylker, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal							Årlig % endring		
i drift		1999	2005	2010	2020	2021*	89–99	99–10	10–21
Vestland	< 100	7 129	3 889	3 168	2 926	2 911	-5,1	-7,1	-0,8
	100–199	3 193	2 651	2 171	1 595	1 575	2,2	-3,4	-2,9
	200–299	479	833	854	747	730	9,9	5,4	-1,4
	300–499	84	234	356	442	440	14,9	14,0	1,9
	500–799	4	31	65	116	119	0,0	28,8	5,7
	≥800	1	3	9	31	34		22,1	12,8
	Alle j.bedr.	10 890	7 641	6 623	5 857	5 809	-3,0	-4,4	-1,2
	Gj.sn.	87	118	131	140	140	3,4	3,8	0,7
Møre og Romsdal	< 100	2 371	1 154	908	838	812	-7,3	-8,4	-1,0
	100–199	1 774	1 257	970	614	583	-1,0	-5,3	-4,5
	200–299	686	807	646	367	369	7,0	-0,5	-5,0
	300–499	170	324	429	374	364	13,7	8,8	-1,5
	500–799	14	46	73	152	165	16,7	16,2	7,7
	≥800	3	8	17	48	48	4,1	17,1	9,9
	Alle j.bedr.	5 018	3 596	3 043	2 393	2 341	-3,8	-4,4	-2,4
	Gj.sn.	123	167	187	213	216	4,4	3,9	1,3
Trøndelag	< 100	2 992	1 581	1 479	1 170	1 146	-6,2	-6,2	-2,3
	100–199	3 622	2 434	1 908	1 382	1 312	-2,4	-5,7	-3,3
	200–299	2 136	1 926	1 507	1 062	1 024	2,9	-3,1	-3,5
	300–499	939	1 347	1 324	1 134	1 111	5,8	3,2	-1,6
	500–799	123	302	403	619	640	6,9	11,4	4,3
	≥800	19	64	140	270	285	6,6	19,9	6,7
	Alle j.bedr.	9 831	7 654	6 761	5 637	5 518	-2,3	-3,3	-1,8
	Gj.sn.	168	218	240	292	298	3,0	3,3	2,0
Nordland	< 100	1 481	662	624	404	382	-7,9	-7,6	-4,4
	100–199	1 229	832	695	454	428	-2,3	-5,1	-4,3
	200–299	770	694	543	323	316	4,0	-3,1	-4,8
	300–499	327	529	511	388	379	15,1	4,1	-2,7
	500–799	22	104	134	228	229	12,1	17,9	5,0
	≥800	4	16	26	88	98	7,2	18,5	12,8
	Alle j.bedr.	3 833	2 837	2 533	1 885	1 832	-3,6	-3,7	-2,9
	Gj.sn.	151	212	225	291	299	4,9	3,7	2,6
Troms og Finnmark	< 100	1 229	458	361	253	243	-8,1	-10,5	-3,5
	100–199	807	567	419	257	246	-0,8	-5,8	-4,7
	200–299	457	422	347	192	192	3,9	-2,5	-5,2
	300–499	195	308	270	232	225	12,9	3,0	-1,6
	500–799	24	58	105	133	132	17,0	14,4	2,1
	≥800	0	1	18	65	69			13,0
	Alle j.bedr.	2 712	1 814	1 520	1 132	1 107	-8,1	-10,5	-2,8
	Gj.sn.	140	200	229	299	304	5,4	4,6	2,6

Tabell 5.1 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på fylker, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal							Årlig % endring		
i drift		1999	2005	2010	2020	2021*	89–99	99–10	10–21
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	11867	11669	-6,6	-6,8	-1,9
	100–199	22 286	16 764	13 440	9764	9411	-1,3	-4,5	-3,2
	200–299	10 367	10 186	8 444	6120	6001	2,7	-1,8	-3,1
	300–499	5 273	6 817	6 857	6024	5964	4,9	2,4	-1,3
	500–799	1 287	2 013	2 490	3220	3221	6,1	6,2	2,4
	≥800	290	671	1 034	1718	1810	7,3	12,3	5,2
Alle j.bedr.		70 740	53 003	46 624	38713	38076	-3,3	-3,7	-1,8
Gj.sn.		147	195	216	255	259	3,9	3,6	1,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

I perioden 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 34 prosent, og videre med 18 prosent fra 2010 til 2021. De minste jordbruksbedriftene har hatt den største nedgangen i antall og prosent, mens bruk over 500 dekar har økt i antall.

Størrelsesgruppene over 500 dekar har økt i alle landsdeler de siste årene, og på grunn av få bruk i disse gruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor.

5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

Det distriktpolitiske virkeområdet er utformet ut fra hvilke kommuner og områder som har spesielle utfordringer og behov for ekstra statlig støtte. Utfordringer i virkeområdet er:

- Reduksjon eller ingen økning i folketallet
- Store avstander
- Utfordringer knyttet til sysselsetting, arbeidsmarked og levekår

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
Sone I	Utenfor virkeområdet for distriktrettet investeringsstøtte. Her er det verken lov å gi støtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte eller bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet.
Sone II	Innenfor virkeområdet for distriktrettet investeringsstøtte. I dette området er det tillatt å gi investeringsstøtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte

Det distriktspolitiske virkeområdet var tidligere delt i tre soner. Fra og med budsjettåret 2017 er det to soner, utenfor eller innenfor virkeområdet. Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. Det er korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift						Årlig % endring	
		1999	2005	2010	2020	2021*	
							99–10 10–21
Sone I	< 100	11 633	6 531	5 855	4 754	4 677	-6,1 -2,0
	100–199	8 525	6 380	5 125	3 653	3 536	-4,5 -3,3
	200–299	4 644	4 115	3 272	2 386	2 355	-3,1 -2,9
	300–499	3 176	3 338	3 139	2 518	2 501	-0,1 -2,0
	500–799	949	1 291	1 462	1 498	1 476	4,0 0,1
	≥800	238	513	721	979	1 018	10,6 3,2
	Alle j.bedr.	29 165	22 168	19 574	15 788	15 563	-3,6 -2,1
Sone II	< 100	19 604	10 021	8 504	7 113	6 992	-7,3 -1,8
	100–199	13 761	10 384	8 315	6 111	5 875	-4,5 -3,1
	200–299	5 723	6 071	5 172	3 734	3 646	-0,9 -3,1
	300–499	2 097	3 479	3 718	3 506	3 463	5,3 -0,6
	500–799	338	722	1 028	1 722	1 745	10,6 4,9
	≥800	52	158	313	739	792	17,7 8,8
	Alle j.bedr.	41 575	30 835	27 050	22 925	22 513	-3,8 -1,7
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	11 867	11 669	-6,8 -1,9
	100–199	22 286	16 764	13 440	9 764	9 411	-4,5 -3,2
	200–299	10 367	10 186	8 444	6 120	6 001	-1,8 -3,1
	300–499	5 273	6 817	6 857	6 024	5 964	2,4 -1,3
	500–799	1 287	2 013	2 490	3 220	3 221	6,2 2,4
	≥800	290	671	1 034	1 718	1 810	12,3 5,2
	Alle j.bedr.	70 740	53 003	46 624	38 713	38 076	-3,7 -1,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

Tabell 5.3 og tabell 5.4 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktspolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-21
Sone I	4 970	4 903	4 764	4 457	4 456	-0,4	-0,6
Sone II	5 413	5 451	5 295	5 403	5 400	-0,2	0,2
<i>Landet</i>	<i>10 382</i>	<i>10 354</i>	<i>10 060</i>	<i>9 860</i>	<i>9 855</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,2</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

Tabell 5.4 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2020	2021*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-21
Sone I	4 306	4 207	4 037	3727	3725	-0,6	-0,7
Sone II	4 565	4 455	4 265	4349	4348	-0,6	0,2
<i>Landet</i>	<i>8 871</i>	<i>8 662</i>	<i>8 301</i>	<i>8077</i>	<i>8073</i>	<i>-0,6</i>	<i>0,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabell 5.5a til tabell 5.5d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan derfor ikke summeres til totaltall. For fylkesvis fordeling på arealgrupper se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 5.5a Antall og andel jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i fylkene

	1999		2005		2010		2020		2021*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	8 316	38	6 325	38	5 169	38	4 205	42	4 175	41
Innlandet	5 555	25	4 006	24	3 194	24	2 179	22	2 157	21
Vestfold og Telemark	3 241	15	2 284	14	1 766	13	1 250	12	1 226	12
Agder	363	2	234	1	169	1	95	1	110	1
Rogaland	661	3	498	3	362	3	224	2	284	3
Vestland	46	0	0	23	13	0	6	0	6	0
Møre og Romsdal	227	1	196	1	151	1	88	1	78	1
Trøndelag	3 455	16	3 147	19	2 661	20	2 056	20	2 010	20
Nordland	45	0	49	0	43	0	15	0	13	0
Troms og Finnmark			8	0	5	0	3	0	3	0
<i>Hele landet</i>	<i>21 909</i>		<i>16 770</i>		<i>13 533</i>		<i>10 121</i>		<i>10 062</i>	
<i>Dekar korn, 1000</i>	<i>3 282</i>		<i>3 252</i>		<i>3 071</i>		<i>2 832</i>		<i>2 859</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>150</i>		<i>194</i>		<i>227</i>		<i>280</i>		<i>284</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

Antall jordbruksbedrifter med korn har blitt redusert med 54 prosent fra 1999 til 2021. Fordelingen mellom landsdelene har vært forholdsvis stabil i perioden.

Tabell 5.5b viser en oversikt over jordbruksbedriftene som har *mer enn 10 dekar* potet, for å kunne se utviklingen på de som driver profesjonelt med denne produksjonen. Også for denne produksjonen er det en kraftig nedgang i antall bedrifter, 1 646 færre i 2021 enn i 1999. Fordelingen mellom fylkene er forholdsvis lite endret i perioden. Innlandet har hele tiden hatt klart flest jordbruksbedrifter med potet, og andelen har økt fra 34 prosent i 1999 til 38 prosent i 2021.

Tabell 5.5b Antall og andel jordbruksbedrifter med over 10 dekar potet i fylkene

	1999		2005		2010		2020		2021*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	338	14	218	13	135	11	92	11	95	12
Innlandet	833	34	593	34	488	38	314	39	300	38
Vestfold og Telemark	331	14	218	13	157	12	94	12	91	12
Agder	73	3	55	3	49	4	36	4	32	4
Rogaland	241	10	181	10	128	10	66	8	69	9
Vestland	36	1	38	2	31	2	23	3	23	3
Møre og Romsdal	40	2	26	2	23	2	17	2	16	2
Trøndelag	351	14	259	15	181	14	111	14	111	14
Nordland	113	5	76	4	44	3	22	3	21	3
Troms og Finnmark	73	3	67	4	47	4	26	3	25	3
<i>Hele landet</i>	<i>2 429</i>		<i>1 731</i>		<i>1 283</i>		<i>801</i>		<i>783</i>	
<i>Dekar potet</i>	<i>135 167</i>		<i>131 381</i>		<i>129 195</i>		<i>113 487</i>		<i>113 916</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>56</i>		<i>76</i>		<i>101</i>		<i>142</i>		<i>145</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

Antall produsenter med grønnsaker (tabell 5.5c) har gått sterkt ned. Antall produsenter i 2021 var 44 prosent av antallet i 1999. Viken har økt sin relative andel fra 19 prosent i 1999 til 26 prosent i 2021.

Tabell 5.5c Antall og andel jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i fylkene

	1999		2005		2010		2020		2021*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	400	19	323	21	263	25	254	28	236	26
Innlandet	294	14	216	14	149	14	131	14	127	14
Vestfold og Telemark	390	18	293	19	197	19	147	16	165	18
Agder	141	7	74	5	48	5	47	5	46	5
Rogaland	278	13	176	12	108	10	87	10	93	10
Vestland	136	6	97	6	66	6	55	6	66	7
Møre og Romsdal	64	3	47	3	28	3	23	3	27	3
Trøndelag	269	13	182	12	127	12	107	12	111	12
Nordland	99	5	53	4	31	3	28	3	27	3
Troms og Finnmark	52	2	53	4	27	3	28	3	27	3
<i>Hele landet</i>	<i>2 123</i>		<i>1 514</i>		<i>1 044</i>		<i>907</i>		<i>925</i>	
<i>Dekar grønnsaker</i>	<i>57 030</i>		<i>68 635</i>		<i>71 220</i>		<i>82 453</i>		<i>83 269</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>9</i>		<i>45</i>		<i>68</i>		<i>91</i>		<i>90</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

Tabell 5.5d viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter med engareal er redusert med 47 prosent fra 1999 til 2021. Tabellen viser at fordelingen mellom fylkene er forholdsvis stabil over tid. Foreløpige tall for 2021 viser en nedgang på 488 bedrifter fra året før.

Tabell 5.5d Antall og andel jordbruksbedrifter med engareal i fylkene

	1999		2005		2010		2020		2021*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	5 022	9	3 704	9	3 528	10	3 189	11	3 081	10
Innlandet	9 568	17	7 310	18	6 538	18	5 453	18	5 379	18
Vestfold og Telemark	2 681	5	1 871	5	1 789	5	1 471	5	1 443	5
Agder	3 010	5	1 932	5	1 684	5	1 606	5	1 603	5
Rogaland	5 893	11	4 782	12	4 124	12	3 647	12	3 609	12
Vestland	10 358	18	7 180	18	6 073	17	5 372	18	5 350	18
Møre og Romsdal	4 867	9	3 397	8	2 820	8	2 280	8	2 243	8
Trøndelag	8 207	15	6 041	15	5 167	15	4 308	14	4 199	14
Nordland	3 748	7	2 743	7	2 405	7	1 810	6	1 763	6
Troms og Finnmark	2 650	5	1 746	4	1 453	4	1 088	4	1 066	4
<i>Hele landet</i>	<i>56 004</i>		<i>40 706</i>		<i>35 581</i>		<i>30 224</i>		<i>29 736</i>	
<i>Dekar eng, 1000</i>	<i>6 388</i>		<i>6 550</i>		<i>6 524</i>		<i>6 589</i>		<i>6 563</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>114</i>		<i>161</i>		<i>183</i>		<i>218</i>		<i>221</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling etter størrelsesgrupper se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 5.6 a-f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon.

Tabell 5.6a viser at det er små endringer i andel bedrifter med melkeku mellom fylkene fra 1999 til 2021. Fra 1999 til 2021 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 70 prosent. De foreløpige tallene for 2021 viser en nedgang på 271 bedrifter (4 prosent) fra året før.

Tabell 5.6a Antall og andel jordbruksbedrifter med melkekyr i fylkene ¹⁾

	1999		2005		2010		2020		2021*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	1 341	6	852	5	578	5	395	6	373	5
Innlandet	3 845	17	2 738	17	2 051	18	1 362	19	1 324	19
Vestfold og Telem.	502	2	302	2	212	2	138	2	129	2
Agder	913	4	600	4	411	4	280	4	266	4
Rogaland	3 094	14	2 364	15	1 649	15	1 094	15	1 063	15
Vestland	3 771	17	2 579	16	1 776	16	1 094	15	1 051	15
Møre og Romsdal	2 262	10	1 588	10	1 074	10	637	9	618	9
Trøndelag	4 472	20	3 136	20	2 148	19	1 410	20	1 345	20
Nordland	1 679	7	1 180	7	823	7	477	7	457	7
Troms og Finnmark	780	3	551	3	408	4	258	4	248	4
<i>Hele landet</i>	<i>22 659</i>		<i>15 890</i>		<i>11 130</i>		<i>7 145</i>		<i>6 874</i>	
<i>Antall melkekyr</i>	<i>312 948</i>		<i>265 186</i>		<i>238 442</i>		<i>213 511</i>		<i>215 421</i>	
<i>Melkekyr per</i>	<i>14</i>		<i>17</i>		<i>21</i>		<i>30</i>		<i>31</i>	

* Foreløpige tall

1) Samdrifter regnes som en bedrift

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

Når det gjelder ammekyr viser tabell 5.6b en del endring av andeler mellom fylkene fra 1999 til 2020. Det er økt andel i Agder, Rogaland og Innlandet, mens Vestland og Trøndelag har redusert sin andel. For hele landet gikk antall jordbruksbedrifter med ammekyr noe tilbake fra 1999 til 2010, for deretter å øke igjen. De foreløpige tallene viser en økning på 207 bedrifter fra 2020 til 2021.

Tabell 5.6b Antall og andel jordbruksbedrifter med ammekyr i fylkene

	1999		2005		2010		2020		2021*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	752	14	605	12	604	12	669	11	704	12
Innlandet	1 002	18	993	19	1 007	19	1 254	21	1 294	21
Vestfold og Telem.	360	7	306	6	319	6	356	6	358	6
Agder	272	5	277	5	319	6	440	7	466	8
Rogaland	666	12	602	12	685	13	913	15	949	16
Vestland	722	13	726	14	647	12	602	10	621	10
Møre og Romsdal	389	7	397	8	345	7	316	5	316	5
Trøndelag	906	17	854	16	792	15	897	15	926	15
Nordland	321	6	366	7	395	8	347	6	361	6
Troms og Finnmark	74	1	108	2	90	2	100	2	106	2
<i>Hele landet</i>	<i>5 464</i>		<i>5 234</i>		<i>5 203</i>		<i>5 894</i>		<i>6 101</i>	
<i>Antall ammekyr</i>	<i>36 809</i>		<i>55 651</i>		<i>69 874</i>		<i>105 883</i>		<i>112 273</i>	
<i>Ammekyr per j.bedr.</i>	<i>7</i>		<i>11</i>		<i>13</i>		<i>18</i>		<i>18</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

I tabell 5.6c viser de foreløpige tallene for 2021 en reduksjon på 225 jordbruksbedrifter (2 prosent) med sau fra 2020. Fra 1999 til 2021 er antall bedrifter redusert med 40 prosent. Den relative andelen viser en nedgang i Nord-Norge, økning i Rogaland, og relativt små endringer for de andre fylkene.

Tabell 5.6c Antall og andel jordbruksbedrifter med sau i fylkene

	1999		2005		2010		2020		2021*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	1 419	6	1 095	6	952	6	956	7	939	7
Innlandet	3 108	14	2 549	15	2 050	14	1 803	13	1 783	13
Vestfold og Telemark	808	4	618	4	513	3	491	4	477	4
Agder	1 297	6	867	5	686	5	736	5	745	5
Rogaland	3 194	14	3 003	17	2 673	18	2 449	18	2 403	18
Vestland	6 158	27	4 397	25	3 744	25	3 612	26	3 574	26
Møre og Romsdal	1 866	8	1 295	7	1 087	7	1 056	8	1 040	8
Trøndelag	1 836	8	1 448	8	1 288	9	1 280	9	1 227	9
Nordland	1 647	7	1 210	7	1 086	7	864	6	847	6
Troms og Finnmark	1 376	6	918	5	697	5	560	4	547	4
<i>Hele landet</i>	<i>22 709</i>		<i>17 400</i>		<i>14 779</i>		<i>13 807</i>		<i>13 582</i>	
<i>Antall sau</i>	<i>955 367</i>		<i>954 738</i>		<i>922 519</i>		<i>902 725</i>		<i>893 677</i>	
<i>Sau per j.bedr.</i>	<i>42</i>		<i>55</i>		<i>62</i>		<i>65</i>		<i>66</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

Tabell 5.6d viser antall jordbruksbedrifter med purker. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker ble redusert med 75 prosent fra 1999 til 2021. Rogaland økt sin andel jordbruksbedrifter med purker fra 1999 til 2021, mens Viken, Innlandet og Trøndelag har redusert.

Tabell 5.6d Antall og andel jordbruksbedrifter med purker i fylkene

	1999		2005		2010		2020		2021*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	551	15	295	15	194	13	127	13	129	14
Innlandet	742	20	397	20	267	18	163	17	160	18
Vestfold og Telemark	278	8	154	8	104	7	75	8	72	8
Agder	81	2	45	2	34	2	30	3	27	3
Rogaland	705	19	432	21	325	22	224	24	218	24
Vestland	273	7	135	7	94	6	71	7	59	7
Møre og Romsdal	117	3	67	3	52	4	37	4	31	3
Trøndelag	692	19	349	17	287	20	167	18	155	17
Nordland	157	4	109	5	72	5	47	5	45	5
Troms og Finnmark	80	2	40	2	31	2	9	1	10	1
<i>Hele landet</i>	<i>3 676</i>		<i>2 109</i>		<i>1 460</i>		<i>950</i>		<i>906</i>	
<i>Antall purker</i>	<i>97 495</i>		<i>98 699</i>		<i>95 012</i>		<i>74 184</i>		<i>73 399</i>	
<i>Purker per j.bedr.</i>	<i>27</i>		<i>49</i>		<i>65</i>		<i>78</i>		<i>81</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

Tabell 5.6e viser antall jordbruksbedrifter med *over 500* verpehøns, for å se utviklingen på de bedriftene som driver med verpehøns over et visst omfang. Tabellen viser at fordelingen mellom fylkene er endret i løpet av perioden. Trøndelag har økt sin andel fra 9 til 23 prosent fra 1999 til 2021, mens Agder, Rogaland og Vestland er de fylkene som har redusert sin andel mest.

Tabell 5.6e Antall og andel jordbruksbedrifter med over 500 verpehøns i fylkene

	1999		2005		2010		2020		2021*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	177	15	126	15	108	16	85	14	86	14
Innlandet	160	13	118	14	101	15	103	17	102	17
Vestfold og Telemark	87	7	62	7	39	6	30	5	32	5
Agder	87	7	53	6	32	5	22	4	23	4
Rogaland	365	31	261	31	201	31	159	26	158	26
Vestland	115	10	73	9	44	7	30	5	34	6
Møre og Romsdal	40	3	22	3	19	3	19	3	18	3
Trøndelag	102	9	80	10	87	13	139	23	140	23
Nordland	31	3	22	3	19	3	16	3	15	2
Troms og Finnmark	22	2	12	1	7	1	7	1	7	1
<i>Hele landet</i>	<i>1 186</i>		<i>829</i>		<i>657</i>		<i>610</i>		<i>615</i>	
<i>Ant. høner, 1000</i>	<i>3 101</i>		<i>3 372</i>		<i>3 926</i>		<i>4 570</i>		<i>4 567</i>	
<i>Høner per j.bedr.</i>	<i>2 615</i>		<i>4 067</i>		<i>5 975</i>		<i>7 492</i>		<i>7 426</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling økte fra 2001 til 2014, og har deretter blitt redusert (tabell 5.6f). De endelige tallene for hele landet i 2020 viser et noe lavere antall bedrifter enn i 2001. I denne perioden har Trøndelag og Rogaland økt sin andel. Viken og Innlandet har redusert andel, mens de øvrige fylkene har få jordbruksbedrifter med slaktekylling igjen i 2020.

Tabell 5.6f Antall og andel jordbruksbedrifter med slaktekylling i fylkene

	2001		2003		2010		2019		2020	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	123	24	103	21	110	19	91	19	87	19
Innlandet	119	23	116	24	118	21	94	19	87	19
Vestfold og Telemark	42	8	45	9	34	6	28	6	23	5
Agder	9	2	8	2	7	1	3	1	2	0
Rogaland	84	16	77	16	103	18	112	23	111	24
Vestland	24	5	19	4	11	2	1	0	1	0
Møre og Romsdal	3	1	8	2	3	1	1	0	1	0
Trøndelag	102	20	103		187	161	161	33	150	32
Nordland	1	0	2	2	2					
Troms og Finnmark	4	1	1	0						
<i>Hele landet</i>	<i>511</i>		<i>482</i>		<i>575</i>		<i>491</i>		<i>462</i>	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling per størrelsesgruppe se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

5.3 Sysselsetting

I innstilling 385 S (2014–2015) fra næringskomiteen til Stortinget viser komiteen til at: *«jordbruket er primærleddet i norsk verdikjede fram til forbruker. I mange lokalsamfunn er den totale sysselsettingseffekten, og verdiskapingen den står for, viktig»*.

Tabell 5.7 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt¹³, antall normalårsverk i alt¹⁴ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis.

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2021 på 5,4 mill. Det er registrert en nær sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2021. Andel sysselsatte av befolkningen har gått ned de siste årene, men hadde en liten oppgang fra 2020 til 2021. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2021 utgjorde årsverkene i jordbruket 1,7 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

¹³ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

¹⁴ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

Tabell 5.7 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1 000 stk.

	1985	1999	2005	2010	2020	2021*
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 445	4 606	4 858	5 368	5 391
Personer 15–74 år ²⁾	3 004	3 183	3 312	3 618	4 035	4 024
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 258	2 289	2 508	2 710	2 799
Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år ²⁾	67,0	71,0	69,1	69,1	66,4	68,1
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 763	1 975	2 022	2 279	2 422	2 518
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	113,9	79,9	61,7	49,7	42,7	42,1
Andel årsverk i jordbruket ⁴⁾ , %	6,5	4,0	3,1	2,2	1,7	1,7

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

*Foreløpige tall

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstallinger. I kapittel 5.4.3 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

5.4.1 Fylkesnivå

Tabell 5.8 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1990 til 2020.

På landsbasis er den årlige prosentvise nedgangen minst i perioden 2010–2020, og størst i perioden 1999–2010. Fordelingen mellom menn og kvinners andel av den totale arbeidsinnsatsen har vært stabil de siste årene.

Ser vi på utviklingen i de ulike fylkene, ble arbeidsforbruket i perioden 1999–2010 mest redusert i Møre og Romsdal, og i perioden 2010–2020 mest redusert i Nordland.

Tabell 5.8 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på fylker. 1 000 timer

		1990	1999	2010	2020	Årlig % endring		
						90–99	99–10	10–20
Viken	Menn	16 893	13 737	8 813	8 263	-2,3	-4,0	-0,6
	Kvinner	4 766	4 268	2 799	2 600	-1,2	-3,8	-0,7
	Sum	21 659	18 005	11 612	10 863	-2,0	-3,9	-0,7
Innlandet	Menn	23 570	19 772	12 507	10 861	-1,9	-4,1	-1,4
	Kvinner	8 200	6 393	3 598	3 020	-2,7	-5,1	-1,7
	Sum	31 771	26 165	16 105	13 881	-2,1	-4,3	-1,5
Vestfold og Telemark	Menn	7 394	5 560	3 645	3 265	-3,1	-3,8	-1,1
	Kvinner	2 490	1 980	1 274	1 148	-2,5	-3,9	-1,0
	Sum	9 884	7 540	4 919	4 413	-3,0	-3,8	-1,1
Agder	Menn	4 899	4 041	2 297	2 175	-2,1	-5,0	-0,5
	Kvinner	1 673	1 340	747	785	-2,4	-5,2	0,5
	Sum	6 572	5 381	3 044	2 960	-2,2	-5,0	-0,3
Rogaland	Menn	16 261	13 440	8 893	7 691	-2,1	-3,7	-1,4
	Kvinner	5 038	4 343	2 804	2 576	-1,6	-3,9	-0,8
	Sum	21 299	17 783	11 697	10 267	-2,0	-3,7	-1,3
Vestland	Menn	22 067	16 681	9 347	8 191	-3,1	-5,1	-1,3
	Kvinner	8 724	5 925	3 036	2 620	-4,2	-5,9	-1,5
	Sum	30 792	22 606	12 383	10 811	-3,4	-5,3	-1,3
Møre og Romsdal	Menn	11 110	8 454	4 533	3 650	-3,0	-5,5	-2,1
	Kvinner	4 242	2 860	1 408	1 071	-4,3	-6,2	-2,7
	Sum	15 352	11 314	5 941	4 721	-3,3	-5,7	-2,3
Trøndelag	Menn	21 097	18 970	11 006	9 021	-1,2	-4,8	-2,0
	Kvinner	7 134	5 695	3 017	2 475	-2,5	-5,6	-2,0
	Sum	28 232	24 665	14 023	11 496	-1,5	-5,0	-2,0
Nordland	Menn	8 349	7 053	4 268	3 227	-1,9	-4,5	-2,8
	Kvinner	3 039	2 418	1 364	1 074	-2,5	-5,1	-2,4
	Sum	11 388	9 471	5 632	4 301	-2,0	-4,6	-2,7
Troms og Finnmark	Menn	5 544	4 402	2 454	1 906	-2,5	-5,2	-2,5
	Kvinner	2 284	1 646	936	713	-3,6	-5,0	-2,7
	Sum	7 828	6 048	3 390	2 619	-2,8	-5,1	-2,5
Landet	Menn	137 184	112 110	67 763	58 250	-2,2	-4,5	-1,5
	%	74	75	76	76			
	Kvinner	47 591	36 868	20 983	18 082	-2,8	-5,0	-1,5
	%	26	25	24	24			
	Sum	184 775	148 978	88 746	76 332	-2,4	-4,6	-1,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstelling 1990, fullstendige jordbruks-/landbrukstelling 1999, 2010 og 2020.

Tabell 5.9 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Det framgår av tabellen at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle fylker. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Innlandet og minst i Viken.

Tabell 5.9 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i fylket totalt¹⁾. Prosent

		2005	2010	2020
Viken	Menn	1,4	1,0	0,9
	Kvinner	0,5	0,4	0,3
	I alt	1,0	0,7	0,6
Innlandet	Menn	9,5	7,2	6,2
	Kvinner	3,3	2,3	2,0
	I alt	6,6	4,9	4,2
Vestfold og Telemark	Menn	2,6	2,0	1,7
	Kvinner	1,1	0,7	0,7
	I alt	1,9	1,4	1,2
Agder	Menn	2,5	1,7	1,5
	Kvinner	0,9	0,6	0,6
	I alt	1,8	1,2	1,1
Rogaland	Menn	5,7	3,9	3,2
	Kvinner	2,2	1,4	1,2
	I alt	4,1	2,7	2,3
Vestland	Menn	4,8	3,1	2,6
	Kvinner	1,8	1,1	0,9
	I alt	3,4	2,2	1,8
Møre og Romsdal	Menn	5,9	3,5	2,8
	Kvinner	2,0	1,3	1,0
	I alt	4,1	2,5	1,9
Trøndelag	Menn	7,5	5,1	3,9
	Kvinner	2,4	1,6	1,2
	I alt	5,1	3,5	2,6
Nordland	Menn	5,4	3,7	2,8
	Kvinner	2,1	1,3	1,1
	I alt	3,8	2,6	2,0
Troms og Finnmark	Menn	3,1	2,1	1,6
	Kvinner	1,3	0,9	0,7
	I alt	2,2	1,5	1,1
Hele landet	Menn	4,1	2,8	2,2
	Kvinner	1,5	1,0	0,8
	I alt	2,8	1,9	1,5

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftsundersøkelsen, Utvalgstellingene i 2005. Fullstendig jordbrukstelling for 2010 og 2020

5.4.2 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler

Tabell 5.10 viser utviklingen i arbeidsforbruk for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. Inndelingen er nærmere omtalt i kapittel 5.1.2.

Tabell 5.10 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. 1 000 årsverk

		1999	2010	2020	Årlig % endring	
					1999-2010	2010-2020
Utenfor virke-område	Menn	22,4	14,4	13,0	-3,9	-1,0
	Kvinner	7,0	4,4	4,1	-4,0	-0,8
	Sum	29,4	18,8	17,1	-4,0	-0,9
Innenfor virke-område	Menn	37,4	22,3	18,6	-4,6	-1,8
	Kvinner	12,7	6,9	5,7	-5,3	-1,9
	Sum	50,1	29,3	24,3	-4,8	-1,9
Hele landet	Menn	59,8	36,7	31,6	-4,3	-1,5
	Kvinner	19,7	11,4	9,8	-4,9	-1,5
	Sum	79,5	48,1	41,4	-4,5	-1,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020.

5.4.3 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.11 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med.

Andelen leid hjelp har økt fra 12,9 prosent i 1999 til 29,2 prosent i 2020.

Tabell 5.11 Andel «annen arbeidshjelp»¹⁾ i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1999	2010	2020
Viken	17,4	31,8	39,7
Innlandet	15,0	25,1	26,9
Vestfold og Telemark	19,8	33,8	41,7
Agder	13,1	24,7	30,5
Rogaland	12,9	29,0	32,3
Vestland	8,6	18,2	20,6
Møre og Romsdal	9,4	20,5	23,8
Trøndelag	12,4	24,0	26,9
Nordland	10,8	19,5	24,4
Troms og Finnmark	9,9	16,9	23,5
Hele landet	12,9	24,9	29,2

1) «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende

Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.12 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 5.13 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Brukere under 39 år utgjør 18 prosent av alle brukere i 2021, mot 26 prosent i 1999. I 1999 var 45 prosent av brukerne over 50 år, og denne andelen økte til 60 prosent i 2021.

Tabell 5.12 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1999	2005	2010	2020	2021*
–39	17 923	11 083	8 391	6 415	6374
%	26	22	19	17	18
40–49	20 447	15 129	12 863	8 470	8 038
%	29	30	29	23	22
50–59	19 276	15 109	12 984	10 906	10 777
%	28	30	30	30	30
60–65	7 074	6 162	6 113	5 283	5 252
%	10	12	14	14	15
66–69	2 907	1 899	2 153	2 368	2 371
%	4	4	5	6	7
over 70	2 332	1 094	1 262	3 249	3 303
%	3	2	3	9	9
Totalt	69 959	50 476	43 766	36 691	36 115

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra 1999 til 2021 har gjennomsnittsalderen gått opp for alle bruksstørrelser. I hovedsak går gjennomsnittsalderen på bruker ned med økende bruksstørrelse (tabell 5.13).

Tabell 5.13 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1999	2005	2010	2020	2021*
< 100	50,3	51,1	51,8	54,5	54,5
100–199	46,9	49,0	50,3	53,6	53,7
200–299	45,4	47,2	48,8	51,3	51,6
300–499	45,2	46,6	47,5	49,8	49,9
500–799	45,3	46,2	47,0	48,4	48,7
≥800	46,0	45,8	46,9	49,2	49,2
Alle jordbruksbedrifter	48,0	48,8	49,8	52,3	52,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2021

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

5.6 Landbrukseiendommer

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen¹⁵, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse.

I 2020 var det 159 870 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og det er 5 395 færre enn i 2012. I tillegg til dette er det ca. 21 000 eiendommer med minst 25 daa produktivt skogareal, som ikke har eller har mindre enn 5 dekar jordbruksareal.

Totalt ca. 21 400 landbrukseiendommer har ektefeller som eiere i 2020, og de eier stort sett 50 prosent hver. Som hovedeier regnes den med størst eierandel, og ved lik eierandel regnes den eldste (som ofte er mannen).

Tabell 5.14a gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 68 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 26 prosent av eiendommene i 2020. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt.

¹⁵ Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

Tabell 5.14a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal desember 2012, 2019 og 2020, og eiere i desember 2020

Eid jordbruks-areal	Eiendommer i alt			Eiere 2020		
	2012	2019	2020	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	132 385	127 063	126 579	83 545	34 456	8 578
%	80	79	79	66	27	7
100–199 daa	22 121	21 771	21 722	16 702	4 449	571
%	13	14	14	77	20	3
200–299 daa	6 640	6 931	6 916	5 367	1 346	203
%	4	4	4	78	19	3
300–499 daa	3 269	3 624	3 617	2 826	661	130
%	2	2	2	78	18	4
500–799 daa	712	874	874	667	153	54
%	0	1	1	76	18	6
>800 daa	138	162	162	108	22	32
%	0	0	0	67	14	20
Landet	165 265	160 425	159 870	109 215	41 087	9 568
%				68	26	6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB)

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.14b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2020, og antall brukere i 2020.

Tabell 5.14b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2020, og personlige brukere i 2020

Eid jordbruks-areal	Antall jordbruksbedrifter		Brukere, 2020		
	1999	2020	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	11 867	8769	2352	746
%	44	31	74	20	6
100–199 daa	22 286	9 764	7857	1641	266
%	32	25	80	17	3
200–299 daa	10 367	6 120	4992	943	185
%	15	16	82	15	3
300–499 daa	5 273	6 024	5011	755	258
%	7	16	83	13	4
500–799 daa	1 287	3 220	2607	341	272
%	2	8	81	11	8
>800 daa	290	1 718	1327	96	295
%	0	4	77	6	17
Landet	70 740	38 713	30 563	6 128	2 022
%		100	79	16	5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, og 2020

5.7 Bygdeutvikling

Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midlene) er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i – og i tilknytning til landbruket. Formålet er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt bidra til sysselsetting, bosetting og et variert landbruk i alle deler av landet med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt.

Tabell 5.15 gir en oversikt over søknader om IBU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har vært ganske stabil de siste årene, men med økning både i 2020 (+6 prosent) og 2021 (+12 prosent). Også antall innvilgede søknader har økt de to siste årene, +4 prosent i 2020 og +10 prosent i 2021. 90 prosent av antall søknader ble innvilget i 2021. Dette er 2 prosentpoeng lavere enn i 2020.

Tabell 5.15 Søknader om IBU-midler

	1999	2008	2010	2020	2021
Antall søknader	9 315	1 632	1 721	1 147	1 279
Antall innvilgede søknader	8 527	1 379	1 489	1 052	1 156
Andel innvilget, i %	91	84	87	95	90

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.16 viser en oversikt over tildeling av IBU-midler. For 2010 viser den også lånerammer for beregning av rentestøtte. Det var bare selve rentestøtten som var IBU-midler. Ordningen med rentestøtte ble avviklet i 2015.

Nytt fra 2020 er at deler av IBU-midlene er øremerket prosjekt og investeringer i frukt og grønt. Resterende midler er fordelt på fylkene.

IBU-tilskudd til tradisjonelt jord- og hagebruk økte med 22 mill. kr fra 2020 til 2021, Tilskudd øremerket frukt og grønt økte med 47 mill. kr, mens tilskudd til andre IBU-tiltak ble redusert med 6 mill. kr. Samlet IBU-tilskudd økte med 63 mill. kr i 2021.

Tabell 5.16 Tildeling av IBU-midler, mill. kr

	1999	2010		2020	2021
	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd	Låne-ramme	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd
Tradisjonelt jord- og hagebruk	220	308	949	473	495
Grøfting	32				
Frukt og grønt				73	120
Andre IBU-tiltak	343	101	78	98	92
Forvaltet av Fylkesmannen		71			
Sum	595	480	1 027	644	707

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.17 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2020 og 2021.

Tabell 5.17 Fylkesvis tildeling av IBU-midler. Mill. kr

	1999		2020			2021		
	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Jord- og hagebruk	Frukt og grønt	Andre tiltak	Jord- og hagebruk	Frukt og grønt	Andre tiltak
Viken	24,4	47,2	57,7	11,4	18,0	53,7	20,0	19,2
Innlandet	35,7	47,0	80,8	3,9	21,2	72,9	19,3	18,4
Vestfold og Telemark	13,8	28,3	28,3	16,5	4,6	36,3	24,7	7,1
Agder	11,5	25,4	24,9	2,7	7,7	32,8	3,9	2,3
Rogaland	14,9	23,5	36,2	11,5	8,5	41,5	20,9	6,3
Vestland	30,5	50,1	71,4	17,8	6,8	72,4	19,2	9,3
Møre og Romsdal	16,8	24,7	36,3	2,6	2,9	38,6	1,1	4,6
Trøndelag	36,1	48,9	68,5	6,2	8,8	80,6	6,6	8,8
Nordland	15,9	20,4	31,3	0,6	9,7	33,5	4,3	7,7
Troms og Finnmark	20,4	27,5	37,4	0,0	10,1	33,1	0,0	8,3
Sum	220,0	343,0	472,9	73,3	98,2	495,4	120,0	92,0

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7).

I Meld. St. 31 (2014–2015) Garden som ressurs – marknaden som mål, skrives det om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Det sies videre at det er markedspotensiale og gode muligheter både for videre utvikling av eksisterende landbruksbaserte næringer og utvikling av nye produkter og tilbud. Meldingen påpeker at det er viktig at landbruksnæringen tar tak i disse mulighetene som grunnlag for å øke verdiskapingen og skape stabile arbeidsplasser på både små og store jordbruksbedrifter.

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring.

Tabell 5.18 viser antall jordbruksbedrifter fordelt på ulike tilleggsnæringer. På mange jordbruksbedrifter blir det drevet med flere typer tilleggsnæring, så antall registrerte driftsformer er langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabellen viser at leiekjøring har vært den mest utbredte driftsformen av tilleggsnæringene.

Tabell 5.18 Antall jordbruksbedrifter fordelt på ulike tilleggsnæringer

	1999	2010	2020
Tilleggsnæringer i alt	29 097	26 610	21 773
Leiekjøring i jordbruket ¹⁾		6 141	5 270
Leiekjøring utenfor jordbruket ¹⁾		7 664	5 434
Leiekjøring i alt	14 076	10 862	8 702
Utleie av jakt- eller fiskeretter	5 851	10 290	8 339
Utleie av bygninger	3 490	6 034	5 393
Utleie av jordbruksareal	5 862	3 157	3 200
Bortfeste tomter	2 662	2 999	2 283
Produksjon og salg av trevirke	3 714	6 129	3 302
Turisme	3 106	2 479	1 446
Andre tilleggsnæringer	4 729	5 187	7 971

Kilde: SSB

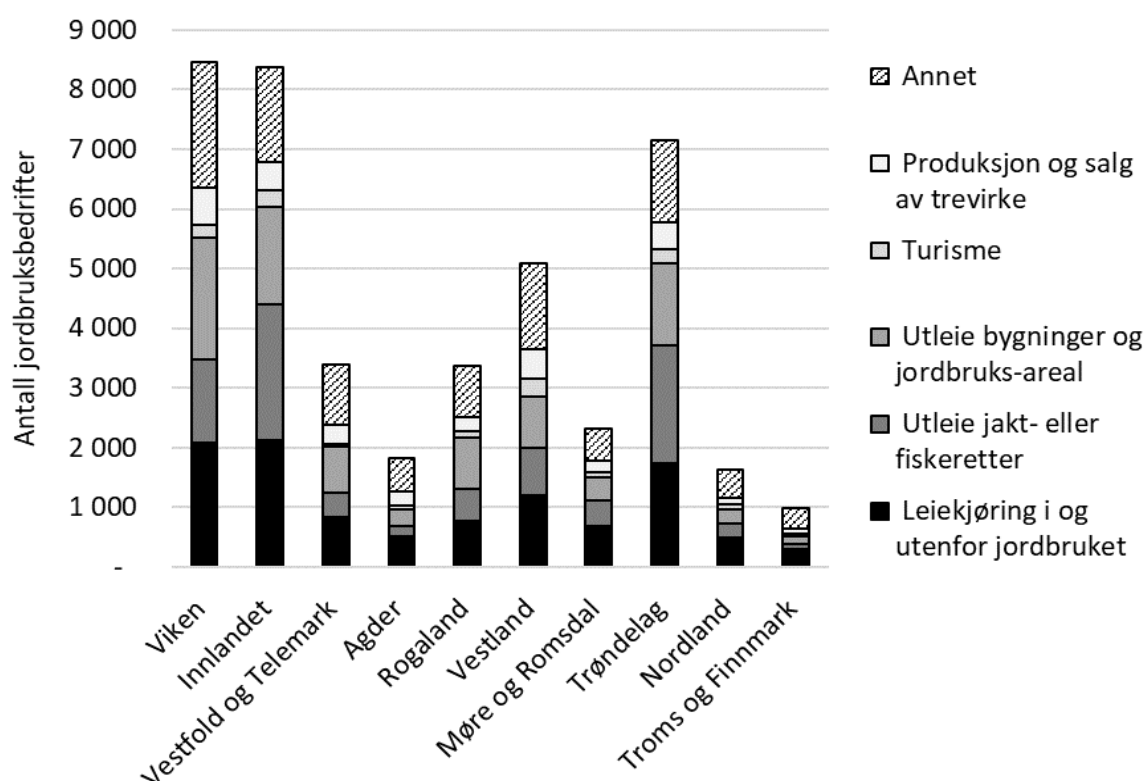
1) Tall finnes ikke for 1999 fordi kategorien ikke var i bruk da tallene ble samlet inn.

Andelen jordbruksbedrifter som har tilleggsnæring var 41 prosent i 1999. I 2020 var tilsvarende tall 56 prosent, og det er omtrent det samme som i 2010.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen i de fleste fylker (figur 5.1). På landsbasis drev 50 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2020 med leiekjøring.

Utleie av jakt og fiskerettigheter er den mest utbredte tilleggsnæringen i Innlandet og Trøndelag, mens utleie av bygninger og jordbruksareal er vanligst i Rogaland.

I kategorien «annet» er det flest som driver med salg av egne produkter som ikke er videreforedlet, deretter følger oppstalling av hest, riding o.l.

Figur 5.1 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringerne. 2020

Kilde: SSB. Landbrukstellingen 2020

Data om økonomi og omfang i tilleggsnæringer i Driftsgranskingene, se: <https://nibio.no/tema/landbruksokonomi/driftsgranskingar-i-jordbruket?locationfilter=true>

6 Miljø og ressursvern

I Prop.1S (2015-2016) sies det at «*For å sikre at befolkninga i dag og framtidige generasjonar har tilgang til nok og trygg mat, tømmer og treprodukt, energi og andre varer og tenester, må landbruket ha eit langsiktig perspektiv for vern og berekraftig bruk av areal og ressursgrunnlaget i landbruket*».

Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser er blant hovedmålene i landbrukspolitikken, og omfatter følgende delmål:

- Redusert forurensning fra landbruket
- Reduserte utslipp av klimagasser, økt opptak av CO₂ og gode klimatilpasninger
- Bærekraftig bruk og et sterkt vern av landbruket sine areal og ressursgrunnlag
- Ivareta kulturlandskapet og naturmangfoldet

Mål og virkemidler på miljøområdet ble gjennomgått av en partssammensatt arbeidsgruppe som i februar 2015 la fram rapporten «Helhetlig gjennomgang av miljøvirkemidler i jordbrukspolitikken». Rapporten viser til at miljøarbeidet i jordbruket omfatter følgende miljøtema, som også er gjenstand for virkemidler i miljøprogram i jordbruket:

- Kulturlandskap
- Biologisk mangfold
- Kulturminner og kulturmiljøer
- Friluftsliv og tilgjengelighet
- Avrenning til vann
- Utslipp til luft
- Plantevernmidler

Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten, samt på resultatene fra LMDs miljøarbeid som dokumenteres i rapporten «Jordbruk og miljø» fra Statistisk sentralbyrå, og i Landbruksdirektoratets miljøstatistikk. Nasjonale mål og landbrukets mål er satt inn under hvert tema.

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der

miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Ved jordbruksoppgjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig. Fra 2013 ble nytt Nasjonalt miljøprogram satt i verk¹⁶. Her legges det vekt på økt miljøretting av de regionale miljøtilskuddene. Nasjonalt miljøprogram 2019-2022 inneholder oppdaterte mål og virkemidler for jordbrukets klima- og miljøarbeid innen alle tema nevnt ovenfor. Det er igangsatt arbeid med rullering av miljøprogram for ny periode fom. 2023. I den forbindelse er det bestemt at jord og jordhelse skal innarbeides som eget tema i miljøprogram.

Miljøprogram i jordbruket er delt på tre nivå:

1. **Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivaretatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Det nasjonale miljøprogrammet legger de sentrale målene, sikrer helheten og legger rammene for de regionale og kommunale miljøordningene.

Mer driftsrettede virkemidler er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, tilskudd til økologisk jordbruk, og tilskudd til å levere husdyrgjødsel til biogassanlegg. I tillegg finnes prosjekttrettede midler til å utvikle kunnskap og praksis, hhv. klima og miljøprogrammet, utviklingsmidler til økologisk jordbruk, og midler til å følge opp handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler.

2. **Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. De regionale miljøprogrammene samler tilskuddsordninger innen alle miljøtema nevnt innledningsvis.
3. **Kommunale miljøordninger, blant annet SMIL-ordningene** ble innført fra 2004. SMIL er delt inn i en kulturlandskapsdel og en forurensingsdel, men det kan òg gis til planleggings- og tilretteleggingsprosjekt for å få en mer helhetlig og samordnet innsats på miljøområdet. Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket.

Kravet om miljøplan for den enkelte gårdbruker opphørte fra og med 1.1.2015. For å få godkjent KSL er det fortsatt et krav at det gjøres miljøregistreringer. Det kan medføre avkorting i tilskudd hvis miljøkrav ikke er oppfylt.

¹⁶ Nasjonalt miljøprogram 2012. Nasjonale prioriteringer og virkemidler i jordbrukets miljøinnsats, Landbruksdirektoratet

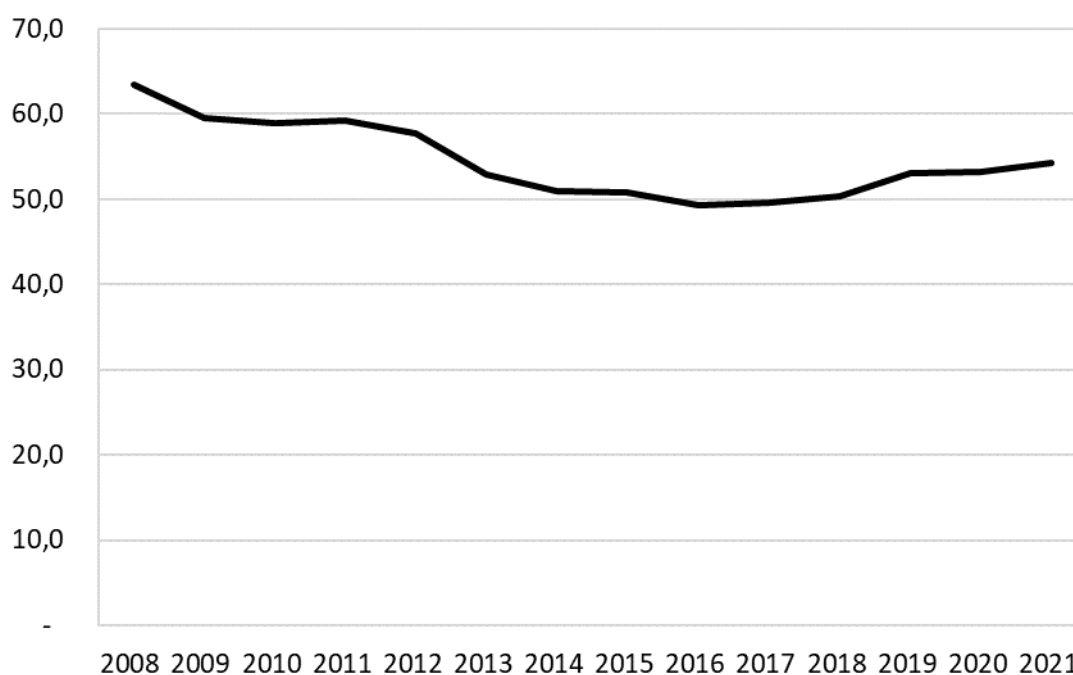
Tabell 6.1 viser hvilke omfang de ulike miljøprogrammene har hatt i ulike år. Ordningene nasjonalt og over Regionalt Miljøprogram (RMP) er i hovedsak mer automatiserte og driftsrettede tilskudd. Øvrige mer utviklingsrettede ordninger er finansiert over Landbrukets utviklingsfond (LUF) og omfatter blant annet SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket), tilskudd til drenering, og særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene. Andre ordninger som finansieres over LUF er Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og Nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK).

Tabell 6.1 Miljøtilskudd i jordbruket. Mill. kr

		2013	2015	2020	2021
Nasjonalt	AK-tilskudd	3 233,0	3 128,2	3 537,7	3 570,6
	Tilskudd til dyr på beite	742,0	790,5	978,4	1040,2
	Tilskudd til bevaringsverdige husdyrraser	4,9	5,1	21,4	23,1
	Tilskudd til økologisk landbruk	110,2	105,4	118,2	124,2
	Utviklingstiltak økologisk landbruk	45,1	32,4	25,6	28,5
	Klima og miljøprogr.met (nasjonalt og fylkesvis)	13,8	11,9	20,0	20,8
Regionalt	Regionalt miljøprogram	423,8	427,7	523,7	548,7
	Utvalgte kulturlandsk. i jordbr./Verdensarvomr	17,1	17,7		
Kommuna	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	124,4	111,0	125,6	118,6
	Tilskudd til drenering	6,7	25,4	73,2	64,1
	Utvalgte kulturlandsk. i jordbr./Verdensarvomr			31,3	39,7
Sum		4 721,0	4 655,3	5 455,2	5 578,5

Kilde: Landbruksdirektoratet, regnskapsførte utbetalinger. Nominelle kroner

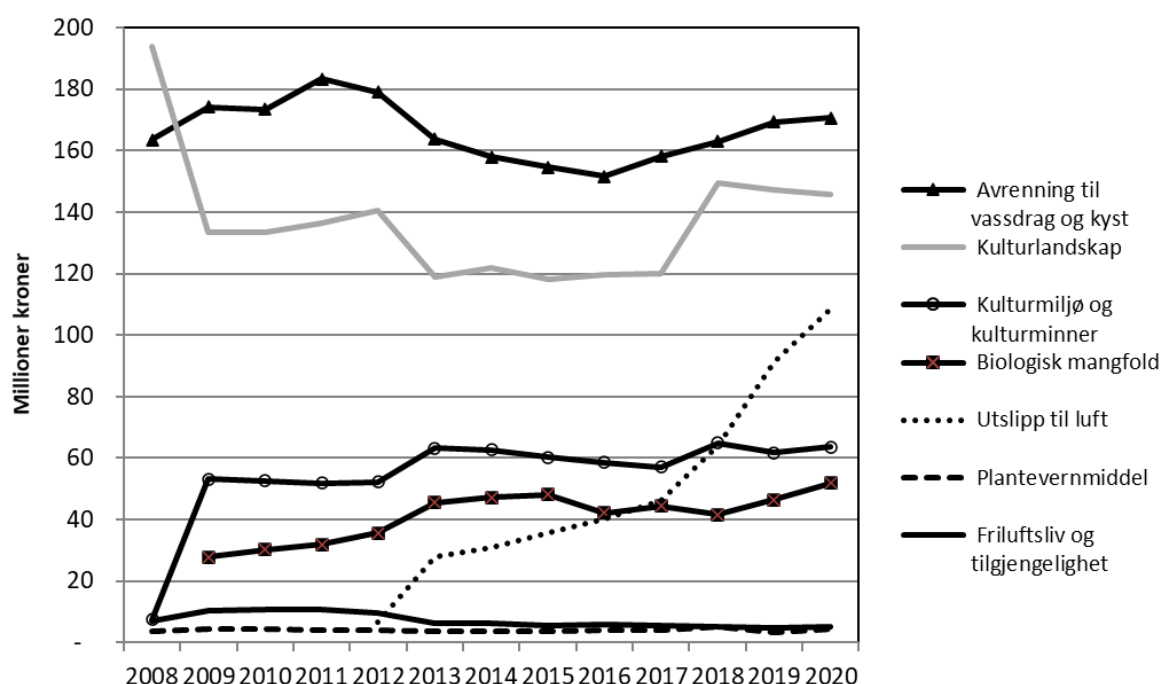
Figur 6.1 viser andel av søkere av produksjonstilskudd totalt som søker om RMP-midler. Andelen søkere var synkende i perioden 2008-2016, men har deretter økt fram til 2021.

Figur 6.1 Andel jordbruksbedrifter som søker om RMP-midler

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 6.2 viser RMP-midlene fordelt etter ulike miljøtema. Avrenning til vassdrag og kyst og Kulturlandskap er de temaene det er brukt mest midler på. Henholdsvis 171 og 146 mill. kr i 2020. Utslipp til luft omfatter tiltak rettet mot miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Dette tilskuddet har økt fra ca. 28 millioner kroner i 2013 til 108 millioner i 2020.

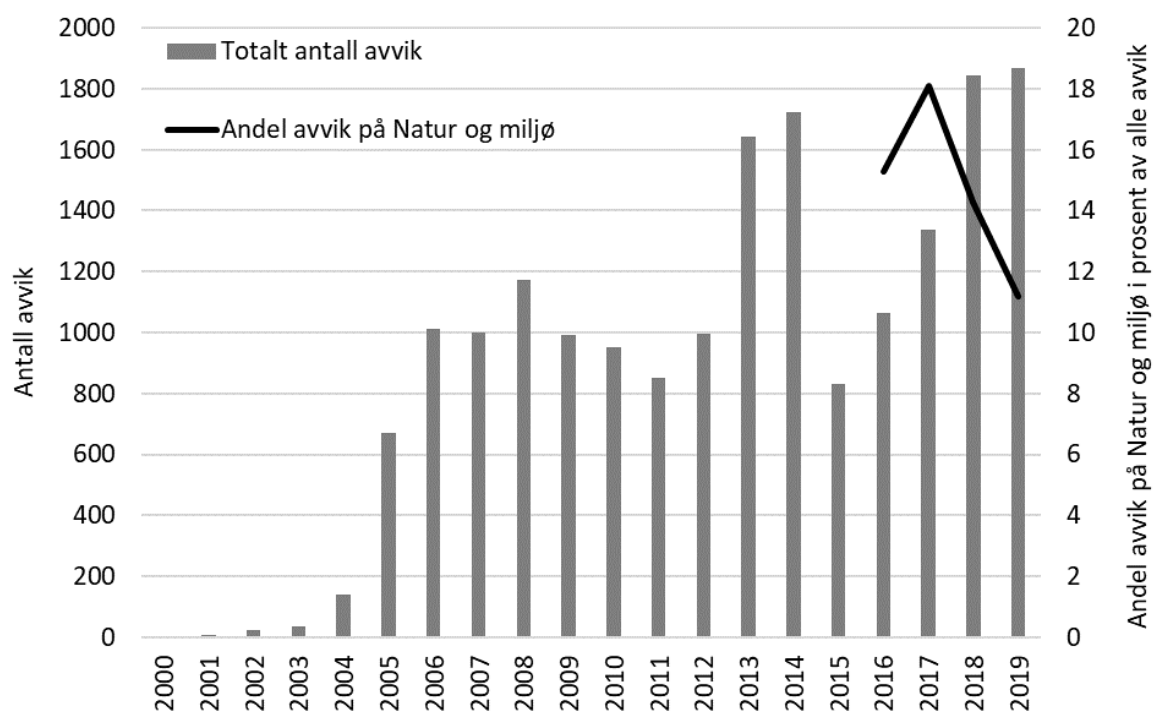
Figur 6.2 RMP-midler fordelt etter ulike miljøtema. Millioner kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

Satsingen på «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket» er rettet mot målet om å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap, biologiske mangfold, kulturminner og kulturmiljø. Avgjørende for valg av område er at det i størst mulig grad omfatter jordbrukslandskap med både svært store biologiske verdier og kulturhistoriske verdier. Et vilkår er også at det er realistisk å få til langsiktig drift i områdene. Ved starten i 2009 var 20 områder med i satsingen, utvidet til 22 i 2010, og i 2017–2020 ble satsingen utvidet med 24 nye områder, til i alt 46 utvalgte områder. I 2022 og 2023 skal ytterligere 5 områder innlemmes i ordningen, slik at totalen blir 51. Forvaltningen av «Utvalgte kulturlandskap og verdensarvområder» ble overført fra Regionalt til Kommunalt nivå fra 2020.

6.1.1 Oppfølging av miljøkrav i jordbruket

Forskrift om miljøplan ble avvirket fra 2015. Formålet med miljøplanen er videreført gjennom Kvalitetssystemet i landbruket (KSL) under Stiftelsen NorskMat, tidligere Matmerk. Figur 6.3 viser antall og andel avvik ved ekstern revisjon på revisjonsområde Natur og miljø fra 2000 til 2019. I 2019 utgjør avvik på Natur og miljø 11,2 prosent av alle avvik gitt på KSL-revisjon.

Figur 6.3 Antall og andel avvik ved KSL-revisjon i landbruket, revisjonsområde Natur og miljø

Kilde: Matmerk

Fra 2020 endret Stiftelsen NorskMat verktøyet for ekstern revisjon slik at resultatene ikke uten videre er sammenlignbare med tidligere år. KSL-standarden består av flere tema og sjekklistor, som skal brukes i egenrevisjon på gården, og hvert tema har flere spørsmål som skal besvares. I tillegg utføres eksternrevisjon på gården i henhold til KSL-standarden, ved besøk av KSL-revisor. I 2020 og 2021 ble det gjennomført henholdsvis 5 164 og 5 279 eksternrevisjoner. Tabell 6.2 viser antall avvik fra sjekklisten «Generelle krav for gården». Det var 3 125 avvik, tilsvarende 59 prosent, på dette punktet i 2021.

Tabell 6.2 Fordeling av antall avvik for tema under «Generelle krav for gården», avdekket ved revisjon.

Tema	2020	2021
Oversikt over dokumentasjon	270	248
Gjødslingsplan og jordprøver	1 254	957
Lagring og bruk av husdyrgjødsel	362	59
Bruk av avløpsslam, kompost, biorest eller annen organisk gjødsel	6	9
Lagring og bruk av plantevernmidler	1 508	1 370
Meldepliktige ugress og planteskadegjørere	87	73
Lagring av driftsmidler, punktutslipp og avfallshåndtering	56	61
Skadegjørere i husdyrrom, lager, sorterings- og fordelingsrom	261	271
Et klimavennlig landbruk	57	58
Kulturminner, kulturlandskap og biologisk mangfold	19	18
Smitteforebygging ved kjøp av brukt utstyr fra utlandet	1	1
Sum generelle krav for gården	3 881	3 125

Kilde: Stiftelsen NorskMat

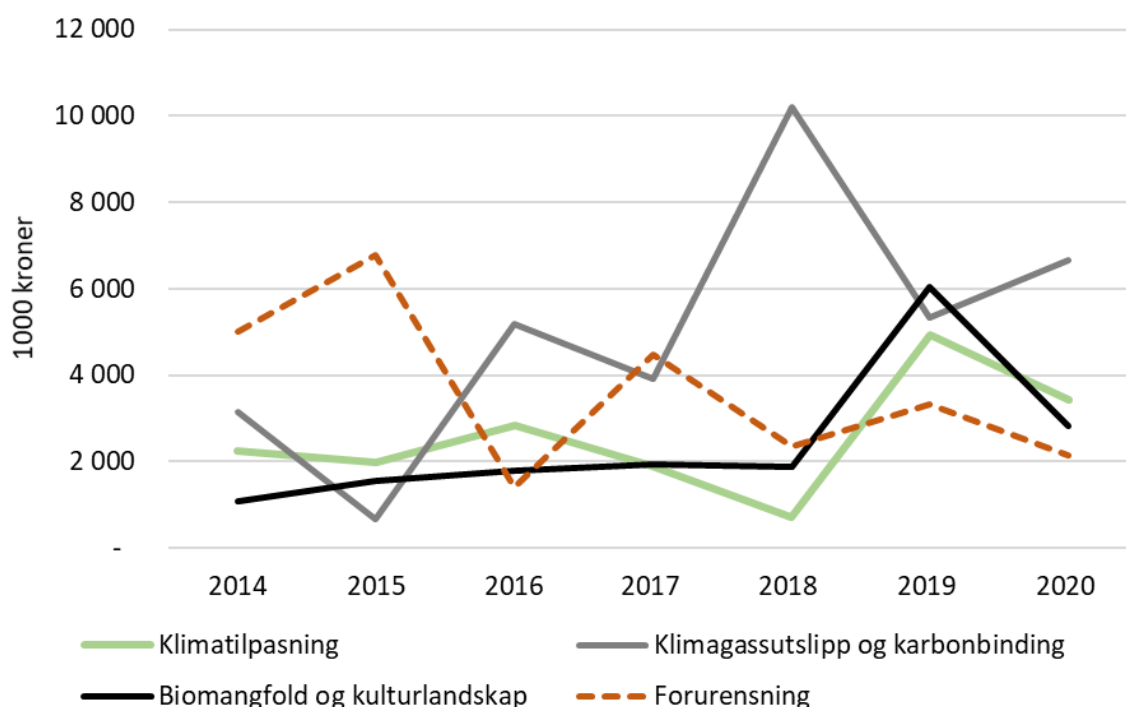
Avvik ved KSL-revisjon gir ikke automatisk avkortning produksjonstilskudd. Det vil de først gjøre ved et offentlig tilsyn som blir gjennomført av landbrukskontorene eller Statsforvalteren. De avvikene bonden får ved KSL-revisjon knyttet til plantevern, gjødsling og skiftenoteringer blir gitt lukkefrist og dersom de ikke blir fulgt opp så får det konsekvenser ved leveranse. F.eks. har kornbransjen trekk på 10 øre for fôrkorn, og matkorn blir underkjent som korn til mat, sortert til fôr og gjort opp med fôrkornpris minus 10 øre. Grøntbransjen knytter konsekvenser for manglende oppfølging opp mot leveringsplaner, dvs. en kan få stopp i sin leveringsplan.

I KSL-standarder er konsekvensene for produksjonstilskudd tydeliggjort i veileder dersom man ikke har gjødselplan og plantevernbruk i orden.

Klima- og miljøprogrammet

Klima- og miljøprogrammet ble etablert ved vedtak i jordbruksforhandlingene i 2012 ved å slå sammen Klimaprogrammet og informasjons- og utviklingstiltak innen miljø. I jordbruksavtalen 2020 er det besluttet at Jord skal etableres som eget faglig tema i Klima- og miljøprogrammet. Landbruksdirektoratet publiserte i 2020 Nasjonalt program for jordhelse, med faggrunnlag og forslag til utvikling av tiltak og virkemidler for økt satsing på jordhelse.

Figur 6.4 viser utbetaling av tilskudd til ulike tema gjennom Klima- og miljøprogrammet. Grensen mellom temaene er ikke absolutte, så innholdet i de enkelte tema kan endres noe fra år til år.

Figur 6.4 Tilskudd gjennom Klima- og miljøprogrammet.

Kilde: Landbruksdirektoratet

6.2 Kulturlandskapet

I Prop. 1S (2015–2016), sies det følgende:

«Det er eit mål å ta vare på og utvikle landbruket sitt kulturlandskap». Og vidare: «Kulturlandskapet er i kontinuerleg endring, og er blitt til gjennom menneskeleg aktivitet. Aktiv drift i landbruket utviklar og held ved like kulturlandskapet. Eit variert og godt ivareteke kulturlandskap er attraktivt for turistnæringa, friluftsliv, rekreasjon, jakt og fiske. Det kan utgjere grunnlag for etablering av ny næringsverksemd og formidling av viktige verdiar, historie, tradisjonar og naturkunnskap. Særleg vil beitebruk ha stor nytte for å hindre gjengroing og for å utnytte fôrverdiane i både inn- og utmark».

Nasjonale mål: Mål for naturmangfold, kulturmiljøer og friluftsliv og tilgjengelighet gjelder også her.

Fra Miljøstatus¹⁷: Tilstanden i kulturlandskap og åpne lavlandsområder er middels god, det indikerer Naturindeksen for Norge. I 2019 var naturindeksen på 0,44. Naturindeksen spenner fra 0 til 1. Det har totalt sett vært en negativ utvikling siden 1990, men i de siste fem årene har utviklingen vært stabil. Dette er en generell trend

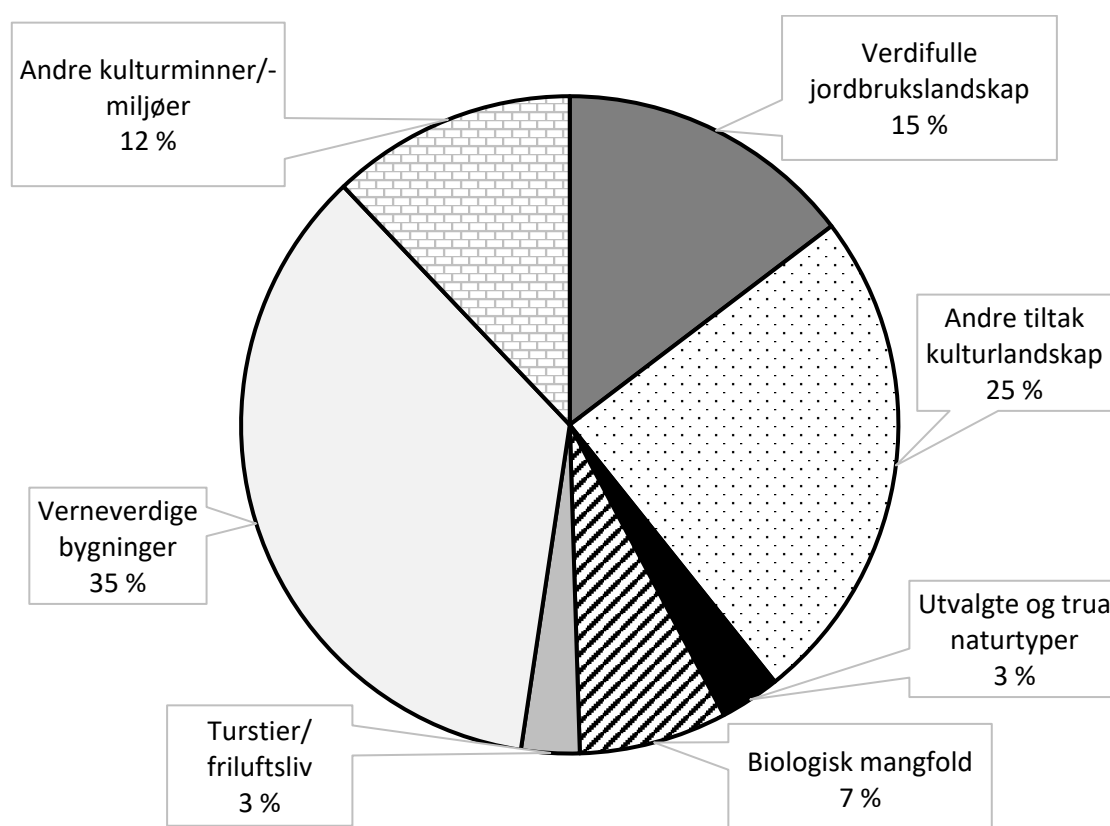
¹⁷ Miljøindikator 1.1.7 – Status og utviklingstrekk for økologisk tilstand i kulturlandskap og åpne lavlandsområder

for hele landet. Hovedgrunnen til den negative utviklingen er endringer mot mer intensiv jordbruksdrift, eller opphør av skjøtsel.

Landbrukets miljømål: Sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap og sikre at et bredt utvalg av landskapstyper, særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes. Sikre landbrukets kulturlandskap i hele landet.

Kulturlandskapet er i stadig endring¹⁸. Jordbrukets kulturlandskap er preget av både elementer fra historisk bruk og moderne drift. Samtidig viser data fra overvåkningsprogrammet 3Q at jordbruksarealer er i tilbakegang over hele landet og at gjengroing av ekstensive grasmark- og beitearealer er en følge av strukturendringene i norsk landbruk.

Figur 6.5 viser hvordan SMIL-midlene ble fordelt på ulike kulturlandskapstiltak i 2021 (innvilget beløp). Den totale rammen til dette var på ca. 96 mill. kroner, og tiltak rettet mot verneverdige bygninger fikk 35 prosent av midlene.

Figur 6.5 Fordeling av SMIL-midler innvilget til kulturlandskap, 2021

Kilde: Landbruksdirektoratet

¹⁸ Mål i Nasjonalt miljøprogram 2019-2022. Landbruksdirektoratet

Det er etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av NIBIO, (tidligere Skog og landskap), 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». 3Q skal måle endringene i jordbrukslandskapet ved hjelp av indikatorer for arealstruktur, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer og tilgjengelighet. Fugler og karplanter inngår som indikatorer for biologisk mangfold.

3Q viser en moderat netto avgang av jordbruksareal på 1,5 prosent over 5 år. Nettotall skjuler imidlertid at det lokalt kan foregå større endringer, og dette varierer over landet. De største forskjellene med hensyn til totale endringer, finner vi mellom Nord-Norge og Sør-Norge. Størst arealendringer skjer det i Nord-Norge. Innen Sør-Norge så er det først og fremst skogtraktene på Sør- og Østlandet hvor det skjer relativt store endringer, og da først og fremst ved at areal går ut av drift.

Endring i kulturlandskapet kan også synliggjøres ved å se på utvikling av intensiv eller mer ekstensiv drift av arealene. En overgang fra et tydelig fulldyrka areal til areal med tydelig beitepreg, eller at arealet har blitt definert som i usikker drift er kategorisert som ekstensivering i tabell 6.3. Arealet er oppgitt i prosent av jordbruksareal ved første periode, og gjelder endringer over 5 år. Intensivt bruk er arealer hvor beite blir definert som fulldyrka areal i andre omdrev, eller at areal i usikker bruk går over til å være definert som beite eller fulldyrka areal – det vil si i sikker bruk. Dette er endringer som kommer i tillegg til eventuell oppdyrking eller at areal går ut av drift.

Tabell 6.3 Endring i bruk av jordbruksareal, 5 års omdrev

	Lavlandet og kyst på Østlandet	Skogbygde r Østlandet	Rogaland	Dal- og fjellbygder (foreløpig)	Sogn og Fjordane + Hordland	Troms
Ekstensivering	0,60	2,00	0,60	2,20	1,50	7,30
Intensivt bruk	0,30	0,90	1,00	0,50	0,40	0,60
Netto areal	-0,30	-1,10	0,50	-1,70	-1,10	-6,80

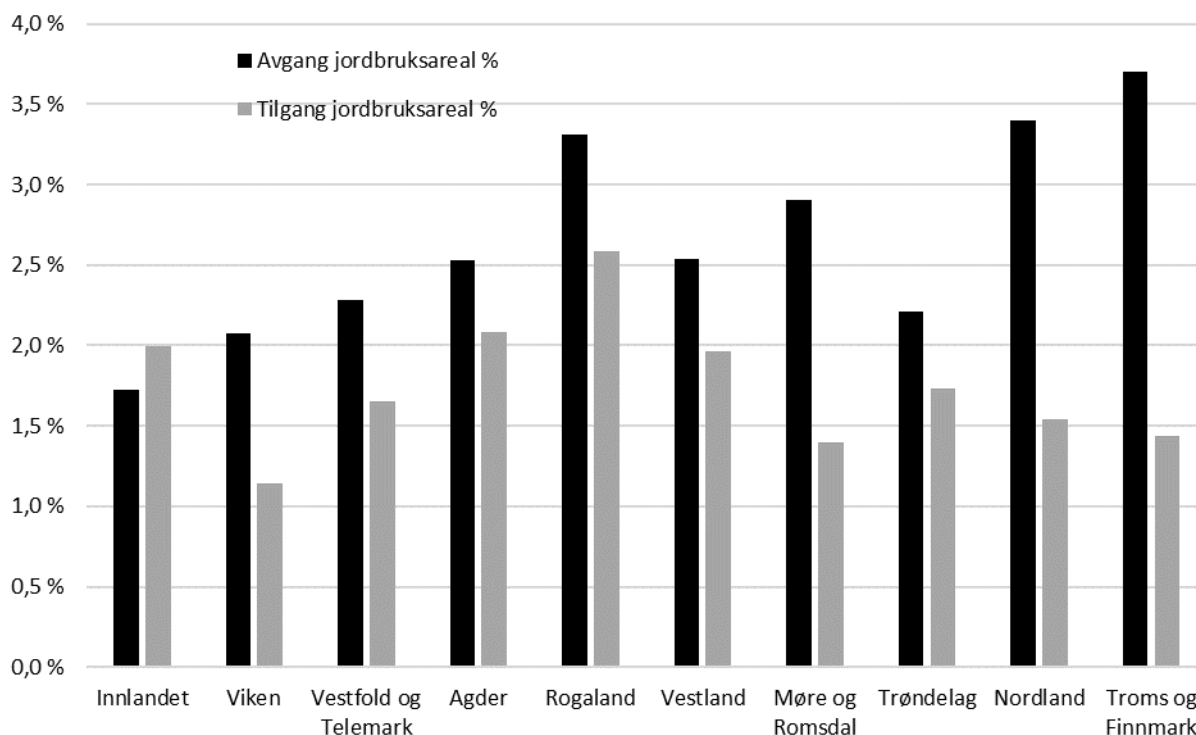
Kilde: NIBIOs 3Q-program

6.2.1 Kulturlandskap og gjengroing

Færre husdyr på beite, langt mindre utmarksslått, kraftig redusert og opphørt brenning av lyngheier og endringer i skogsdriften gjør at gjengroingen er tydelig i store deler av utmarka. Klimaendringer påskynder gjengroingen i deler av landet, og det samme gjør nitrogennedfall fra langtransportert forurensning.¹⁹

¹⁹ Miljostatus.no

Figur 6.6 viser tilgang og avgang av jordbruksareal over en periode på fem år²⁰. Innlandet er det eneste fylket som har hatt netto tilgang av jordbruksareal, mens Troms og Finnmark har hatt størst prosentvis avgang.

Figur 6.6 Tilgang og avgang av jordbruksareal over 5 år, i prosent av jordbruksareal i første omdrev

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

I 3Q-programmet ble det i 2020 lagt fram resultater fra to kartlegginger med omtrent ti års mellomrom²¹. Kartleggingen tok for seg endringer i arealbruk og endringer i plantesamfunnenes artssammensetning. Fire plantesamfunn ble identifisert: Naturbeitemark/utmark, moderat gjødslet beitemark/fukteng, gjengroende jordbruksareal og kulturbeiter/forstyrret mark. For alle plantesamfunnene bortsett fra kulturbeiter/forstyrret mark ble det funnet en gjengroingstendens med økt innslag av skogsarter, eller sene suksesjonsarter og hvor engartene forsvinner. I gruppen kulturbeiter/forstyrret mark ble det derimot registrert en mer intensiv bruk av arealene. Viktige arter for humler og bier går tilbake i alle de fire plantesamfunnene.

Antall ruter som lå på samme arealtype ved begge kartleggingene var gått ned for alle kategoriene. De fleste av arealene som endret status viste tydelige tegn til gjengroing, men en del areal var også blitt dyrket opp eller tatt i bruk som beite i større grad. Der

²⁰ Dette er 5 års omdrev, det vil si at det er ikke de samme fem årene på alle steder i landet, men det er fem år mellom søylene i hvert enkelt fylke

²¹ NIBIO Rapport vol.6 nr 173. 2020. Plantesamfunn i beitemarker og brakklagte enger

var det også areal som var omdisponert til skogplantasjer. Det var en netto nedgang i antall beitemarksruter fra 242 til 214 for åpne beiter og 56 til 36 for beiter med busk- og tresjikt.

Tabell 6.4 viser en oversikt over de 538 vegetasjonsrutene det var mulig å analysere både tilstand og endring i ved begge kartlegginger. Tabellen gir også en oversikt over vegetasjonsrutenes endring av plantesamfunn mellom de to registreringene. Øverste rad viser plantesamfunntype for alle ruter ved 1. registrering med antall ruter i parentes. Første kolonne viser plantesamfunntype for alle ruter ved 2. registrering. Ved å følge kolonnene nedover ser man hvilke plantesamfunn rutene i en kategori ved 1. registrering fordeler seg på ved 2. registrering. Fet skrift viser antall ruter som var i samme plantesamfunn ved begge registreringene.

Tabell 6.4 Oversikt over endring i plantesamfunn

	Naturbeite/ utmark (n=145)	Moderat gjødslet beitemark/ fukteng (n=107)	Gjengroende jordbruksareal (n=120)	Kulturbeiter/ forstyrret mark (n=166)
Naturbeite-/utmark (n=145)	125	9	0	11
Moderat gjødslet beitemark/fukteng (n=107)	2	85	5	15
Gjengroende jordbruksareal (n=120)	0	10	93	17
Kulturbeiter/forstyrret mark (n=166)	8	8	13	137

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

6.3 Biologisk mangfold

Under resultatområdet «Naturmangfold» i Prop. 1S (2014–2015) fra KLD nevnes følgende nasjonale mål:

- *Økosystema skal ha god tilstand og levere økosystemtenester*
- *Ingen arter og naturtypar skal utryddast, og utviklinga til truga og nær truga arter og naturtypar skal betrast*
- *Eit representativt utval av norsk natur skal bevarast for kommande generasjonar*

Landbrukets mål under område biologisk mangfold er et bærekraftig landbruk gjennom ivaretagelse av kulturlandskapet og gjennom bærekraftig bruk og vern av landbrukets genetiske ressurser. Mål under kulturlandskapet er også relevante her.

Tilstanden for kulturlandskap og åpent lavland er middels god, men har siden 1990 og fram til i dag samlet sett hatt en negativ utvikling²². Tilstanden i skog er også middels god, og i skogen har utviklingen de siste 20 årene vært positiv.

Tilstanden og utviklingen for truede og nær truede arter og naturtyper er sprikende og ujevn, og generelt ikke god nok til at målet nås.

Målet om at et representativt utvalg av norsk natur skal tas vare på for kommende generasjoner kan nås, men progresjonen for vern av skog og hav- og kyst er lav. Antall nær truede og truede arter og naturtyper i kulturlandskap og åpne lavlandsområder er beskrevet i miljøindikator 1.2.6 - Miljøstatus. Situasjonen for truede arter og naturtyper i kulturlandskap og åpne lavlandsområder vurderes samlet som middels god. Utviklingen er vurdert som ujevn.

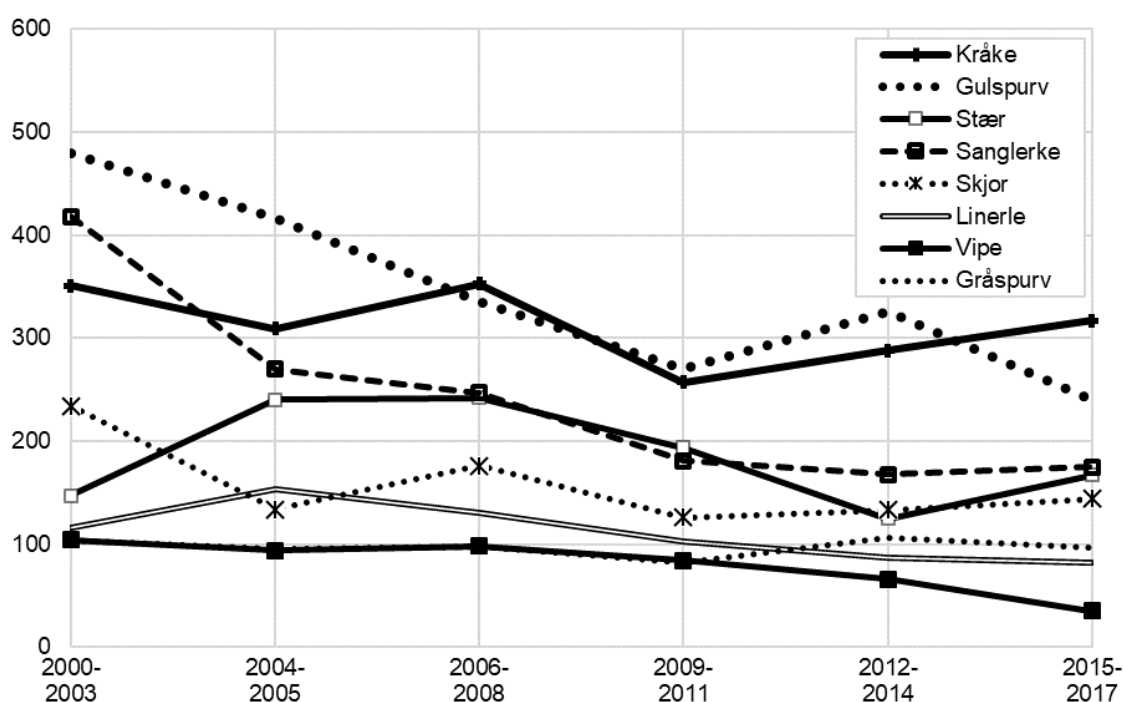
Totalt er 397 truede arter antatt å være negativt påvirket av jordbruksaktivitet, da særlig oppdyrking og drenering²³. På den andre siden er opphørt drift i landbruket en påvirkningsfaktor for 936 truede arter. Opphørt drift kan være alt fra opphør av tråkk og motorferdsel til endret bygningsstruktur, men for de fleste truede artene dreier det seg om opphør av tradisjonelle hevdsmetoder. Gjengroing av landbruksarealer som følge av opphørt eller redusert beite og/eller slått er antatt å påvirke 513 truede arter negativt. Opphør av andre tradisjonelle hevdsmetoder som styving av trær og lyngbrenning påvirker et mindre antall truede arter negativt, henholdsvis 28 og 19 arter.

Gjennom 3Q-programmet er det fra 2000 til 2017 gjennomført seks registreringer av fugler per flate. Omtrent 50 av artene er registrert på nok flater til at programmet kan fange opp reelle endringer over tid. Seks av disse artene, dvs. star, sanglerke, storspove, fiskemåke, vipe og tårnsegler, er oppførte på rødlista. Flere av disse artene går tilbake, både i antall hekkende par og i antall på flater de er registrert på. Blant de artene som er sterkest knyttet til kulturlandskapet er det nedgang i hekkebestandene og i utbredelse på flatene. Dette gjelder buskskvett, gulspurv, sanglerke, storspove og vipe. Unntaket er star og låvesvale som har en relativt stabil bestand selv om det er svingninger mellom årene.

Gjennom NIBIOs 3Q-program blir det også gjort registreringer av fugler, og figur 6.7 viser antall hekkende par hos de vanligste kulturlandskapsartene som er registrert i 3Q-programmet. Nedgangen er i samsvar med tilsvarende trend i Europa. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Bestandsutviklingen er imidlertid klart forskjellig fra hva samme datasett viser for skogartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til redusert areal og/eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte kulturlandskapsartene.

²² Naturmangfold - Miljøstatus

²³ Artsdatabanken.no, Påvirkningsfaktorer

Figur 6.7 Hekkende par hos de vanligste kulturlandskapsartene som er registrert i 3Q-programmet

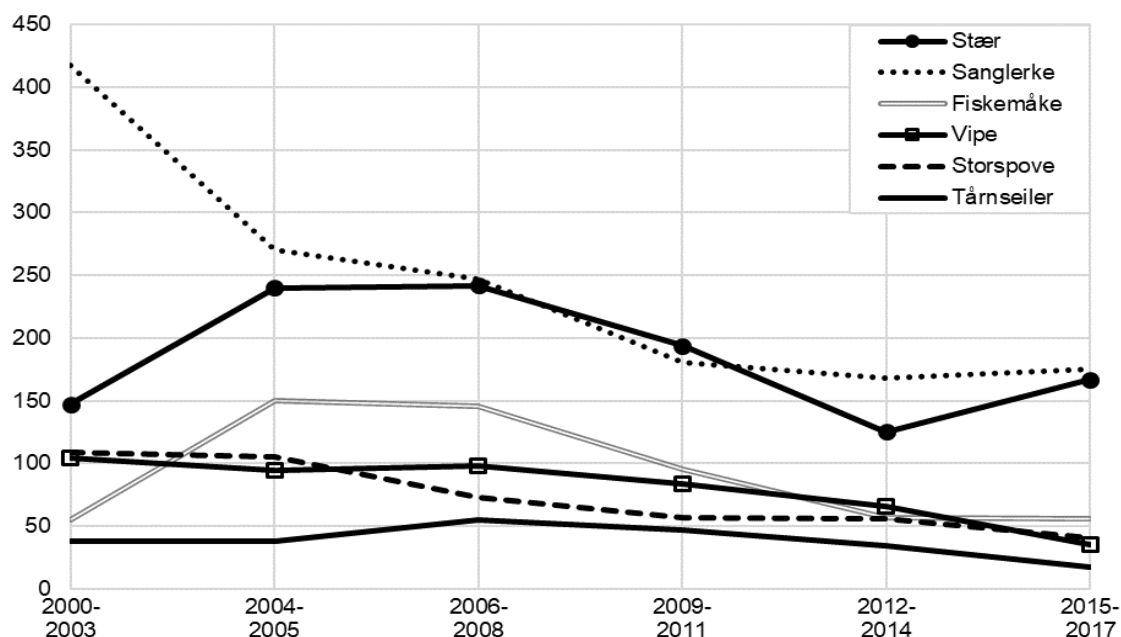
Kilde: 3Q, NIBIO

En sammenlikning av 12 vanlige kulturlandskapsarter (fugler) i Europa og i 3Q-flatene viser ofte samme negative bestandsutvikling for flere av artene. Gjennom analyser av materialet har en funnet sammenheng mellom antall kulturlandskapsarter og størrelse på jordbruksareal. Resultatene viser at et godt jordbrukslandskap for fugler bør inneholde en variasjon av forskjellige typer jordbruksareal blandet med naturlig vegetasjonstyper, for å opprettholde flest mulig arter og flest individer av hver art. Antallet kulturlandskapsarter øker med økende grad av variert jordbruksareal på 3Q-flatene, og disse artene liker ikke store sammenhengende og ensartede areal. For arter som ikke er kulturavhengige er det tilsynelatende viktigere at jordbrukslandskapet inneholder den typen naturlige habitater som de er avhengig av.

Også mange rødlistearter²⁴ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet, og det finnes et spesielt stort biologisk mangfold i kulturmark som er skapt av de gamle driftsformene. Gjengroing og oppgjødsling av kulturmark med stort biologisk mangfold, har stor negativ påvirkning på truede arter, særlig i artsrike naturtyper som slåttemyr, slåttemark og artsrike beitelandskaper. Artsdatabanken lanserte i 2018 en ny rødliste for naturtyper i Norge, som erstattet listen fra 2011. Dette er en vurdering av risikoen for at naturtyper kan gå tapt, og i den nye listen er 258 naturtyper vurdert. Av disse er 123 i rødlisten, og 74 av disse igjen er vurdert som truet.

²⁴ Norsk rødliste for arter 2021 utarbeidet av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

Figur 6.8 viser antall hekkende par hos de vanligste rødlisteartene som er registrert i 3Q-programmet.

Figur 6.8 Hekkende par hos de vanligste rødlisteartene som er registrerte i 3Q-programmet

Kilde: 3Q, NIBIO

I underkant av 5 000 arter er oppført på Norske rødliste for arter (2021), og av disse er totalt 2 752 arter truet. I kulturmark finnes 29 prosent av artene på rødlista. I «Norsk Rødliste for arter 2021» står følgende om arter i semi-naturlige naturtyper (kulturmark): «Det finnes et spesielt stort biologisk mangfold i semi-naturlige naturtyper. Dette er naturtyper som er formet av langvarig, ekstensiv hevd som f.eks. beite, lyngbrenning og slått. De semi-naturlige naturtypene har gått sterkt tilbake de siste 100 år, og flere av dem er å finne på Rødlista for naturtyper (Hovstad mfl. 2018). 29 % av de truede artene (798 arter) finnes på semi-naturlig mark. Artsutvalget er her dominert av biller, sommerfugler, laver, karplanter og sopper.»

En kan ikke automatisk sammenligne antall og type arter inkludert i rødlista de enkelte år, da endringer i arter trolig har flere forklaringer. Dette handler blant annet om at man får ny kunnskap og bedre datagrunnlag. Det kan også være vurderinger av populasjonsendringer og leveområde som varierer mellom versjonene av rødlista. En endring mellom år trenger derfor ikke være pga. en reel endring i populasjonen av en art. Det har imidlertid vært en økning på 0,9 prosentpoeng i andel *truede arter* blant artene som er vurdert av Artsdatabanken både i 2015 og i 2021.

Det åpne og artsrike kulturlandskapet er et resultat av menneskelig aktivitet, og er avhengig av slik aktivitet for å holdes ved like. Utrekninger gjennomført ved NIBIO indikerer at om lag 20 prosent av arealet i Sør-Norge viser klar påvirkning fra

jordbruksvirksomhet. Engvegetasjon, som har oppstått som resultat av slått og/eller beite, er blant de mest artsrike livsmiljøene i Norden. I Norge finnes det mellom 650 og 700 plantearter i slike enger, og om lag halvparten av dem finnes ikke andre steder²⁵.

I 2011 begynte NIBIO (da Norsk institutt for skog og landskap) på en re-kartlegging av 569 analyseruter i beitemark og villeng (jordbruksareal ute av drift) for å kartlegge hvilke arealbruksendringer som har skjedd de siste 8-10 år og hvilke konsekvenser dette har hatt for artsmangfoldet i karplantefloraen. Karplanter er den viktigste organismegruppen for flesteparten av de landlevende dyregruppene – også for mennesker. 3Q-programmet til NIBIO overvåker utbredelsen til karplanter i jordbrukslandskapet i forhold til arealbruk.

På Østlandet viser utviklinga fra første til andre registrering stor grad av gjengroing. Flere beitetolerante arter som rødkløver, hvitkløver og løvetann er i klar tilbakegang. Samtidig øker utbredelsen av typiske skogarter på de tidligere jordbruksarealene. Dersom de karplanteartene som er avhengig av aktiv skjøtsel blir borte, vil mange andre arter som er avhengige av disse kunne få redusert overlevingssevne. Viktige grupper i faresonen er for eksempel pollinatorer som humler og bier, som har stor nytte i matproduksjonen.

Basert på gjentaksregistreringene viser det seg at mer av arealet i Midt-Norge er i hevd i forhold til Østlandet, og gjengroingen er ikke like markant. Dette får også utslag på endringene i karplanteartene. Endringene i karplantesamfunnene har ikke like entydige nedganger blant de kulturavhengige artene.

Av fremmede arter i Norge har de fleste en lav risiko for å gjøre skade på naturmangfoldet, men noen arter gjør stor skade i området de sprer seg til.

Viktige forutsetninger for et rikt biologisk mangfold er å ta vare på og styrke leveområder og spredningsveier for planter og dyr. Kulturlandskapet i jordbruket med vegetasjon som over lang tid er utformet ved slått, beiting, brenning og lignende, er viktige leveområder for kulturplanter og husdyr, ville planter og dyr, fugler og insekter.

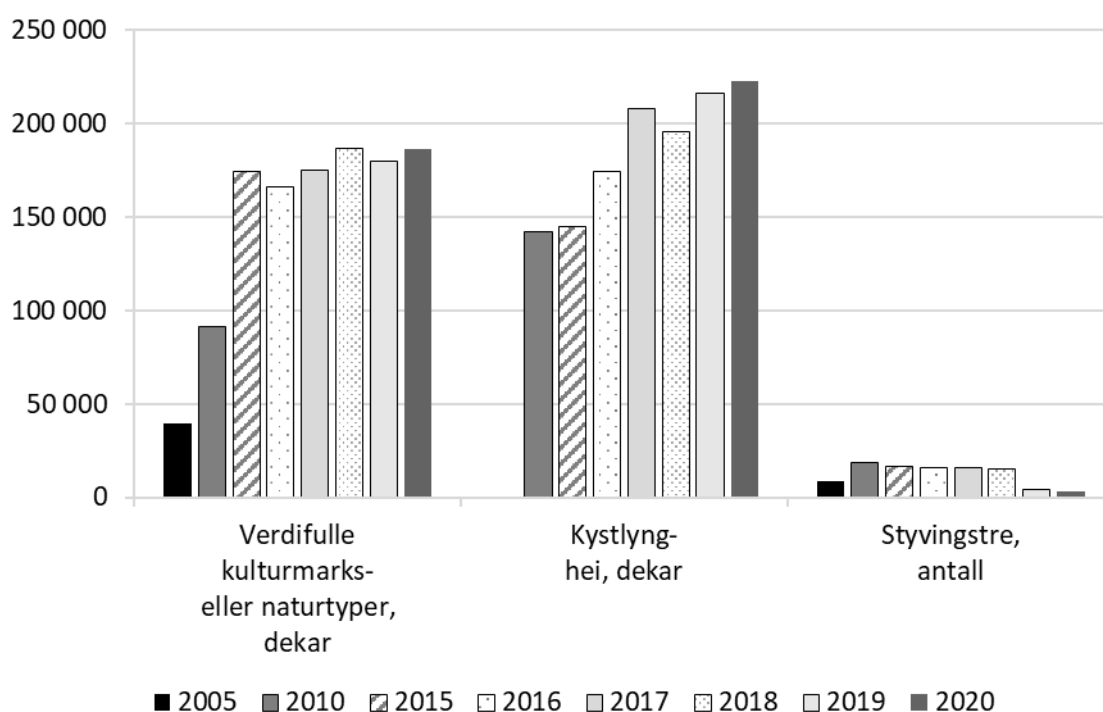
I 2021 startet NIBIO et samarbeid med NINA, SABIMA og frivillige folkeforskere for også å registrere humler og dagsommerfugler i felt på et lite utvalg 3Q-flater. I tillegg til insekter, noteres også blomsterdekke og plantearter i blomst. I 3Q-programmet ble det utviklet en indeks for å beskrive romlig variasjon – eller «heterogenitet» – i landskapet. Selv om det var resultater for kun 10 flater, ble det funnet en klar sammenheng mellom pollinatorer og landskapets heterogenitet. Landskap med større heterogenitet hadde flere pollinatorer.

²⁵ Prop 1S (2014-2015) KLD

Gjennom de kommunale miljøordningene i Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL), og fylkesvise Regionale miljøprogram (RMP), blir det gitt tilskudd til ulike tiltak for å styrke det biologiske mangfoldet.

I 2020 ble det gitt tilsagn om SMIL-tilskudd på kr 6,5 mill. kr direkte til biologisk mangfold.

I Regionale miljøprogram (RMP) har biologisk mangfold over tid fått økt oppmerksomhet. Samlet tilskudd i 2020 var på 52 mill. kr fordelt på 3 300 søkere og til tiltak for verdifulle kulturmark- eller naturtyper, kystlynghei og styvingstre. Figur 6.9 viser antall dekar det er bevilget RMP-tilskudd til for henholdsvis verdifulle kulturmark- eller naturtyper og kystlynghei, totalt 409 600 dekar i 2020. Figuren viser også antall styvingstre det er gitt tilskudd til, og det var 3 307 trær i 2020.

Figur 6.9 Bevilget RMP-tilskudd til skjøtsel, antall dekar og antall styvingstre

Kilde: Landbruksdirektoratet og SSB

Soner for pollinerende insekt kom inn som et tiltak i RMP fra 2019. Dette er tilskudd for å så og skjøtte striper med pollinatorvennlige frøblandinger på jordbruksareal. Sonene må ha pollinatorvennlige blomster gjennom vekstsesongen og skal ikke være gjødslet eller sprøytet med plantevernmidler.

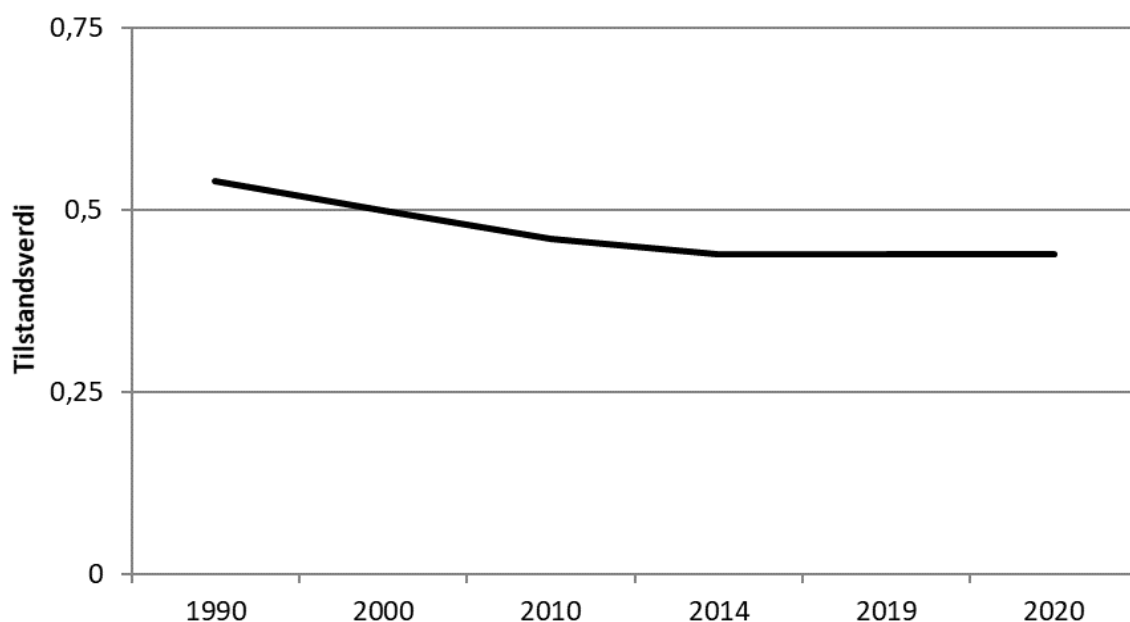
Tabell 6.5 viser antall meter og kroner tilskudd til soner for pollinerende insekter i 2020.

Tabell 6.5 Antall meter og kroner tilskudd til soner for pollinerende insekter

	Meter	Tilskudd, kroner
Oslo og Viken	437 500	2 647 500
Innlandet	351 900	3 416 600
Vestfold og Telemark	248 200	3 162 700
Agder	2 500	41 600
Rogaland	17 400	193 900
Vestland	400	16 000
Totalt	1 057 900	9 478 300

Kilde: Landbruksdirektoratet

Miljødirektoratet er ansvarlig for utvikling og oppdatering av naturindekser, som måler tilstand og utvikling til det biologiske mangfoldet i hovedøkosystemene. Figur 6.10 viser naturindeksen i åpent lavland. Åpent lavland inneholder sjeldne naturtyper og arter. Åpent lavland finnes i områder med lite trær og busker under skoggrensa, oftest skapt av mennesker gjennom langvarig bruk med beitedyr, slått og brenning i utmarka. Nedgangen i kulturmarkstyper som bl.a. naturbeitemark og slåttemark, som finnes i det som er klassifisert som åpent lavland i naturindeksen, startet for alvor ved moderniseringen av jordbruket etter 1950. Som naturindeksverdien viser har utviklingen fortsatt etter 1990 og fram til 2020.

Figur 6.10 Naturindeks i åpent lavland

Kilde: Miljødirektoratet, www.naturindeks.no

På møtet under Konvensjonen om biologisk mangfold i Nagoya i 2010 ble det vedtatt en ny strategisk plan (2011–2020) med globale mål for biologisk mangfold fram mot 2020, og en visjon for 2050 (Aichimålene). Aichimålene er FN's Internasjonale mål, og det kreves også at Norge har en strategi for å oppnå god tilstand i økosystemene. Regjeringens politikk for å følge opp dette blir beskrevet i Meld. St. 14 (2015–2016) Natur for livet - Norsk handlingsplan for naturmangfold. Nye globale mål under Konvensjonen om biologisk mangfold skulle vært på plass i 2020, men pga. pandemien er forhandlingene utsatt til høsten 2022.

6.4 Kulturminner og kulturmiljøer

De nasjonale målene her er ifølge Meld. St.16 (2019–2020) fra KLD:

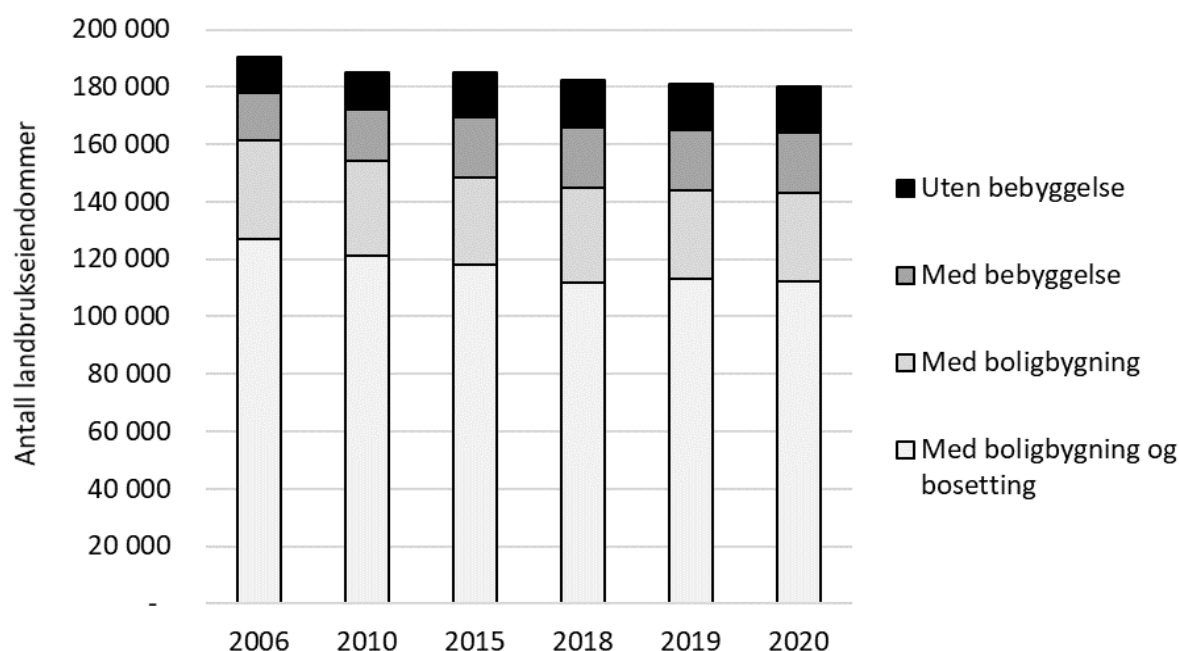
- *Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø*
- *Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging*
- *Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk*

Landbrukets mål under dette område er å forvalte mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.

Landbrukseiendommer

Kulturlandskapet er formet av bruk og aktivitet av menneskene bosatt på landbrukseiendommer. I 2020 var det bosatt 354 700 personer på landbrukseiendommer. Dette utgjør 6,6 prosent av landets befolkning. Tilsvarende tall for 2006 var 447 000 bosatte og 10 prosent av befolkningen. Det var størst andel av befolkningen bosatt på landbrukseiendommer i Sogn og Fjordane med ca. 20 prosent. Hedmark, Oppland og Nord-Trøndelag hadde mellom 16 og 18 prosent andel bosatt på landbrukseiendommer, mens Akershus/Oslo lå lavest med under 2 prosent (2019).

I 2020 var det totalt 180 100 landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal eller minst 25 dekar produktivt skogsareal. Det var bolighus på ca. 80 prosent av landbrukseiendommene, 11 prosent hadde andre bygninger enn bolighus og 9 prosent hadde ikke bygninger. Dette er vist i figur 6.11.

Figur 6.11 Landbrukseiendommer med og uten bygning og bosetting.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Av de ca. 143 000 landbrukseiendommene med bolighus var 30 700 uten fast bosetting. Andelen eiendommer uten bosetting varierer fra 11 prosent i Viken til 40 prosent i Nordland.

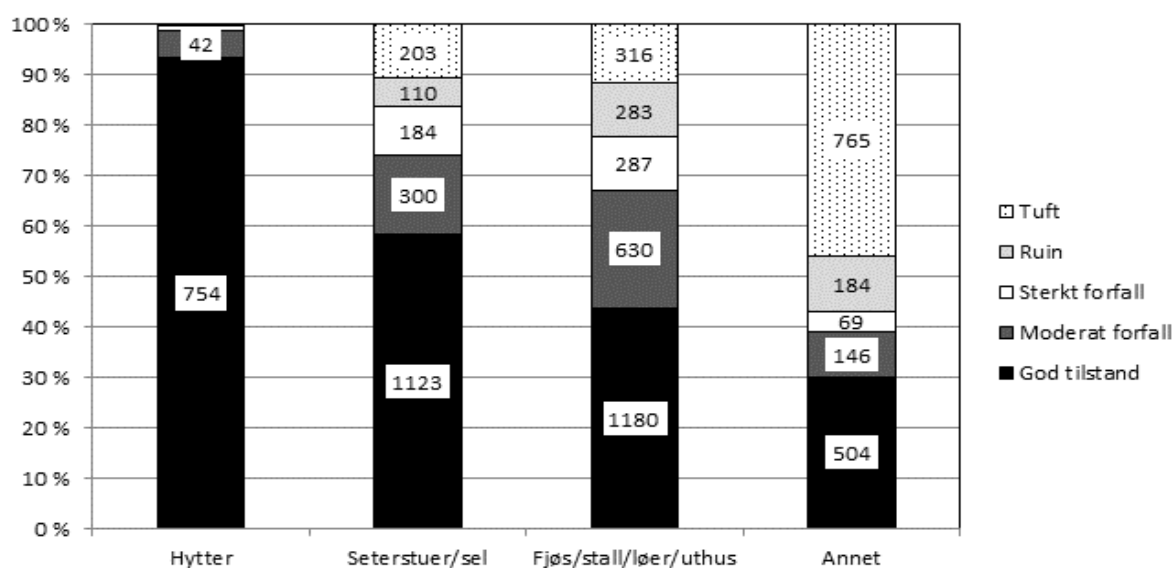
Til sammen var det registrert 930 700 bygninger på landbrukseiendommer i 2020. Disse fordeler seg med 22 prosent på boliger, 47 prosent på driftsbygninger og 31 prosent på andre bygninger. Riksantikvaren har registrert 22 prosent av bygningene i SEFRAK-registeret. Dette er et landsdekkende register over eldre bygninger og kulturminner.

I 2020 var det 2 072 søknader som fikk innvilget SMIL-midler på i alt 99,4 mill. kr til kulturlandskapstiltak. Av tilsagnene ble 19 prosent gitt til tiltak rettet mot verdifulle jordbrukslandskap, og 38 prosent ble gitt til verneverdige bygninger. SMIL-tilskuddene til freda og verneverdige bygninger i landbruket ble redusert etter at det i 2015 ble innført at bare de som fyller kravene til produksjonstilskudd i jordbruket kan søke om SMIL-midler.

Landbruket har en mangfoldig og verdifull bygningsarv, både som enkeltbygninger og helhetlige kulturmiljøer og som nøkkelelementer i jordbrukets kulturlandskap. De er store bruksressurser, men byr også på utfordringer i det å forene bosetting og moderne gårdsdrift med gammel bygningsmasse. Omkring 2 400 (0,2 prosent) av landbrukets bygninger er fredet. Landbrukets bygningsarv representerer både det sjeldne, som middelalderbygg, og det «alminnelige», som de røde låvene som fortsatt preger jordbrukslandskapet. Begge deler er av stor kulturhistorisk verdi.

Det er fredet 12 kulturmiljøer etter kulturminneloven (Riksantikvaren). Et fåtall av disse omfatter landbruk og landbrukseiendommer. Når det gjelder arkeologiske kulturminner er det 157 000 synlige kulturminnelokaliteter i Askeladden (kulturminnedatabase). I tillegg er det et utall ukjente arkeologiske kulturminner som ligger under jordoverflaten. Miljøovervåkningsprogrammet Fortidens minner i dagens landskap i et utvalg av kommuner (NIKU) viser at arkeologiske kulturminner er svært utsatt for tap og skade. I områder med intensivt jordbruksdrift er økt pløvedybde, drenering, nydyrking og annen jordarbeiding viktige årsaker. Overvåkningsprogrammet 3Q viser at det er gjort inngrep (f.eks. pløyd) i sikringssonen på 80 prosent av de synlige gravminnene.

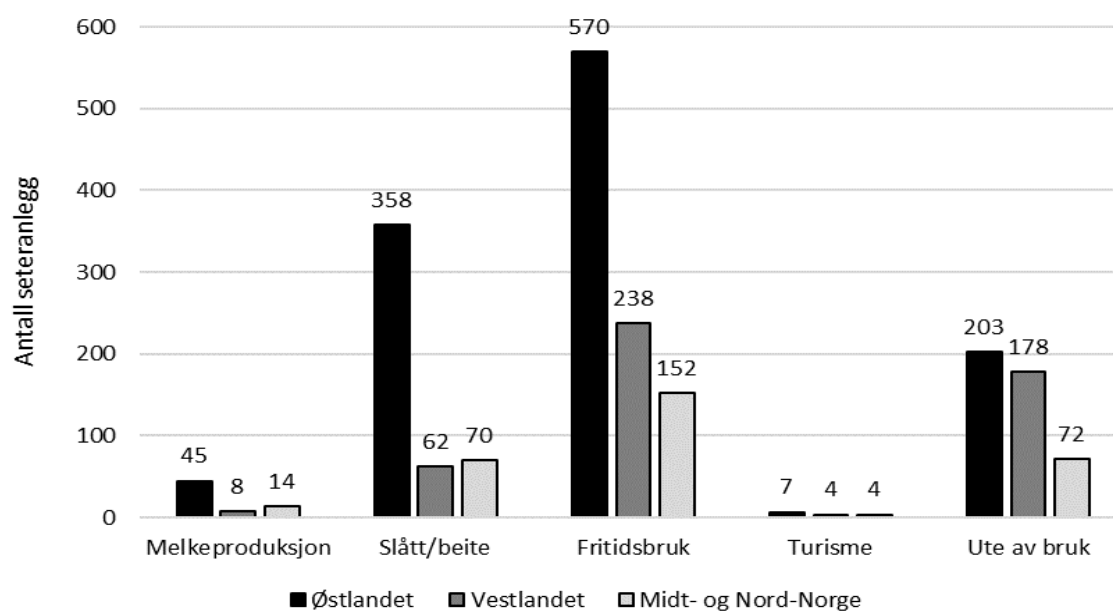
Bygninger/tufter i seterlandskapet er kulturminner/miljøer hvor tilstanden blir registrert. NIBIO har i perioden 2009-2015 gjennomført et seterprosjekt basert på feltarbeid. I et tilfeldig utvalg var 300 flater à 5 x 5 km² oppsøkt og registrert. Figur 6.12 viser tilstanden til ulike typer seterbygninger. Halvparten av bygningene på setrene er i god tilstand, en fjerdedel er i forfall og den siste fjerdedelen består av tufter og ruiner. Totalt er det registrert 7 090 bygninger inkludert tufter.

Figur 6.12 Tilstanden på bygninger i seterlandskapet

Kilde: NIBIO

Figur 6.13 viser den regionvise bruken av setrene. Tyngdepunktet for setring finnes i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen, i Nord-Østerdalen, Hallingdal og sørlige deler av Trøndelag. Fritidsbruk og slått/beite er det mest av på Østlandet og i Midt- og Nord-Norge. Andelen setre uten tegn til bruk av noe slag, ligger på 27 prosent. Halvparten av disse setrene gjenfinnes bare som tufter eller ruiner. Flest setre helt ute av bruk er det mest av på Vestlandet.

Figur 6.13 Bruk av setrene, regionvis

Kilde: NIBIO

Innenfor rammene av Nasjonalt program for offisiell statistikk 2021-2023 heter det: «I programperioden vil det pågå utrednings- og utviklingsarbeid knyttet til statistikk på kulturarvfeltet, hvor blant annet kulturmiljø er sentralt. Statistikker på dette feltet kan også bli en del av området Natur, klima og miljø.» Dette arbeidet er igangsatt i regi av SSB.

6.5 Friluftsliv og tilgjengelighet

Nasjonale mål for friluftsliv er at alle skal ha mulighet for å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen ellers. Områder av verdi for friluftslivet skal sikres og forvaltes slik at naturgrunnet blir tatt vare på. Allemannsretten skal holdes i hevd.

Landbrukets mål her er å bidra til et rikt og variert friluftsliv for opplevelser og aktivitet. Det er et mål i Nasjonalt miljøprogram å videreutvikle allmennhetens mulighet til friluftsliv i jordbrukslandskap. Dette er primært fulgt opp med regionale miljøtilskudd som gis for å vedlikeholde og holde stier på innmark åpne. Lokale miljøtilskudd kan bli gitt for å etablere stier, skilting mm.

I Meld. St. 18 (2015–2016) Friluftsliv, heter det at: «Allemannsretten legger til rette for at alle kan bruke jordbruksarealer til friluftsliv, innenfor klare rammer, da innmark på grunn av matproduksjonen er mindre tilgjengelig for friluftsliv enn utmarksområder. Det er likevel gode muligheter for friluftsliv i jordbrukslandskapet. Jordbrukets kulturlandskap byr på store opplevelser med ulike produksjoner, ville arter, kulturminner og ulike anlegg.»

I miljøtemaet «friluftsliv og tilgjengelighet» i RMP ble det i 2021 gitt tilskudd til 813 kilometer ferdselsårer/turstier for å legge til rette for turbruk og tilgjengelighet i jordbrukslandskapet (Tabell 6.6). Totalt tilskudd til dette formålet var 5,2 millioner kroner i 2021. Antall brukere med jordbruksdrift som har søkt om denne typen tilskudd var rundt 900 i perioden 2014-2018, men fra 2019 har antallet vært fra 750 til 800. De siste årene har over 70 prosent av det samlede tilskuddet til «friluftsliv og tilgjengelighet» gått til Rogaland.

Tabell 6.6 Antall kilometer ferdselsårer det er gitt tilskudd til gjennom RMP-ordningen

	2014	2015	2018	2019	2020	2021
Antall omsøkte tiltak	900	907	928	754	771	781
Kilometer turstier	1 041	1 032	1 092	793	769	813
Herav km med høy tilrettelegging	492	493	504	522	520	541

Kilde: Landbruksdirektoratet

Seterbruket er en sentral del av landbrukets kulturhistorie. Det har skapt unike og verdifulle bygningsmiljøer, plantesamfunn og landskap. NIBIO foretok i perioden 2009-2015 registreringer på seterbruk, for å belyse hvilke og hvor store endringer som har skjedd i setermiljøene. Det er lite aktiv drift igjen på mange av setrene, men områdene er likevel attraktive for annen type bruk.

Tilgjengelighet til seteranlegg er en mulighet for å gjøre jordbrukets kulturlandskap tilgjengelig for allmenheten, og tilgjengelighet har betydning for bruk, vedlikehold og utvikling. Det er lettest tilgjengelige setre på Østlandet og vanskeligst på Vestlandet. Det er bilvei helt fram til 64 prosent av setrene på Østlandet, til 56 prosent i Midt-Norge og til 26 prosent av setrene på Vestlandet. Innen 15 minutters gange kan man nå 87 prosent av setrene på Østlandet, 74 prosent av setrene i Midt-Norge og 42 prosent av setrene på Vestlandet. Mer enn en times gange er det til to prosent av setrene på Østlandet, til seks prosent i Midt-Norge og til 19 prosent av setrene på Vestlandet.

6.6 Avrenning til vann

Nasjonale mål: Økosystemene skal ha god tilstand og levere økosystemtjenester.

I Prop. 1 S (2018-2019) fra Landbruks- og matdepartementet er det et sentralt mål å redusere forurensing fra landbruket slik at vann skal oppnå god økologisk tilstand.

- *Miljøsatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å holde kulturlandskapet ved like og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, som utslipp til luft og vann*
- *Virkemidlene i nasjonalt og regionale miljøprogram skal bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av jord og næringsstoff*

Alt vann i elver og innsjøer skal ha god økologisk tilstand, det er et av målene i vannforskriften. Dersom det ikke blir gjennomført tiltak, er det en risiko for at bare

rundt 74 prosent av landets elver og 78 prosent av innsjøene når dette målet. Derfor vurderes den samlede statusen som middels god.

Sektormyndighetene arbeider med tiltak som skal bidra til at vi når målet om god økologisk tilstand i hele landet.

Naturindeksen for Norge viser en stabil utvikling fra 1990 og fram til i dag. Utviklingen er lik i hele landet, og kan tyde på at de positive effektene av iverksatte tiltak blir oppveid av ulike negative påvirkninger. For eksempel er forsuren av vann og vassdrag redusert gjennom ulike tiltak, mens det fortsatt er utfordringer med økt overgjødning fra landbruket flere steder.

De menneskelige aktivitetene som påvirker tilstanden varierer fra landsdel til landsdel. På Sørlandet og Vestlandet er sur nedbør fortsatt en utfordring, her er vassdrag fremdeles forsurt, mens deler av Østlandet, Vestlandet og Midt-Norge blant annet har for høye tilførsler av næringssalter fra avløp og jordbruk. I alle regioner, men særlig på Vestlandet og i Nord-Norge, er mange vassdrag påvirket av vannkraftutbygging.

6.6.1 Tilførsler av næringssalter

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften) 2007. Målet om god tilstand er utgangspunktet og hovedregelen etter vanndirektivet/vannforskriften, men det kan både gis unntak i form av fristutsettelse, men også unntak i form av mindre strenge miljømål, jf. Vannforskriften § 10. Vannforskriftens formål er å beskytte og om nødvendig forbedre miljøtilstanden i vannforekomstene. Den fastsetter miljømål som skal sikre helhetlig beskyttelse og bærekraftig bruk. I juli 2016 stadfestet regjeringen vannforvaltningsplaner med forpliktende mål for elver, innsjøer, grunnvann og kystvann.

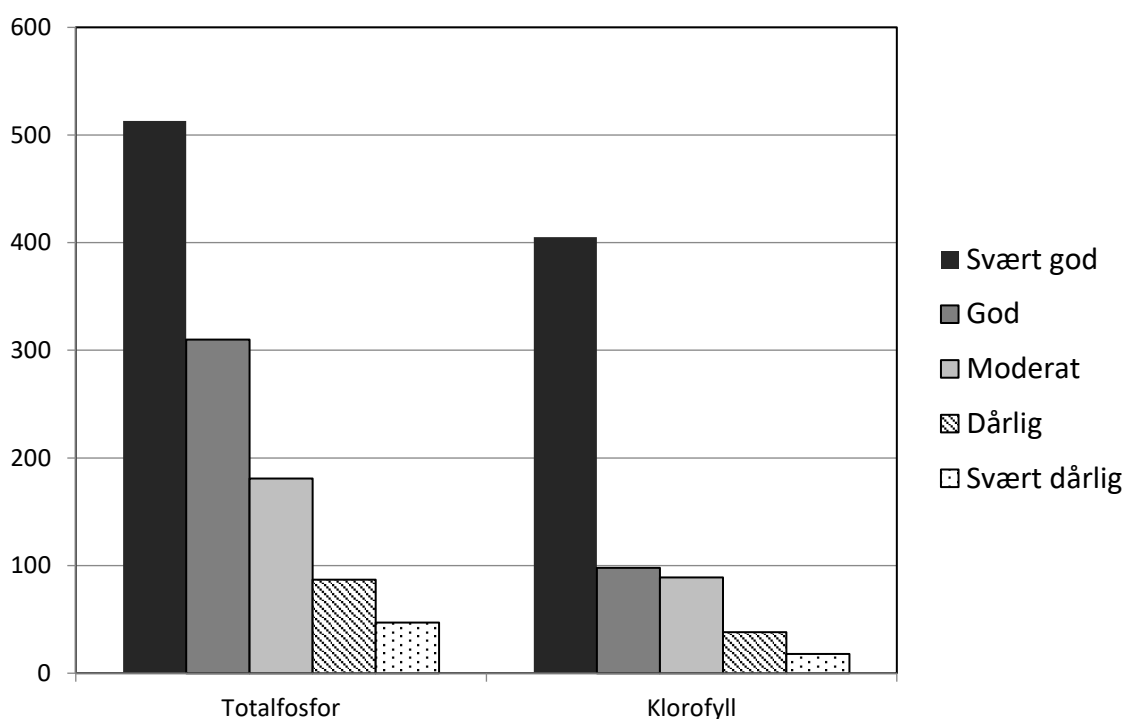
Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke økologisk tilstand i vannforekomster og i nære kystfarvann. De største tapspostene fra jordbruk er erosjon og avrenning av lettløselige næringssalter som nitrogen og fosfor.

Ifølge SSB rapporten Jordbruk og miljø 2019 har 23,6 % av klassifiserte vannforekomster i Norge moderat eller dårlig tilstand. 76,4 % er i god eller svært god tilstand. 1,4 % av vannforekomstene i overflatevann gjenstår å klassifisere. Overflatevannet har best tilstand i Finnmark, Troms, Nordland og Møre og Romsdal med mer enn 80 % med god eller svært god tilstand. I vannområdene Vestre-Viken, Trøndelag, Glomma og Sogn og Fjordane har mellom 60 og 80 prosent av vannforekomstene god eller særs god tilstand, mens nær 60 % i vannregionen Rogaland og omtrent 50 % i Hordaland har god eller svært god tilstand. Agder har dårligst økologisk tilstand med under 40 prosent som har god eller særs god tilstand.

En indikator for økologisk tilstand er mengde av næring i vannforekomstene. Eutrofiparametrene fosfor, nitrogen og klorofyll blir brukt som indikatorer. Figur 6.14

viser at for totalt 1 138 innsjøer som har gode nok overvåkingsdata til å klassifisere totalfosfor, var det 823 (72 %) som oppnådde god eller svært god økologisk tilstand og som dermed har nådd miljømålet. 134 innsjøer hadde dårlig eller svært dårlig tilstand og dermed stor avstand til miljømålet. Tilsvarende resultat for klorofyll, som er et mål for algevekst, var 503 (78 prosent) innsjøer med god eller svært god økologisk tilstand av totalt 648. 56 innsjøer hadde dårlig eller særs dårlig tilstand. De fleste av disse er påvirket av avløpsvann og jordbruk.

Tall for god eller svært god tilstand for registreringer i 2020 viser 73 prosent for fosfor og 76 prosent for klorofyll. I 2020 var 15 prosent i moderat tilstand for fosfor og 14 prosent for klorofyll, tilsvarende i 2021 var hhv. 16 og 14 prosent.

Figur 6.14 Økologisk tilstand i innsjøer, antall vannforekomster 2021

Kilde: Vann-Nett Norges vassdrag- og energidirektorat (NVE)/Miljødirektoratet 2021

Overvåkingsdataene for økologiske tilstanden for elver og bekker viser at 74 prosent hadde god eller svært god tilstand for totalfosfor. For totalnitrogen hadde 67 prosent god eller svært god tilstand i 2021. 949 (26 %) av elvene som er overvåket når ikke miljømålet for fosfor og 1 187 (33 %) for nitrogen. Disse innsjøene og elvene ligger i områder hvor det bor til dels mange mennesker og det er store brukerinteresser knyttet til mange av vannforekomstene.

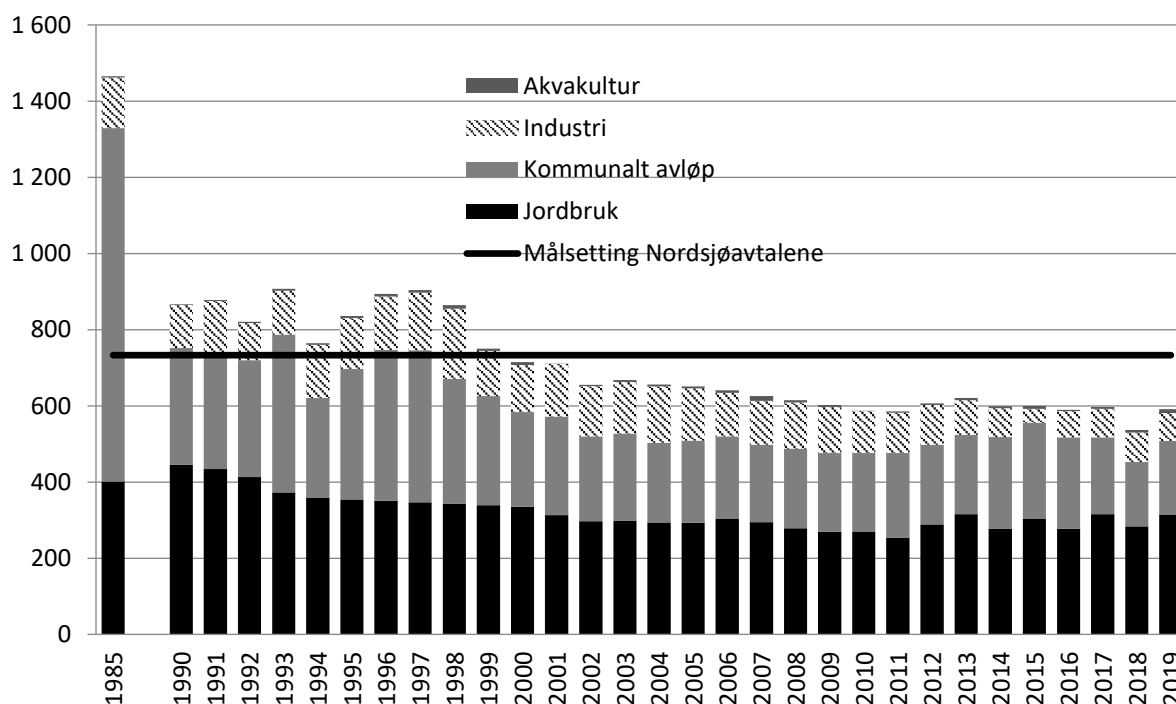
Flere kystvannforekomster er også påvirket. Men både for totalnitrogen og klorofyll hadde henholdsvis 94 % og 91 % av områdene god eller svært god økologisk tilstand.

Det vil si over målet i Nordsjøavtalene. Det er særlig området fra Svenskegrensa, langs kysten av Skagerak til Rogaland og i en del fjordbasseng at målene ikke blir nådd.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (figur 6.15) har utslippene gått nedover siden 1997 og har siden år 2000 mer enn oppfylt reduksjonsmålsettinga. Samlet menneskeskapt utslipp av fosfor har blitt redusert med 60 prosent, fra 1 465 tonn i 1985 til 591 tonn i 2019. Jordbrukets andel ble redusert fra 401 tonn i 1985 til 315 tonn i 2019, som tilsvarer 53 prosent av de menneskeskapte tilførslene av fosfor i dette området. I 2018 var jordbrukets andel 284 tonn. Dette forholdsvis lave tallet har sannsynligvis sammenheng med en svært tørr sommer.

Figuren viser at det har vært relativt liten endring i utslipp av fosfor fra jordbruket de senere år. Fra 2000 til 2019 har det variert fra 335 tonn i 2000 til 254 tonn i 2011. Gjennomsnittet for denne perioden har vært 294 tonn.

Figur 6.15 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, var det en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2005. For 2006–2019 er utslippene noe høyere. I 2019 var samlet menneskeskapt utslipp ca. 23 800 tonn. Dette er 26 prosent mindre enn i 1985 og på samme nivå som de siste årene. I 2019 kom 13 345 tonn (56 prosent) av totalt menneskeskapt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985. Utslipet fra jordbruket er redusert med 8 prosent fra 1985.

I tillegg til avrenning fra jordbruket er det også gassutslipp av ammoniakk, som kan ha forsurende virkning i jord og vatn. Jordbruket står for ca. 95 prosent av samlet utslipp av ammoniakk.

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale miljøkrav. RMP-midlene går til årlige tiltak som å la åkeren ha plantedekke (stubb) over vinteren eller å så fangvekster. SMIL-midlene går til vedlikehold eller bygging av mer faste installasjoner som for eksempel reparasjon av rør og kummer og bygging av fangdammer. Tabell 6.7 viser SMIL-midler innvilget i 2021 til tiltak mot forurensing.

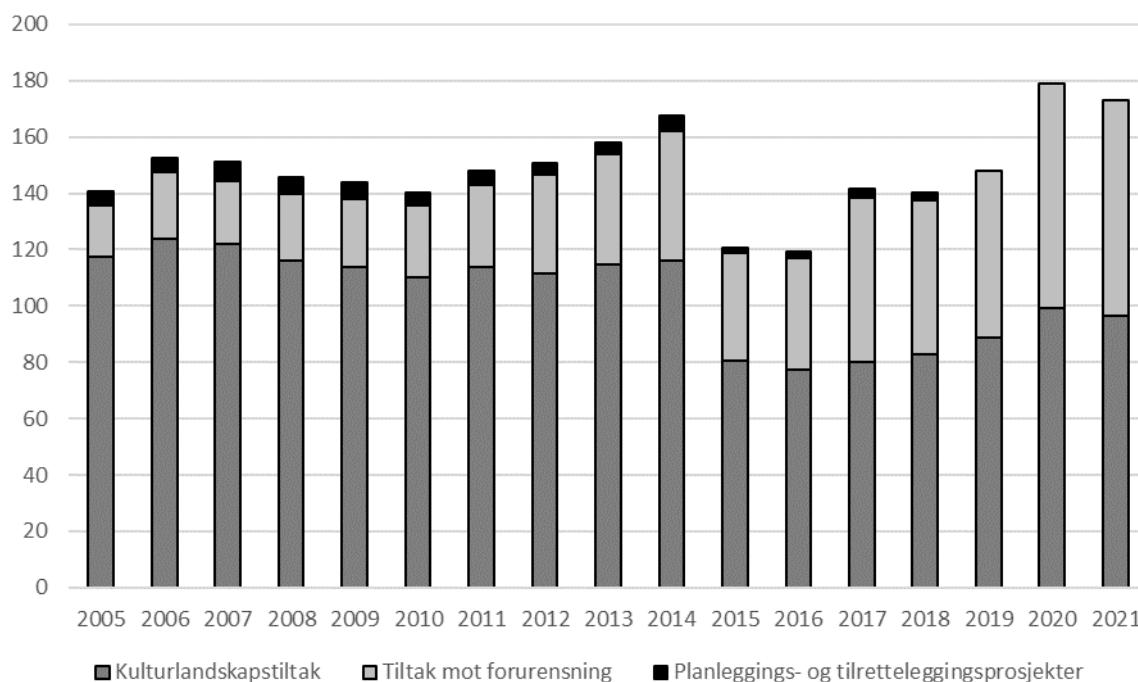
Tabell 6.7 SMIL-midler i 2021 til tiltak mot forurensing

	Innvilget mill.kr	Antall saker innvilget
5.1 Utbedring av hydrotekniske anlegg	54,171	1 012
5.10 Miljøplantinger	0,072	9
5.11 Andre tiltak avrenning til vann	3,835	87
5.2 Gjenåpning av bekkelukkinger	0,571	13
5.3 Erosjonssikring i/langs vassdrag	8,507	142
5.4 Vegetasjonssoner/kantsoner langs vassdrag	0,923	9
5.5 Flomdempende tiltak	1,801	27
5.6 Fangdammer og våtmarker - etablering	1,888	35
5.7 Fangdammer og våtmarker - vedlikehold	0,553	42
5.8 Tiltak mot avrenning fra veksthus	0,089	2
5.9 Omlegging på erosjonsutsatt areal	0,089	1
Sum tiltak mot avrenning	72,499	1 379
6.1 Dekke over utvendig gjødsellager	1,805	18
6.2 Andre tiltak utslipp til luft	2,306	25
Sum tiltak mot forurensing	76,611	1 422

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabellen viser ca. 72 mill. kr totalt til avrenning, og ca. 77 mill. kr i sum tiltak mot forurensing. Det viktigste tiltaket mot avrenning, både i beløp og antall saker, er utbedring av hydrotekniske anlegg med ca. 54 mill. kr og 1 012 saker.

SMIL-midler til tiltak mot forurensing har økt, både i beløp og relativ andel. Dette er vist i figur 6.16.

Figur 6.16 SMIL-midler fordelt på formål 2005 – 2021, mill. kr

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tiltak mot forurensing har økt fra 18,4 mil. kr (13 %) i 2005 til 79,8 mill. kr (45 %) i 2020 og 76,6 mill. kr (44 %) i 2021.

Landbruksdirektoratet oppgir at det for 2020 ble gitt ca. 170 mill. kr i RMP-tilskudd til tiltak mot avrenning. Tilsvarende tall for 2019 var ca. 169 mill. kr. Det viktigste tiltaket for RMP-tilskudd i 2020 var tiltak for ingen jordarbeiding på høsten, med 109,34 mill. kr.

Tabell 6.8 viser beløp for tiltaksområder som har fått RMP-tilskudd mot avrenning. I 2020 ble blant annet tilskuddet brukt til 1 230 kilometer grasdekt kantsone i åker, over 70 prosent av dette var i Viken fylke.

Tabell 6.8 Tilskudd mot avrenning, RMP. Mill. kr

Tiltak	2019	2020
Ingen jordarbeiding om høsten	117,61	109,34
Direktesådd høstkorn og høstoljevekster	4,23	9,2
Fangdam	0,39	0,35
Fangvekster	6,33	11,15
Gras på arealer utsatt for flom og erosjon	14,02	12,64
Grasdekt kantsone i åker	13,86	18,75
Grasdekte vannveier og grasstriper i åker	7,03	6,62
Kantsone i eng	2,37	2,68
Sum	165,82	170,73

Kilde: Landbruksdirektoratet

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved NIBIO har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 10–11 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992. Programmet viser også at tilførsler av fosfor til vann er høyest i områder der det dyrkes grønnsaker og brukes mye husdyrgjødsel. I felt med intensiv kornproduksjon og husdyrhold er det store fosfortap på grunn av erosjon og nedbør/avrenning. Nitrogentapet er størst fra grønnsaksarealer. Klimaendringer, med endringer i nedbørsmønstre, har også innvirkning på avrenning og erosjon. Tidligere virkningsfulle tiltak mot avrenning fra jordbruket kan få redusert effekt som følge av dette.

6.6.2 Jordarbeiding og erosjon

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden i hovedsak gått ned, slik det går fram av tabell 6.9.

Tabell 6.9 Utviklingen i åpenåker- og kornarealet 1970–2021

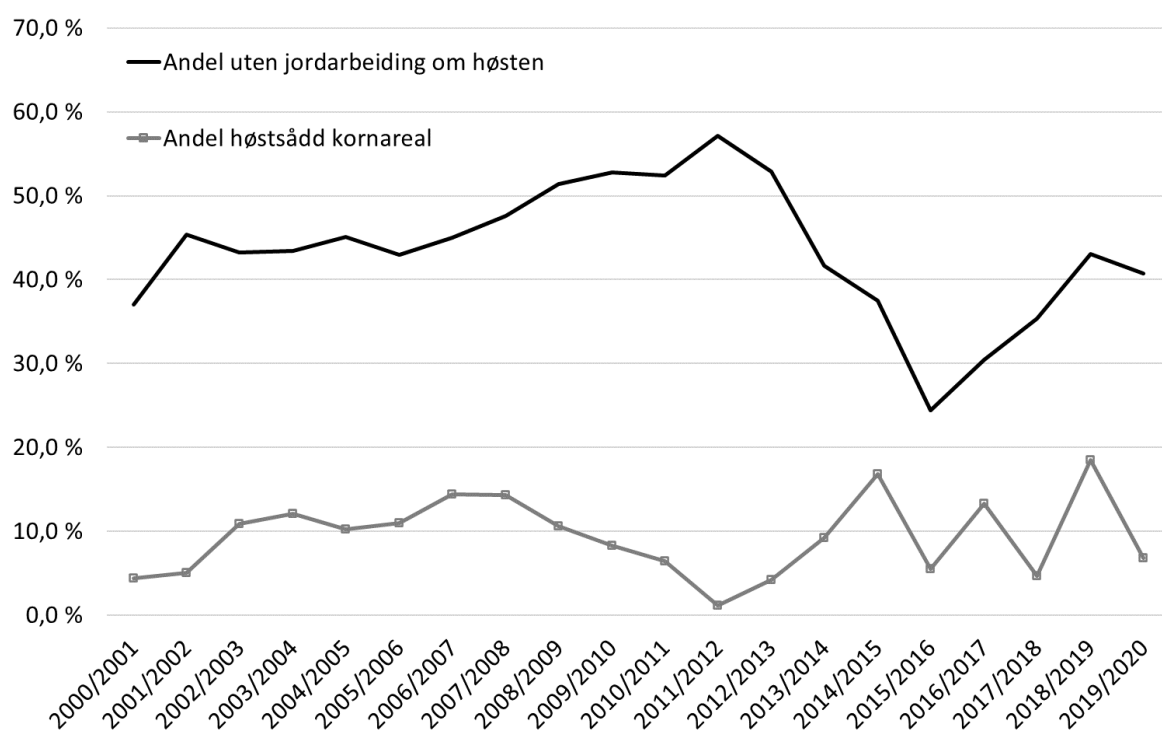
	1970	1980	1990	2006	2010	2020	2021*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	45,5	49,0	50,5	43,2	42,6	40,5	40,8
Kornareal i % av åpenåkerareal	70,5	78,6	81,3	87,0	86,8	86,5	86,8

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Statistisk Sentralbyrå

Figur 6.17 viser utviklingen i korn- og oljevekstareale i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode og tidspunkt for såing.

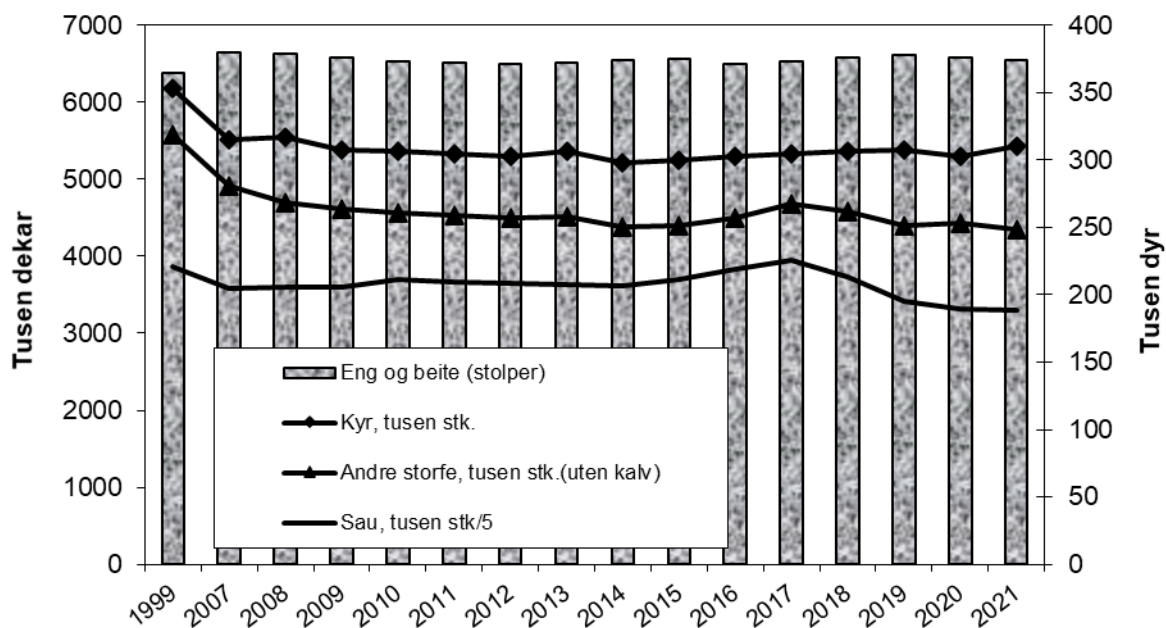
Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Det er like stor eller større erosjonsrisiko ved høstkorn som ved høstpløying. Det var minst høstsådd areal høsten 2011, med 1,2 prosent av kornarealet. Høstsådd areal var på topp i 2019, da 18,5 prosent av kornarealet i 2019 ble sådd høsten 2018. Det har vært svingninger i andel høstsådd areal de siste årene.

Figur 6.17 Metode for jordarbeiding og tidspunkt for såing for korn og oljevekster

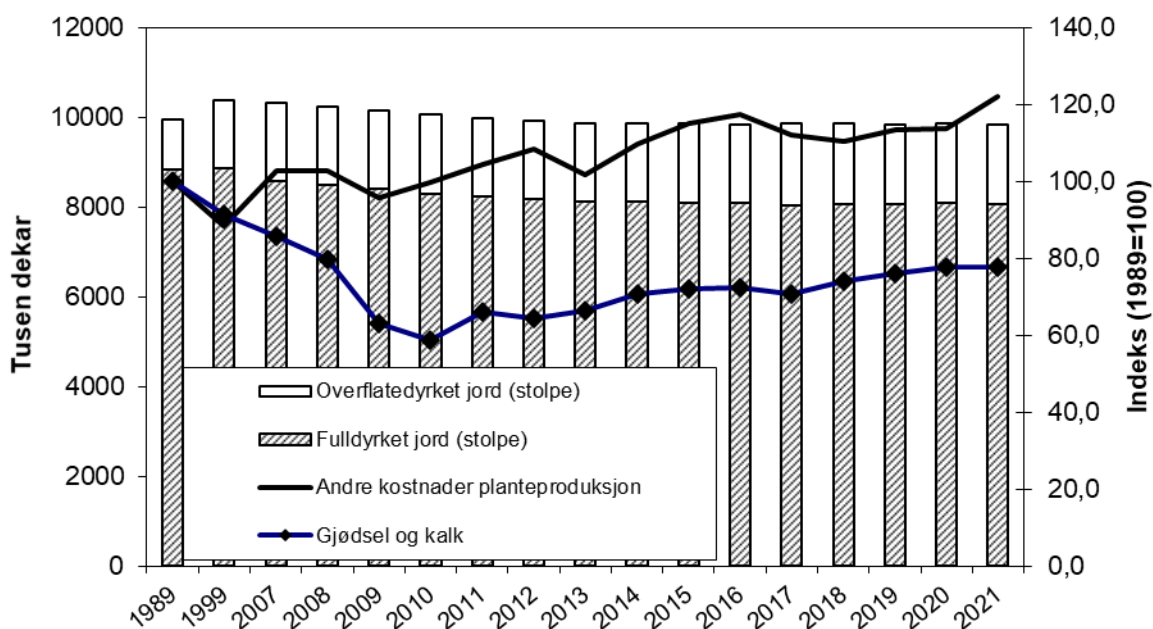
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.18 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal mens figur 6.19 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen.

Figur 6.18 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6.19 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

6.6.3 Gjødselforbruk

Riktig gjødsling, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringssalter. Riktigere gjødsling skjer blant annet ved forbedrede gjødseltyper, gjødselplanlegging, tilstrekkelige lagringsløsninger og spredearealer for husdyrgjødsel og rett valg av spredetidspunkt.

Tabell 6.10 viser at forbruket av mineralgjødsel per dekar var 19 prosent lavere i 2020 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosforgjødsling og at det gjennomgående brukes gjødseltyper med større nitrogeninnhold. N-forbindelsen i de fleste gjødselslag har en forsuren virkning på jordsmonnet. Forbruket av mineralgjødsel per daa jordbruksareal var synkende fra 2005 til og med 2010, og var på 38 kg per dekar i 2010. De siste årene har det vært en økning, og forbruket var på 49 kg per dekar i 2021.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødsel. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca. 24 kg per dekar i 2021, jf. tabell 6.10. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødslingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6.10 Mineralgjødsel og kalk i mill. kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1999	2005	2010	2020	2021*
Mineralgjødsel:						
Totalt, mill. kg	590	516	511	384	474	483
Kg/daa jordbruksareal	60,2	49,4	49,3	38,2	48,1	49,0
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	275	206	168	276	236
Kg/daa jordbruksareal	40,8	26,5	19,9	16,7	28,0	23,9

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

På grunn av gjødsel som betydelig kostnadspost, har utviklingen i forbruket av gjødsel hatt spesiell oppmerksomhet. Tilførsel av næringsstoffer pr daa har fra 2008/09 vist en jevn økning, med mest markant økning for nitrogen, men de siste årene har nivået vært relativt stabilt for alle gjødselsorter (tabell 6.11). Det kan forklares med større oppmerksomhet om riktig gjødsling i kombinasjon med husdyrgjødsel og oppdaterte gjødselnormer.

Tabell 6.11 Næringsforbruk av nitrogen, fosfor og kalium brukt i jordbruket¹

	Jordbr. areal 1000 daa	Nitrogen, N		Fosfor, P		Kalium, K		Verdistoff Tonn
		Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	
2004/05	10 354	106 882	10,3	12 660	1,20	45 926	4,4	165 468
2009/10 ²	10 060	83 982	8,3	7 831	0,80	31 943	3,2	123 756
2014/15	9 860	102 933	10,4	9 284	0,90	34 043	3,5	146 280
2015/16	9 837	102 514	10,4	9 090	0,90	34 162	3,5	145 766
2016/17	9 851	99 733	10,1	8 705	0,90	33 409	3,4	142 012
2017/18	9 863	102 392	10,4	8 892	0,90	33 984	3,4	141 860
2018/19	9 843	106 765	10,8	8 901	0,90	34 422	3,5	145 267
2019/20	9 860	105 884	10,7	8 996	0,91	34 171	3,5	150 089
2020/21	9 858	107 282	10,9	9 475	0,96	35 306	3,6	149 051

1) Korrigert for forbruk til grøntanlegg og hager

2) Inkl. verdistoff av 55 000 tonn gjødsel i 2008/09 og 10 000 tonn gjødsel i 2009/10 hamstret fra 2007/08

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringssaltene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødsling. Delt gjødsling (gjødsling både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødsling i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødsling er betinget av økonomien i dyrkingen.

6.7 Utslipp av klimagasser og luftforurensning

Nasjonale mål: Norge har meldt inn en forpliktelse under Parisavtalen om å redusere utslippene av klimagasser med minst 50 og opp mot 55 prosent innen 2030 sammenliknet med 1990. Målet er også fastsatt i klimaloven som videre setter mål om reduksjon på 90 til 95 prosent i 2050. Samfunnet skal forberedes på og tilpasses klimaendringene. Helse og miljø skal ikke ta skade av luftforurensning fra (...) ammoniakk eller partikler.

Mål for utslipp til luft i Prop 1S 2019-2020 LMD:

- *Redusert utslipp av klimagasser, økt opptak av CO₂ og gode klimatilpassinger*

Jordbruket skal begrense utslippene til luft fra produksjon, foredling og forbruk av mat. Redusert høstpløying, bedre utnytting av husdyrgjødsel innen 2020. Sektormålet for jordbruket er en reduksjon på 5 mill. tonn CO₂ ekvivalenter i 2021-2030.

Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH₄) og lystgass (N₂O), med henholdsvis 55 og 77 prosent av landets samlede utslipp i 2020.

86 prosent av metanutslippene fra jordbruket kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra i hovedsak håndtering av husdyrgjødsel. Både nitrogenholdig

mineralgjødsel og husdyrgjødsel fører til utslipp av lystgass. I 2020 kom 77 prosent av de norske lystgassutslippene fra bruk av gjødsel og andre kilder i jordbruket. Utslipp av CO₂ i jordbruket stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, samt fra bruk av mineralsk gjødsel. Utslippene av CO₂ utgjør imidlertid en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

En stor del av planteproduksjonen er fôrproduksjon til husdyrhold. Fordøyelse av grovfôr medfører betydelig utslipp av CH₄, samt at lagring og bruk av husdyrgjødsel i planteproduksjon fører til utslipp av både CH₄ og N₂O.

Når det gjelder lystgass er det usikkerhet knyttet til beregninger av utslipp og effekter av tiltak. Det kan forekomme store episodiske utslipp av lystgass som et resultat av kompliserte sammenhenger mellom temperatur, nedbør, drenering og nitrogentilgang. NIBIO har påvist mangedoblet utslipp fra dårlig drenert jord under i nedbørsperioder sammenlignet med moderat drenert jord. Utslipp fra husdyr- og handelsgjødsel utgjorde 61 prosent av lystgassutslippene fra jordbruket i 2020.

Jordbrukets totale utslipp av klimagasser er beregnet til 4 494 tusen tonn CO₂-ekvivalenter i 2020. Tabell 6.12 viser utslipp av de to viktigste klimagassene fra jordbruk, metan (CH₄) og lystgass (N₂O) omregnet til 1 000 tonn CO₂-ekvivalenter.

Tabell 6.12 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter. 1 000 tonn

	1990		2000		2005		2019		2020	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	2 415	-	2 339	-	2 323	-	2 243	-	2 233	-
Husdyrgjødsel	338	574	329	571	351	594	366	590	364	586
Mineralgjødsel	-	516	-	502	-	500	-	500	-	496
Jordbruk annet	27	710	11	697	5	685	3	703	3	700
Sum	2 780	1 800	2 679	1 770	2 679	1 779	2 612	1 793	2 600	1 782

Kilde: SSB

Det pågår en stadig utvikling av metoder for beregning av utslipp av metan og lystgass. Nye metoder er årsak til at tallene i tabell 6.11 fraviker noe fra tilsvarende tabell tidligere år.

Utslippene av metan og lystgass fra jordbruk har vært relativt stabile fra år til år. Tabell 6.12 viser en samlet nedgang på 4,3 prosent fra 1990 til 2020. De totale utslippene av klimagasser i jordbruket, inkludert karbondioksid, har blitt redusert med 6,4 prosent fra 1990 til 2020. Samlet klimagassutslipp fra jordbruket utgjorde 9,1 prosent av alle klimagassutslipp i Norge i 2020. Dette er 0,2 prosentpoeng mindre enn i 1990.

Utslipp fra transport av produkt, innsatsfaktorer til og fra jordbruksvirksomheten og produksjon av innsatsfaktorer produsert utenfor jordbruket er ikke med i tallene ovenfor. Dette inkluderer også utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjonsprosessen av

mineralgjødsel. Disse utslippene utgjorde 626 tusen tonn CO₂ og 210 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O i 2020.

I tillegg til utslippene vist i tabell 6.11 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. NIBIO har beregnet karbonmengden i myr i Norge til ca. en milliard tonn totalt, og 330 mill. tonn i myr som er egnet til nydyrking. Beregning av tap fra jord er vanskelig, og metodene er under stadig bedring. I følge NIBIO er de menneskeskapte utslipp fra dyrket myr ca. 3,5 tonn CO₂-ekvivalenter/dekar. I tillegg til CO₂ er dyrket myr også en viktig kilde til utslipp av lystgass (N₂O) og det beregnes mengde metan som slippes ut fra grøftene. NIBIO har i sin modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er nå beregnet til 0,14 mill. tonn CO₂.

Jordbruket bidrar også betydelig til utslipp av den forsurende gassen ammoniakk (NH₃). Næringen er viktigste kilde til utslipp av ammoniakk, med 95 prosent av samlet utslipp i 2020. I tillegg til at ammoniakk har forsurende effekt, er nedfall av ammoniakk kilde til indirekte utslipp av klimagassen lystgass (N₂O). Utslipp av ammoniakk kan også medføre overgjødning av vann og vassdrag, fordi det fører til økt avrenning av nitrater.

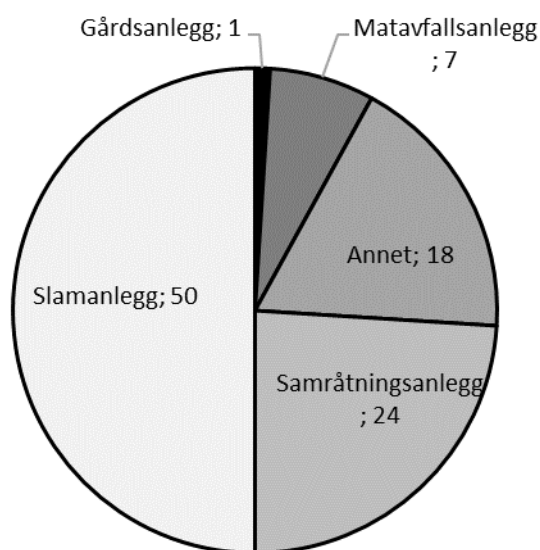
Det aller meste av ammoniakk-utslippene fra jordbruket kommer fra lagring og spredning av husdyrgjødsel. Gøteborgprotokollen av 1999 forpliktet Norge til å holde de årlige utslippene av ammoniakk på maksimalt 23 000 tonn fra og med 2010. Ved revisjon av protokollen i 2012 forpliktet Norge seg til å redusere de årlige ammoniakktutslippene med 8 prosent innen 2020, i forhold til nivået i 2005. Ifølge utslippsregnskapet levert til FN 2022 lå utslippene i 2005 på 30 452 tonn, mens de i 2020 var omtrent 28 600 tonn, en nedgang på 6 prosent. Utslippene har altså gått ned, men ikke nok til å overholde forpliktelsen fra 2020.

I 2019 var utslipp av ammoniakk fra husdyrgjødsel estimert til om lag 25 000 tonn mot 24 700 tonn i 1990.

Husdyrgjødsel til biogass

Biogass er en energirik gass som produseres når organiske materialer som planterester, husdyrgjødsel, matavfall og slakteriavfall brytes ned i en råtnetank uten tilgang på oksygen.

De fleste biogassanlegg i Norge behandler matavfall og avløpsslam. Som vist i figur 6.20 nedenfor står slamanleggene (anlegg som har slam fra kommunale avløp som primært substrat), for om lag 50 prosent av dagens biogassproduksjon. Produsert biogass blir enten brukt internt i eget anlegg til varme og elektrisitet og/eller blir oppgradert til drivstoffkvalitet. Gårdsanlegg står for 1 prosent av denne produksjonen

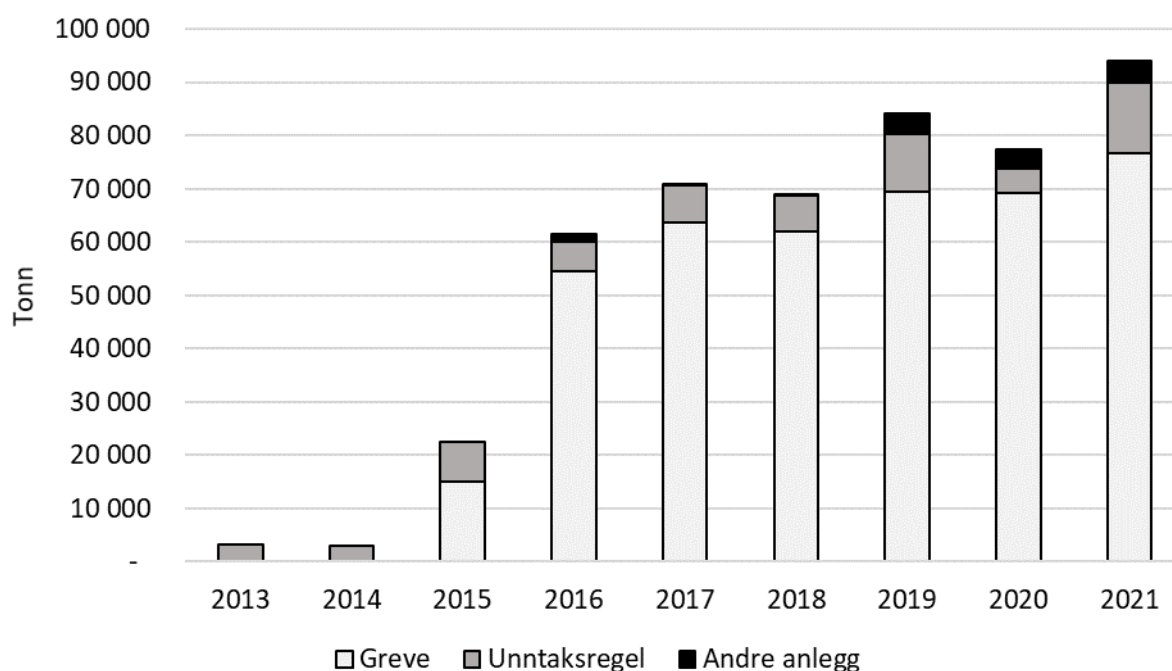

Figur 6.20 Andel av typer biogassanlegg basert på råstoff (GWh). 2018

Kilde: Miljødirektoratet

Biogassproduksjonen i Norge har økt betydelig de siste årene, fra knapt 100 GWh i 2013 til ca. 540 GWh i 2018. Det skyldes først og fremst etablering av nye industrielle biogassanlegg, som Greve Biogass (kommunene i Grenland og Vestfold), Romerike biogassanlegg (Oslo kommune), Biokraft Skogn (Trøndelag) og biogassanlegget til Norske Skog (Saugbrugs i Halden).

Figur 6.21 viser mengde husdyrgjødsel levert til biogassanlegg i perioden 2013-2021. Det meste av husdyrgjødsel er levert til Greve Biogassanlegg i tidligere Vestfold fylke. Når søker ikke kan dokumentere mengde og tørrstoffinnhold i gjødsla som leveres, blir antall tonn estimert ut fra dyretall. Dette regnes som «unntaksregelen». I 2021 var tilskuddet på levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg på totalt 10,5 mill. kroner, og det ble levert totalt 94 tusen tonn husdyrgjødsel.

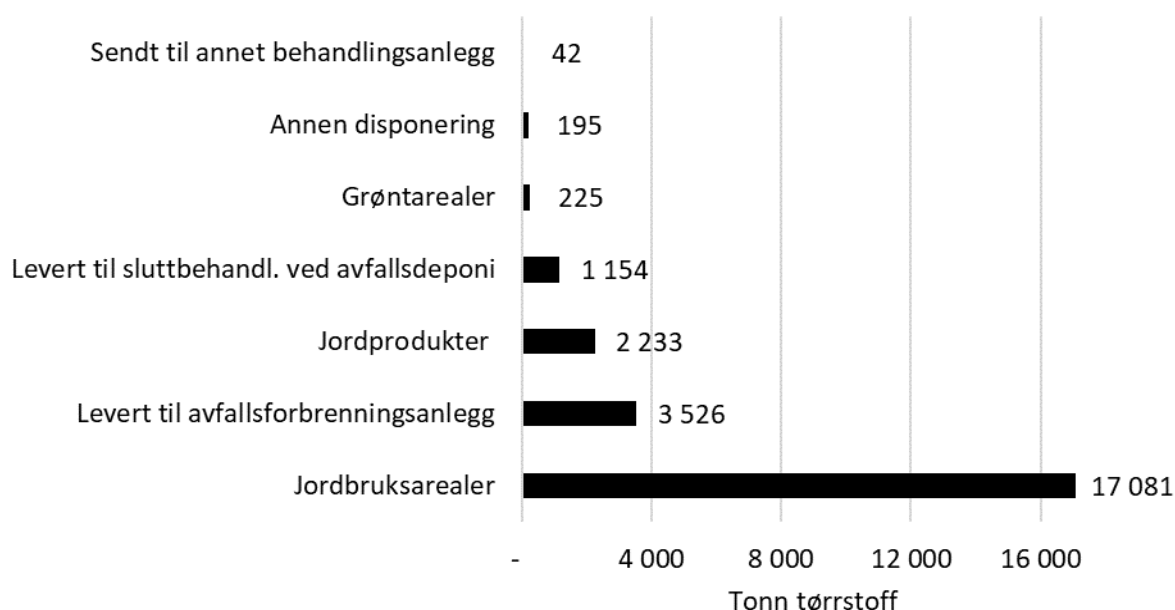
Figur 6.21 Antall tonn husdyrgjødsel levert til biogassanlegg i perioden 2013-2021.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Bruk av bioest

Den gjenværende massen som tas ut av tanken/reaktoren etter biogassproduksjonen betegnes bioest. Bioest består av ikke nedbrytbart materiale og nedbrytbart materiale som ikke omsettes i gassproduksjonen.

I Norge produseres bioest hovedsakelig fra avløpsslam, matavfall og husdyrgjødsel. Figur 6.22 viser hvordan bioest fra avløpsslam og annet biologisk avfall ble utnyttet i 2018. (Jordprodukter kan være f.eks. biotak, jordblandinger og pellets) Tallgrunnlaget er hentet fra produsentenes årlige egenrapportering til Miljødirektoratet. Mengdene angitt er i tonn tørrstoff og inkluderer ikke massetap fra biogassproduksjonen, det vil si tonn tørrstoff som omdannes til gass. Tilførsel av bioest egner seg godt på jord med et relativt lavt fosforinnhold og lite organisk innhold, for eksempel i områder med mye kornproduksjon og andre produksjoner som ofte ikke har tilgang på husdyrgjødsel.

Figur 6.22 Bruk av biorest. 2018

Kilde: Miljødirektoratet

Fornybar energi i jordbruket

Gjennom verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologi i landbruket gir Innovasjon Norge støtte til ulike former for bioenergi. Tabell 6.13 viser en oversikt over antall saker, kroner innvilget og energimengde. Gårdswarme til næring er den prosjekttypen som har desidert flest antall saker og størst beløp innvilget. Total mengde bioenergi er ifølge Innovasjon Norge beregnet til 43,4 GWh i 2021. Til sammenligning er sum forbruk av elektrisk energi i jordbruket 1 297 GWh (SSB 2017)

Tabell 6.13 Antall saker, innvilget i mill. kroner og energimengde.

Prosjekttipe	Antall saker			Innvilget i mill. kroner			Energimengde i GWh		
	2003-2019	2020	2021	2003-2019	2020	2021	2003-2019	2020	2021
Biogass, biokull, biodrivstoff	44	4	3	25,3	13,6	9,3	4,3	3,5	1,2
Brenselproduksjon	168	7	3	66,1	3,1	2,1	0,0	0,0	0,0
Forprosjekt	220	7	7	20,9	0,5	0,7	0,0	0,0	0,0
Forstudie	249	8	2	9	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0
Gårdswarme næring	1 224	163	209	343,4	57,7	69,5	212,8	23,5	35,2
Gårdswarme bolig	569	1	7	17,8	0,1	0,8	24,3	0,0	0,4
Komp. og utredning	178	3	5	35,3	1,9	4,1	0,0	0,0	0,0
Varmesalgslanlegg	239	14	7	253,9	11,6	11,3	197,3	8,7	5,7
Veksthus	34	3	2	18,5	1,4	2,4	32,5	1,3	1,0
Sum	2 925	210	245	790,2	90,2	100,2	471,2	37,0	43,4

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 6.14 viser antall og energimengde for ulike energibærere i 2019. Tallene er ikke nødvendigvis helt korrekte for den enkelte energibærer, grunnet at mange anlegg har løsninger som solceller, varmegjenvinner og flisfyr i kombinasjon.

Tabell 6.14 Antall og energimengde for ulike energibærere. 2019

Type energi	Antall	Energimengde	Enhet
Ved	8	450 000	Kwh
Flis	76	24	Gwh
Halm	1	500 000	Kwh
Pellets	2	1 400	Kwh
Solcelle	20	750 000	Kwh
Biogass	2	800 000	Kwh

Kilde: Innovasjon Norge

6.8 Jordbrukets bidrag til resirkulering og karbonfangst

I rapporten Klimakur 2030 blir ulike tiltak for å begrense den globale temperaturstigningen utredet. I tråd med Parisavtalen må store utslippskutt på plass før 2030 og i 2050 skal Norge være et lavutslippssamfunn. Det er utredet en rekke tiltak i jordbrukssektoren, men en del av tiltakene kan i dag ikke kvantifiseres eller bokføres i utslippsregnskapet, og noen gir utslippsreduksjoner i sektoren skog og annen arealbruk.

Enkelte tiltak går på forbedring av produksjonen og ressursutnyttelse i jordbrukssektoren. Det gjelder ulike gjødseltiltak, bruk av husdyrgjødsel til biogassproduksjon, forbedret dyrehelse, fruktbarhet og avl, økt beiting for melkeku, drenering og fôrtiltak. En annen gruppe tiltak innen jordbrukssektoren er tiltak som øker karbonbinding. Dette er bruk av fangvekster, karbonlagring i biokull og stans i nydyrking av myr. I dette kapitlet vil vi se på enkelte av disse tiltakene som det er mulig å tallfeste.

6.8.1 Karbonlagring i jord

Regjeringen har anerkjent at karbonlagring i jord kan være et viktig klimatiltak og noe som kan styrke landbruks tilpasningsevne i en usikker klimaframtid. Norge sluttet seg til det internasjonale 4-per-1000 initiativet i 2020²⁶ og vil legge til rette for økt karbonlagring i landbruksjord. I 2019 inngikk regjeringen og organisasjonene i jordbruket (Norges Bondelag og Norges Bonde- og småbrukarlag) en klimaavtale. Klimaavtalen er en intensjonsavtale for å arbeide for å redusere klimagassutslipp samt å øke karbonopptak fra jordbruket. Avtalen har tre hoveddeler; jordbrukets bidrag, regjeringens bidrag og hvordan avtalen skal følges opp. Det er satt et mål om at utslipp skal reduseres med 5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter for perioden 2021-2030.

²⁶ Et internasjonalt initiativ for å øke andelen lagret karbon i jordbruket med 4 promille hvert år

Klimaplanen lagt fram av Norges Bondelag forutsetter at karbonlagring i jord via bruk av fangvekster, biokull og forbedret beittingsstrategier vil bidra med 1,5 mill. tonn CO₂-ekvivalenter eller 30 % av reduksjonsmålet.

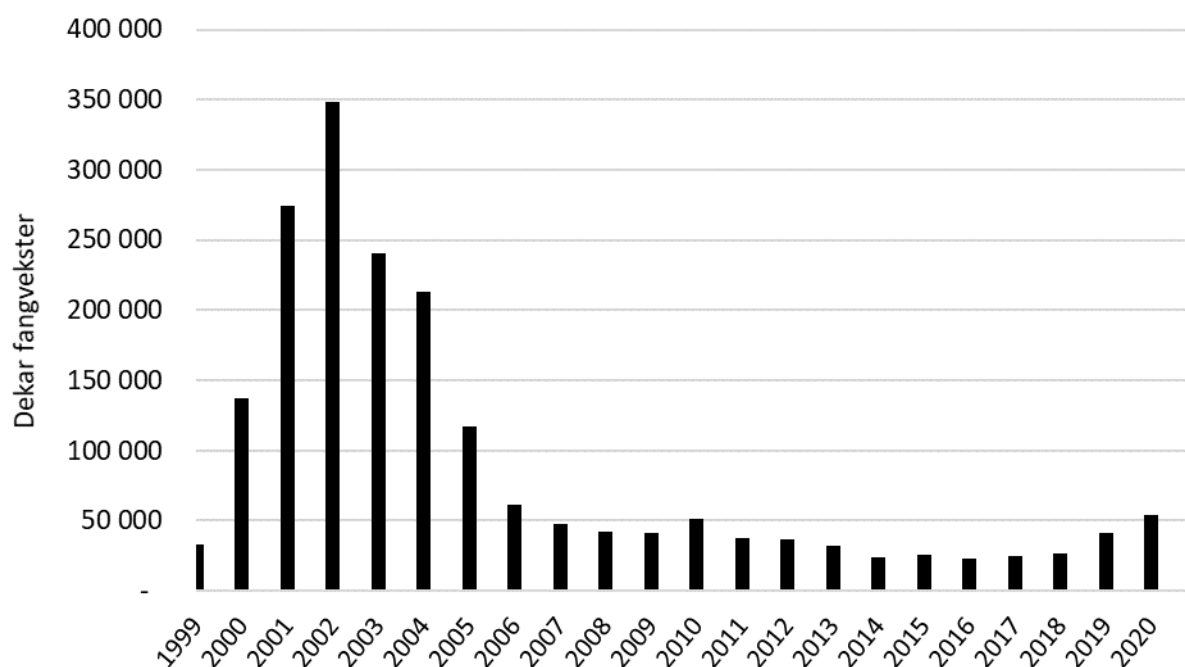
Trøndelag fylkeskommune lanserte et prosjekt i 2020, med 2,2 mill. kroner i finansering for et pilot-fylkesprosjekt hvor hensikten er å oppmuntre bønder til å ta i bruk metoder som kan øke karboninnhold i jorda. Prosjektet vil også innebære utbetaling til bønder i form av tilskudd for opplæring i ulike tiltak, og for at de fullfører tiltak som kan øke karbon i jorda. Prosjektet inkluderer landbruksskolene i Trøndelag og får faglig støtte fra landbruksforskningssmiljøet i Trøndelag.

NIBIO sammenstilte de fleste metoder som kan brukes for å øke karbon i jord i en rapport publisert i 2019 (Rasse et al. 2019). Biokull var identifisert som tiltaket som har størst potensial (0,9 Mt CO₂-ekv.pr. år) for å lagre karbon i norsk jord i et langtidsperspektiv, men biokull krever en del utvikling før det kan iverksettes i stor skala.

Fangvekster kom inn som metoden med nest størst potensial og er et tiltak som treffer godt på alle kriterier (karbonbindingspotensial, sikkerhet for effekt, modenhetsgrad og gjennomførbarhet for bønder). Her var det estimert at fangvekster kunne bidra med binding av 0,2 Mt CO₂ pr år, hvis 60 % av det totale kornarealet blir isådd med fangvekster sammen med kornvekster. Bondelaget har tatt med karbonlagring i sin nylig lansert klimaplan for 2021 – 2030 hvor både fangvekster og biokull er med som satsningsområder.

Tidligere har bruk av fangvekster hatt redusert næringsavrenning og erosjon som formål. I dag er bruk av fangvekster kanskje det viktigste enkelttiltaket for fangst og binding av karbon i jordbruksjord globalt²⁷. Bruk av fangvekster har vært stimulert gjennom ulike tilskuddsordninger siden 1991. Fra 1999 ble det en kraftig økning i bruken av fangvekster, og tiltaket nådde nesten 350 000 daa i 2002 (figur 6.23). Deretter kom det en periode med redusert tilskudd og overgang til Regionalt miljøprogram. I tillegg kom det utfordringer knyttet til raigras som fangvekst, med tynne åkre der graset tok overhånd og skapte vanskelige treskeforhold. Dette i kombinasjon førte til at arealet ble redusert nesten like fort som det steg. I 2005 var fangvekstarealet litt over 100 000 daa. Fra 2013 til 2018 var fangvekstarealet lite, med litt over 20 000 daa pr år. I 2019 og 2020 var det igjen noe økning i arealet.

²⁷ Rapport 5-2020. Økt karbonbinding ved bruk av fangvekster på kornarealet. Agri Analyse

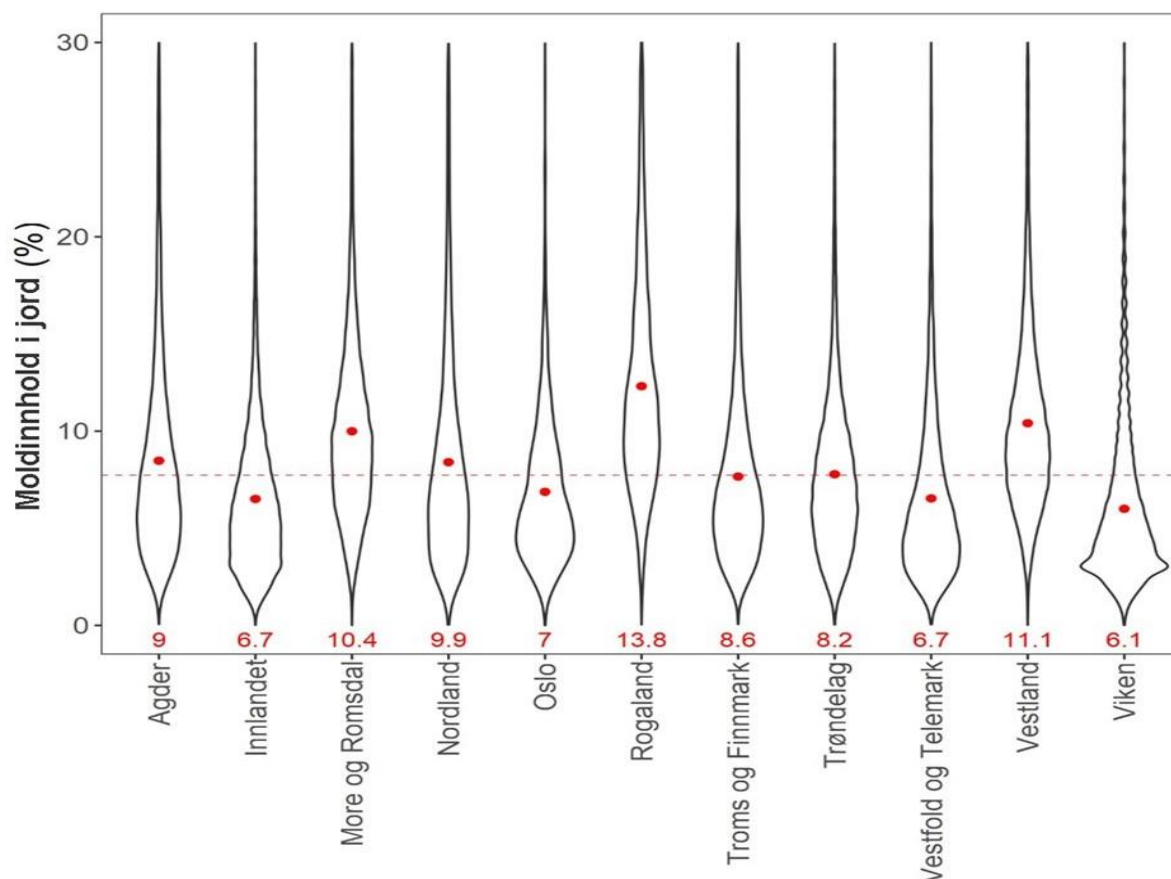

Figur 6.23 Arealutvikling på bruk av fangvekster i Norge 1999 - 2020

Kilde: Landbruksdirektoratet

NIBIO m.fl. har et prosjekt i gang (2021-2025) som skal dokumentere klimaeffekten av fangvekster på kornarealer i Norge.

I regi av prosjektet «Karbonlagring i eng» har NIBIO analysert aggregerte data med moldinnhold fra ca. 800 000 jordprøver tatt av bønder mellom 1992 og 2016. Dette er jordprøver som har blitt sendt til Eurofins og tidligere Jordforsk. Utfra tilgjengelig data var gjennomsnittlig moldprosent i landbruksjord på landsbasis 7,7 % (stiplet linje, Figur 6.24) eller ca. 3,85 % organisk karbon. Fylkene Innlandet, Oslo, Vestfold og Telemark og Viken ligger under gjennomsnittet. Dette er fylkene hvor ensidig korndyrking er konsentrert. Vestkystfylkene som har høyere engareal og et fuktigere klima ligger over gjennomsnittet. Selv om mange jordprøver har blitt tatt av næringen i regi av gjødselplanlegging over de siste 30 år har det ikke vært systemer på plass for å følge endringer i moldinnhold på gårdsnivå.

Figur 6.24 Moldinnhold i jord i prosent, fylkesbasis. Fra ca. 800 000 jordprøver tatt mellom 1992 og 2016

Kilde: NIBIO

I 2020 fikk NIBIO i oppdrag fra LMD å foreslå et system for jordovervåking. Forslaget er beskrevet i rapporten «Jordsmonnet vi lever av»²⁸. Det foreslåtte jordovervåkingssystemet vil blant annet gi informasjon om jordsmonnets tilstand og endring med hensyn til jordkarbon, erosjon, biodiversitet, jordpakking og forurensning.

²⁸ NIBIO rapport vol.7 nr. 14. 2021

6.9 Plantevernmidler

Nasjonale mål: Risiko for at utslipp og bruk av kjemikalier som er årsak til skade på helse og miljø skal minimeres.

Landbrukets mål for dette området er å redusere avhengigheten av plantevernmidler og å redusere helse- og miljørisikoen ved bruk av plantevernmidler.

Forsvarlig handling og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukerens nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenningssmyndighet for plantevernmidler i Norge. Det kreves dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder, og det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler.

Forskrift om plantevernmidler (ikrafttredelse 1.6.2015) setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent ved en funksjonstest. Endring i forhold til forrige forskrift er at det nå skal inn en vurdering knyttet til integrert plantevern og det skal beskrives hvilke alternative behandlinger som er vurdert.

Bruk av plantevernmidler varierer mye mellom år blant annet som følge av variasjoner i værforhold og variasjoner i hvor stort areal det er av ulike vekster. Til tross for økt omsetning av plantevernmidler, var den beregnede helserisikoen for brukerne av plantevernmidler og den beregnede miljørisikoen i perioden 2010 til 2014 gjennomsnittlig om lag 16 prosent lavere enn i 1996/1997 (jf. Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler 2021-2025). Det er likevel et mål å redusere helse- og miljørisikoen ved bruk av plantevernmidler ytterligere.

Nedenfor (tabell 6.15) er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken vil også være preget av endringer i avgiftssystemet.

Omsetning av virksomt stoff vil variere fra år til år pga. at det ofte blir kjøpt inn plantevernmidler til flere sesonger av gangen.

Tabell 6.15 Forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1985	1990	1999	2010	2015	2020	2021
Mill. kr ¹⁾	435,7	405,9	431,6	340,3	390,5	460,3	551,5
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1 000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	577,7	467,5	521,9	642,1
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	87,5	93,0	93,8	109,1
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	5,7	6,3	16,9	16,3
Andre midler	116,1	46,4	103,9	65,9	82,9	85,2	112,2
<i>Totalt, 1 000 kg²⁾</i>	<i>1 529,3</i>	<i>1 183,5</i>	<i>796,3</i>	<i>736,8</i>	<i>649,7</i>	<i>717,8</i>	<i>879,7</i>

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til faste 2021-kroner

2) Total grossistomsetning

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Mattilsynets omsetningsstatistikk for plantevernmidler

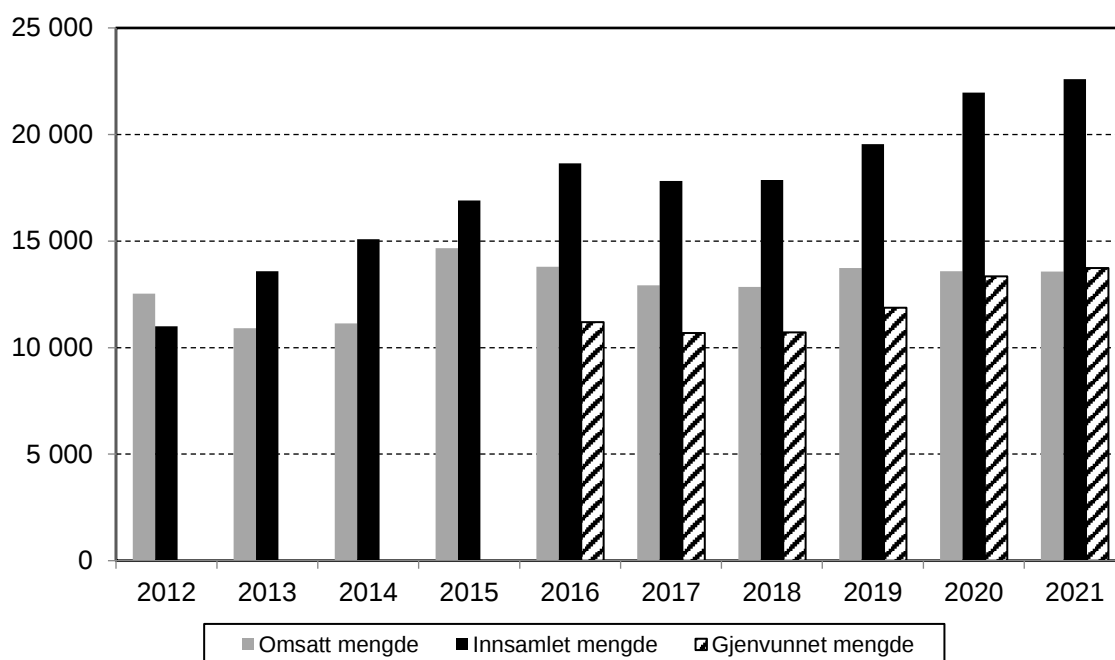
6.10 Innsamling av landbruksplast

Et nasjonalt mål på dette området er at mengden avfall til gjenvinning skal være om lag 80 prosent, basert på at mengden avfall til gjenvinning skal økes i tråd med det som er et samfunnsøkonomisk og miljømessig fornuftig nivå. Grønt Punkt Norge står for innsamling og gjenvinning av landbruksplast

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag. Vederlagssatsen for landbruk økte i 2019 fra kr 1,35 til kr 1,56 per kg for folie fra rundballer, plansilo og eurobagging. For solfangerfolie, fiberduk, rundballenett og jorddekningsfolie økte vederlaget med kr 2,65 til kr 4,00 per kg. Målet er at vederlaget skal dekke alle kostnader knyttet til innsamling og gjenvinning. Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget.

Innsamling av landbruksplast organiseres lokalt av bønder i samarbeid med lokale innsamlere. Grønt punkt har avtale med ca. 100 innsamlere som gratis tar imot landbruksplast. Mange steder har innsamlerne etablert henteruter hvor platen blir hentet på. Dette er lokale tiltak, der innsamleren tar betalt for henting.

Figur 6.25 viser omsatt og innsamlet / gjenvunnet mengde de siste 10 år. Fra 2016 er 40 prosent av innsamlet mengde regnet som forurensing som for eksempel jord, stein og is. For 2019 – 2021 oppgir Grønt Punkt 39 prosent forurensing. For 2016 – 2018 er det beregnet 40 prosent. Reell gjenvunnet mengde er da 61 (60) prosent av innsamlet. Dette er vist som egen søyle fra og med 2016. Differanse mellom omsatt og gjenvunnet mengde kan skyldes at plast som ikke egner seg til gjenvinning brukes til produksjon av energi, og at noe plast blir behandlet ulovlig.

Figur 6.25 Omsatt, innsamlet og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2011–2021. Tonn

Kilde: Grønt Punkt Norge AS

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

I Innst. 385S (2014–15) sies det at «Komiteen viser til at gode inntektsmuligheter er en forutsetning for økt matproduksjon og at dyktige næringsutøvere, og ikke minst ungdom, skal se på jordbruk som en interessant arbeidsplass for fremtiden. Komiteen mener det er avgjørende at utøverne i landbruket skal kunne ha en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper, slik Stortinget har forutsatt.».

Utviklingen i resultatmålet «Vederlag til arbeid og egenkapital»²⁹ kan sees i Totalkalkylens registrerte og normaliserte regnskaper. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Se: <https://nibio.no/tema/landbruksokonomi/budsjettnemnda-for-jordbruket?locationfilter=true>

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

- I normaliserte regnskaper forutsettes et «normalår» med blant annet normalårsavlinger i planteproduksjonen, mens registrerte regnskaper bygger på faktiske registreringer, blant annet for avlinger.
- Andre viktige forskjeller er rentekostnadene hvor det regnes gjennomsnitt av siste tre år i normalisert regnskap.

Driftsgranskinger i jord- og skogbruk viser tall for utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene. Det samme gjelder tall for utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk.

Se: <https://nibio.no/tema/landbruksokonomi/driftsgranskingar-i-jordbruket?locationfilter=true>

²⁹ Resultatmålet viser hva som står igjen til arbeid og egenkapital etter at alle inntekter er fratrasket ikke-varige produksjonsmidler, kapitalkostnader og realrentekostnadene på den lånte delen av kapitalen

7.1 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabell 7.1 til tabell 7.7 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabell 7.1 og tabell 7.2 har samme innhold, men den ene viser tall kun for bruker og den andre tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. Det samme gjelder tabell 7.5 til tabell 7.7. Tabell 7.3 og tabell 7.4 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Det var 73 prosent av de personlige brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995. I 2020 var andelen 76,5 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Fra 2019 til 2020 har alminnelig inntekt økt med 3,9 prosent for bruker og 4 prosent for bruker og ektefelle/samboer.

Tabell 7.1 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2019	2020
0– 99	136,7	155,0	195,2	292,4	440,4	460,2
100–199	166,1	176,8	208,8	282,1	432,1	445,8
200–299	190,1	205,4	222,0	277,7	426,9	438,7
300–499	209,0	249,3	259,4	300,1	435,1	449,6
> 500	274,9	348,1	473,2	372,3	601,1	627,6
Alle	154,2	174,3	214,5	293,2	453,4	471,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.2 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2019	2020
0–99	195,8	222,4	291,9	473,1	708,3	740,8
100–199	240,8	259,2	314,0	462,2	695,6	720,7
200–299	281,8	303,5	337,7	464,3	694,9	719,4
300–499	303,1	357,9	396,4	502,8	717,5	743,3
>500	385,8	488,7	628,6	604,4	933,2	962,7
Alle	222,6	252,6	321,0	481,5	729,7	759,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.3 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer har hovedtendensen vært at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt.

Tabell 7.3 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2019	2020
< 40	144,1	164,9	190,6	260,7	340,2	364,6
40–49	171,6	195,1	235,6	317,5	470,5	504,7
50–59	164,6	187,8	234,1	311,4	501,0	529,1
60–65	153,6	159,8	203,9	278,2	471,9	481,3
66–69	130,7	130,9	164,7	254,2	513,6	499,3
> 70	101,2	112,7	147,0	218,8	376,3	363,9

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.4 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr Nominelle kroner

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2019	2020
< 40	195,4	220,0	272,2	416,0	541,1	585,8
40–49	263,7	294,8	359,5	521,7	781,6	834,5
50–59	243,1	284,5	357,8	520,5	814,8	857,9
60–65	216,7	229,8	306,9	461,4	759,7	773,9
66–69	176,1	181,3	246,8	414,1	780,4	756,9
> 70	127,3	145,4	189,5	328,4	567,9	549,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.5 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal.

**Tabell 7.5 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾.
1 000 kr. Nominelle kroner**

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2019	2020
1–99	219,3	255,1	338,1	516,3	785,1	814,0
100–199	239,5	297,5	379,6	548,2	822,8	849,7
200–299	282,5	337,5	453,9	564,9	912,9	899,2
300–499	312,4	402,4	485,6	618,1	981,7	989,2
> 500	407,4	574,9	561,4	707,6	1 255,6	1219,9

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.6 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr.

Tabell 7.6 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2019	2020
1– 9	218,7	228,8	279,2	349,1	523,5	538,8
10–19	271,3	275,6	307,4	402,4	582,2	583,7
20–39	330,4	350,3	366,2	465,1	587,8	628,5
>40	380,7	399,3	424,0	569,4	643,8	703,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.7 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. I alle år har brukene med mer enn 200 sauer hatt høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt.

Tabell 7.7 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2019	2020
1– 49	200,9	217,1	283,7	449,0	670,9	715,3
50– 99	224,2	231,9	291,1	442,0	650,3	678,3
100–199	212,7	231,6	288,9	438,7	638,1	640,3
>200	237,5	241,2	342,5	504,0	720,1	836,6

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

I tabell 7.8 har vi delt den alminnelige inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2020 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt over kr 300 000 utgjør 57 prosent i 2019 og 58 prosent i 2020.

Tabell 7.8 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. Prosent, 2020.

Alminnelig inntekt i 1 000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	5,9	8,5	12,7	15,2	14,8	12,6	16,7	13,6
Bruker og evt. ektefelle/samboer	3,1	3,4	5,7	7,3	8,9	9,8	23,8	38,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020. Gårdbrukernes inntekter og gjeld. Levekår

7.2 Levekår

7.2.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag

I Prop.1S (2015–2016) sies det at «*Regjeringa vil styrkje bruk som har ressursgrunnlag til å vere heiltidsbruk.*»

Tabell 7.9 viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er data fra skattestatistikken og post 2.7.1 i skattemeldingen: Næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for bruker og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7.9 til tabell 7.13 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med i skattestatistikken var 30,6 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i skattemeldingen i 2020. Totalt for landet henter 18,6 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent.

Tabell 7.9 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/-samboer. Prosentandel fylkesvis 2020, og landstall 2019, 2010 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
Viken	6 008	29,6	22,9	34,1	10,8	2,6	13,4
Innlandet	6 664	27,6	18,3	33,5	15,7	5,0	20,7
Vestfold og Telem.	2 450	34,9	24,2	28,0	10,4	2,6	13,0
Agder	1 706	42,7	19,2	24,6	11,0	2,5	13,5
Rogaland	3 783	22,7	17,7	34,5	18,1	7,0	25,1
Vestland	5 567	38,1	21,6	27,8	9,1	3,4	12,5
Møre og Romsdal	2 239	36,0	17,7	27,6	14,3	4,4	18,7
Trøndelag	5 281	27,5	17,5	31,7	18,0	5,3	23,3
Nordland	1 754	24,2	16,1	31,0	21,0	7,6	28,6
Troms og Finnmark	1 056	28,1	14,3	31,9	17,0	8,7	25,7
<i>Hele landet, 2020</i>	<i>36 508</i>	<i>30,6</i>	<i>19,6</i>	<i>31,2</i>	<i>14,1</i>	<i>4,5</i>	<i>18,6</i>
<i>Hele landet, 2019</i>	<i>36 846</i>	<i>29,6</i>	<i>20,5</i>	<i>31,9</i>	<i>13,5</i>	<i>4,6</i>	<i>18,1</i>
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020

Tabell 7.10 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 60,5 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 4 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket. Med unntak av den minste gruppen øker andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, med økende bruksstørrelse.

På landsbasis er det 4,5 prosent av brukene som henter mer enn 90 prosent av inntekta fra jordbruket i 2020, og det er en nedgang fra 14 prosent i 1999.

Tabell 7.10 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/-samboer. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2020

Arealgruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
< 5	1 138	35,0	15,6	28,1	16,9	4,5	21,4
5–49	3 791	60,5	21,9	13,6	2,8	1,2	4,0
50–99	6 116	52,1	26,9	16,6	3,6	0,8	4,4
100–199	9 455	33,2	26,1	30,6	7,6	2,6	10,2
200–299	5 912	19,5	18,8	41,0	15,0	5,8	20,8
300–499	5 746	11,5	11,0	44,5	24,9	8,1	33,0
>500	4 350	7,5	6,3	38,8	36,8	10,6	47,4
Alle	36 508	30,6	19,6	31,2	14,1	4,5	18,6

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020

Tabell 7.11 viser en tilsvarende fordeling etter alder på bruker. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 4,9 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del har trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.11 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike aldersgrupper. 2020

Alders- gruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	>90	>50
< 30	1 282	39,3	12,0	27,5	14,2	6,9	21,1
30–39	5 096	31,6	17,0	31,2	15,0	5,3	20,3
40–49	8 412	30,0	20,0	30,3	14,8	4,9	19,7
50–59	10 846	27,3	19,5	31,2	16,3	5,8	22,1
60–69	7 629	30,3	20,5	32,3	13,5	3,5	17,0
> 70	3 243	38,5	23,5	33,0	4,9	0	4,9
<i>Alle</i>	36 508	30,6	19,6	31,2	14,1	4,5	18,6

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Det generelle fradraget er på 63 500 kr. Det gis ytterligere fradrag på 38 prosent beregnet av den delen av næringsinntekt i jord- og hagebruk som ligger mellom 63 500 og 334 290 kr, slik at maksimalt fradrag i 2020 blir 166 400 kr. Maksimalt jordbruksfradrag kunne for 2020 gi opp til 39 936 kr i spart skatt.

Frdraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten.

Tabell 7.12 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepenger fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Av tabellen går det fram at 24,5 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 334 290 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2020, og dermed lå an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2020.

Tabell 7.12 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter næringsinntekt per bedrift, fylkesvis, 2020

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 63 500	63 501– 199 999	200 000 – 334 289	334 290 og mer
Viken	6 008	30,8	12,9	24,8	10,1	21,4
Innlandet	3 783	25,3	13,0	20,2	10,5	31,0
Vestfold og Telem.	2 239	37,7	14,2	15,0	7,9	25,1
Agder	1 755	26,0	12,5	18,5	10,3	32,8
Rogaland	6 664	29,3	12,6	21,7	10,1	26,3
Vestland	2 450	36,1	16,4	21,1	7,7	18,8
Møre og Romsdal	1 706	43,7	16,1	15,8	6,8	17,6
Trøndelag	5 567	40,0	17,4	18,4	8,1	16,1
Nordland	5 280	28,9	12,7	18,5	9,3	30,6
Troms og Finnmark	1 056	29,7	13,3	16,8	9,7	30,6
<i>Hele landet</i>	<i>36 508</i>	<i>32,2</i>	<i>14,0</i>	<i>20,1</i>	<i>9,3</i>	<i>24,5</i>
Antall		11 759	5 097	7 328	3 378	8 946

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020

Tabell 7.13 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradrag (dvs. at de har inntekt på minimum 334 290 kr) øker med økende bruksstørrelse over 100 dekar.

Tabell 7.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2020

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1– 63 500	63 501– 199 999	200 000– 334 289	334 290 og over
< 5	1 138	36,6	14,6	15,2	8,2	25,5
5– 49	3 791	61,7	19,2	10,7	3,4	5,0
50– 99	6 116	53,3	22,6	15,5	3,7	4,9
100–199	9 455	35,1	17,8	26,5	8,6	12,0
200–299	5 912	21,6	11,0	26,8	13,5	27,1
300–499	5 746	13,4	6,3	20,6	14,9	44,8
> 500	4 350	8,6	2,8	12,2	10,7	65,7
<i>Alle</i>	<i>36 508</i>	<i>32,2</i>	<i>14,0</i>	<i>20,1</i>	<i>9,3</i>	<i>24,5</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020

7.2.2 Helse og arbeidsmiljø

Arbeidstilsynet har registrert 5 arbeidsskadedødsfall i landbruket i 2021. Det er på samme nivå som årene før. Tilsvarende tall for de tre foregående årene er 6 i 2020, 4 i 2019 og 5 i 2018. De siste årene har det vært færre dødsulykker sammenlignet med perioden 2013–2015, da det var et snitt på åtte arbeidsskadedødsfall per år. Ingen av dødsulykkene i 2021 skjedde i forbindelse med bruk av traktor eller skurtresker. 2 var klemulykker, 1 fallulykke og 2 antatt okseangrep. Alle fem som omkom var norske statsborgere.

Norsk Landbruksrådgivning HMS har siden 2014 gitt helsefremmende tilbud til alle i landbruket. Målsettingen er å bidra til færre ulykker og yrkeslidelser i landbruket.

NLR HMS tilbyr kompetansegivende kurs til hele næringa uavhengig av medlemskap. Kurset «Praktisk HMS-arbeid» er utpekt som hovedsatsning for hele næringa gjennom «Felles plan for HMS-arbeidet i norsk landbruk». Til sammen har over 10.000 bønder har deltatt på kurset. Kurset er skreddersydd til kravet i Arbeidsmiljølovens § 3-5 hvor ansvarlig leder for enhver virksomhet pålegges å ta dokumentert HMS-opplæring.

NLR tilbyr HMS-rådgivning til bønder over hele landet i form av rutinemessige HMS-besøk på gården, helseoppfølging hos bedriftshelsetjeneste, kursing og andre faglige tilbud som gjør hverdagen tryggere. Ved ulykker tilbyr de også krisehåndtering.

I 2019 ble det gjennomført ca. 1 800 HMS-besøk på gårdsbruk. Det ble også ytt kriseforebygging og hjelp på 182 gårder, herav 38 hos bedriftshelsetjeneste. Selv om besøksvirksomheten i 2020 og 2021 har vært preget av koronasituasjonen, opplyser NLR at det ble utført 1 325 HMS-besøk på gårdsbruk i 2020 og 1 950 besøk i 2021.

Kursing innenfor HMS-området er en stor og økende del av aktiviteten i HMS-avdelingen. Tabell 7.14 viser for 2018 og 2019 antall kurs og antall deltakere på kurs og sikkerhetsdager på naturbruksskoler. For 2020 og 2021 vises bare antall deltakere. Også kursvirksomheten har vært preget av koronasituasjonen i 2020 og 2021.

Tabell 7.14 Kurs og kursdeltakere Norsk Landbruksrådgivning HMS

	2018		2019		2020	2021
	Kurs	Deltakere	Kurs	Deltakere	Deltakere	Deltakere
HMS-kurs	74	709	58	738	632	544
Varme arbeider, brann og HMS	122	1 800	84	1 360	940	1 139
Maskinfører	7	146	5	82	-	-
Inn på tunet	5	56	6	122	-	-
Førstehjelp	7	74	6	43	-	-
Gnager-kurs	3	132	113	1 821	764	768
Plantevern, HMS-del	42	827	55	1 119	901	1 156
Sum	260	3 744	327	5 285	3 237	3 607
Sikkerhetsdager på naturbruksskoler	22	813	26	769	499	505

Kilde: Norsk Landbruksrådgivning HMS

NLR opplyser at nytt HMS-kurs lanseres i 2022.

Stiftelsen Matmerk (Stiftelsen NorskMat fra 2021) gjennomførte i 2018/2019 en undersøkelse om skader og ulykker i landbruket. Det kom inn 839 svar med opplysninger om skader. I tabell 7.15 gjengis et sammendrag av spørsmålene, og svarene som prosentvis hadde størst svarandel. Noen av spørsmålene hadde flere svaralternativer.

Tabell 7.15 Sentrale spørsmål i Matmerks / NorskMat undersøkelse om skader og ulykker i landbruket 2018/2019

Spørsmål	Svarandel
Hvem ble skadet?	
Eier	60,6
Familiemedlem	15,5
Hvor gammel er den som ble utsatt for ulykken?	
26 – 40	23,7
41 – 55	39,1
56 -70	23,7
Er den skadde?	
Mann	79,1
Kvinne	20,9
Hva forårsaket ulykken?	
Husdyr	29,5
Maskiner, ATV eller traktor	20,7
Hva mener du var årsaken?	
Uheldig eller feil arbeidsstilling	21,7
Uoppmerksomhet	38,4
Hva slags skade oppsto?	
Bruddskade	31,9
Sårskade	28,4
Har ulykken ført til varige mén?	
Ja	18,5
Nei	81,5
Har det vært tilløp til ulykker?	
Ja, en eller flere ganger	26,0
Nei	74,0

Kilde: Matmerk / NorskMat undersøkelsen om skader og ulykker i landbruket 2018/2019

Det skal gjennomføres en ny HMS-kartlegging i et samarbeid mellom Stiftelsen Norsk Mat og Norsk Landbruksrådgivning fra 2022.

7.2.3 Velferd og avløsning

Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre³⁰. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. I henhold til avløserlagenes rapportering for 2020, var det 1 kommune som var uten landbruksvikartilbud dette året. Dette gjelder de områdene som Statsforvalteren har

³⁰ Landbruks- og matdepartementet (LMD) fastsatte 19. desember 2014 ny «forskrift om tilskot til avløsning ved sykdom og fødsel mv.». Forskriften trådte i kraft 1. januar 2015

avtalt med avløserlagene at de skal tilby landbruksvikar i. Det kan finnes andre kommuner der man ikke har avtale om landbruksvikar-dekning, men disse har ikke Landbruksdirektoratet oversikt over. Satsen for tilskuddet var 283 900 kroner per landbruksvikarårsverk. Landbruksdirektoratet fordelte i 2020 tilskudd for 240 årsverk mellom fylkene. Fylkesmannen har igjen fordelt disse videre til de ulike avløserlagene. Tabell 7.16 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

Tabell 7.16 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2009	2010	2019	2020
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	398	400	398	381
Jordbruksbedrifter	5 655	2 494	2 663	2 032	1 757
Finansiering mill. kr:					
Stat	18	60	60	66	68
Kommuner	36				
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning	17		47	86 ¹⁾	85
Betaling for annen avløsning	8		18		
Finansiering i alt	97	112	115	152	153

1) Fra og med 2018 har ikke Landbruksdirektoratet separate tall for sykdomsavløsning og annen avløsning utført av landbruksvikaren, kun summen av dette.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Landbruksdirektoratet

7.3 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.17 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2020 og 2021 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Statistisk sentralbyrå benytter norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7.17 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kroner i 2021

	2019- 2020	2020- 2021 ¹⁾	2011- 2016	Gj.sn. per år 11-16 ¹⁾	2016- 2021	Gj.sn. per år 16-21 ¹⁾	Årslønn 2021
Industriarbeidere	2,0	2,8	16,0	3,0	14,0	2,7	524 400
Sum industrien	2,2	3,1	16,8	3,2	14,1	2,7	666 300
Off. forvaltning ³⁾	1,7	3,0	17,6	3,3	14,5	2,7	593 100
Statsansatte ⁴⁾	1,8 ⁷⁾	2,8	17,3	3,2	14,1	2,7	641 300
Kommuneansatte ⁵⁾	1,7	2,6	18,0	3,4	13,9	2,6	558 100
Varehandel ⁶⁾	3,6	4,7	17,7	3,3	18,3	3,4	584 600
Finanstjenester ²⁾	2,9	3,7	21,0	3,9	18,4	3,4	740 900
<i>Alle grupper³⁾</i>	3,1	3,5	16,4	3,1	16,4	3,1	609 600

1) Geometrisk gjennomsnitt

2) Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Endringer i bonusutbetalinger påvirker lønnsveksten i enkelte år. Fra 2018 benyttes datamateriale for hele året.

3) Totalt for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. Til og med 2016: prosentvis vekst vektet med årsverk. Fra 2017: Gjennomsnitt for året er beregnet på lønnsnivå og årsverk for samme år og året før.

4) Statsansatte er ansatte i det statlige tariffområdet. Dvs. eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen.

5) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

6) Tallene gjelder heltidsansatte

7) Vekst i faste og variable tillegg bidro til økt årslønnsvekst med 0,4 prosentpoeng i 2019. Årslønnsveksten i det statlige tariffområde ekskl. forsvaret er 1,5 prosent i 2020. Vekst i faste og variable tillegg bidrar til økt årslønnsvekst med 0,3 prosentenhet i 2020.

Kilde: Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2022, rapport fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene, 4.4.2022.

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensiale landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige. Mhp. de varige innsatsfaktorene sier næringskomiteen i Innst. 385 S (2014–2015) at «... gode investeringsordninger er nødvendige for å få en mer konkurransedyktig og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Investeringsordningene skal også bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi oppnås økt effektivitet og produktivitet. Komiteen mener at dette er særlig viktig for rekrutteringen til landbruket.»

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

Tabell 8.1 og tabell 8.2 viser kostnadene til to av de viktigste ikke-varige produksjonsmidlene, kraftfôr og mineralgjødsel/kalk samt summen av de totale ikke-varige produksjonsmidlene.

Fra 2010 til 2021 har kraftfôrkostnaden økt med 41 prosent. Dette skyldes økt volum, økte norske kornpriser, økte importpriser og endret råvaresammensetning. Kostnadene til mineralgjødsel og kalk har økt betydelig etter 2008 pga. prisoppgang på det internasjonale markedet. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler har økt med 49 prosent fra 2010 til 2020.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kr

	1989	1999	2005	2010	2020	2021*
Kraftfôr	5 584	4 535	4 418	5 829	7 925	8 196
Mineralgjødning og kalk	1 232	1 142	1 124	1 143	1 932	1 894
Andre ikke-varige kostnader ¹⁾	5 726	5 906	7 927	9 370	12 115	14 302
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	12 542	11 583	13 469	16 342	21 972	24 392

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene: innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

I tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser. Prisindeksen for mineralgjødning og kalk viser den kraftigste økningen de siste årene. Prisen på kraftfôr er den eneste innsatsfaktoren som er direkte påvirket gjennom jordbruksavtalen.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985=100

	1985	1989	1999	2005	2010	2020	2021*
Kraftfôr							
Volumindeks	100	109,6	120,1	118,1	126,2	141,1	142,8
Prisindeks	100	114,8	84,7	83,8	103,5	126,7	129,5
Mineralgjødning og kalk							
Volumindeks	100	95,7	87,3	83,2	56,2	74,2	74,3
Prisindeks	100	110,1	111,8	115,5	173,8	222,6	218,0
Sum ikke-varige prod.midler ¹⁾							
Volumindeks	100	104,1	100,8	102,9	100,7	109,3	112,4
Prisindeks	100	117,7	113,5	129,3	160,4	203,5	216,9

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene mineralgjødning og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.2 Varige innsatsfaktorer

Tabell 8.3 viser de årlige utleggene (investeringene) som gjøres for å anskaffe, eller utbedre varige driftsmidler. Det er også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket, dvs. leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper.

I faste kroner var investeringene i maskiner og redskaper høyest i 1985.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2020	2021*
Bygninger:						
Løpende priser	1 467	2 298	1 749	4 513	4 867	5 291
Faste 2020-priser	5 597	6 333	3 574	6 012	4 867	4 865
Maskiner/redskaper:						
Løpende priser	2 557	1 993	2 665	2 383	2 965	2 762
Faste 2020-priser	9 086	5 248	5 471	3 648	2 965	2 617
Herav traktorer (4 hjulstraktor):						
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	2 596	1 846	1 884
Løpende priser	1 052	495	904	1 081	1 469	1 600
Faste 2020-priser	3 297	1 155	1 848	1 783	1 469	1 524
Leasing av maskiner¹⁾:						
Løpende priser			90	982	2 116	2 143
Faste 2020-priser			136	1 196	2 116	2 071

* Foreløpige tall

¹⁾ Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Tabell 8.4 gir et inntrykk av investeringsfrekvensen per produksjon etter bygningsinvesteringer.

Tabell 8.4 Jordbruksbedrifter med bygningsinvesteringer etter produksjon

	2008		2011		2014		2016	
	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr
Alle driftsformer	14	496	15	555	13	601	17	582
Korn og oljevekster	9	264	10	301	7	360	12	244
Storfe – melkeprod.	16	438	20	659	18	681	23	965
Storfe - kjøttprod.	13	330	14	452	14	658	18	522
Sau	10	191	10	300	11	299	18	244
Svin og fjørfe	33	1 010	31	1 025	21	972	23	925
Andre driftsformer	17	587	17	587	13	684	15	667

Kilde: SSB

Utviklingen i kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er vist ved kapitalslit på bygninger, maskiner/redskaper og totalt kapitalslit (tabell 8.5). Totalt kapitalslit omfatter i tillegg til bygninger, maskiner og redskaper også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.5 Kapitalslit, løpende priser. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2020	2021*
Bygninger	1 428	1 876	1 978	2 746	4 070	4 275
Maskiner og redskaper	2 205	2 711	2 806	2 676	2 656	2 739
Sum kapitalslit	3 963	4 992	5 192	5 830	7 136	7 437

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i tabell 8.6 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel. For bygninger har volumindeksen økt igjen etter en nedgang fra 80-tallet. Volumindeks for maskiner og redskaper har gått ned i hele perioden.

Prisindeksen som er felles for alt kapitalslit har hatt en kraftig øking fra 1985 og fram til 2021.

Tabell 8.6 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985=100

	1985	1989	1999	2010	2020	2021*
Prisindeks	100	130,0	165,5	212,3	253,7	262,5
Volumindeks:						
Bygninger	100	101,0	83,7	92,4	112,4	114,1
Maskiner og redskaper	100	94,6	76,9	59,6	47,5	47,3
Sum kapitalslit	100	96,9	79,2	71,4	71,0	71,5

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Det vil imidlertid være et etterslep, med en utjevning i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Landbruksdirektoratet gir tall for jordleiepriser inndelt geografisk, etter jordbruksvekst og jordkvalitet (god og dårlig). Grunnlaget er en jordleieundersøkelse som hvert år blir sendt til kommunene. I 2021 har svarprosenten vokst fra 47 til 66. Dette er nesten på nivå med 2018 og 2019, da svarprosenten var på 70 prosent. Tallmaterialet er derfor noe sterkere enn i fjor, men en må likevel ta forbehold om at manglende svar fra enkeltkommuner kan ha ført til skjevheter i resultatet. På den annen side kan det at flere kommuner har svart også ha bidratt til at endringene fra i fjor framstår unaturlig store. Generelt øker faren for at fraværet eller tilstedeværelsen av en kommune påvirker resultatet jo mer leid jordbruksareal kommunen har. Det antas at for en del kommuner har endringene i kommunestruktur medført utfordringer i arbeidet med å kartlegge leiepriser i kommunene, og resultater fra undersøkelsen må tolkes i lys av endringer i kommune- og fylkesstrukturene. Landbrukskontorene i flere av de nye, sammenslåtte kommunene trenger fortsatt tid til å skaffe et godt tallgrunnlag for å kunne beregne riktige gjennomsnittspriser.

Som tidligere år viser resultatet av årets jordleieundersøkelse at det er ulik utvikling i prisene for leie av jord til de ulike produksjonene. Om en ser på undersøkelsene bakover er det også en del svingninger i prisene for de ulike produksjonene fra år til år.

Årets jordleieundersøkelse viser at prisene på jordleie har falt for alle utleieformål. Prisnedgangen er størst for potetdyrking, men dette må ses i sammenheng med at prisnivået i 2020 var uvanlig høyt. Jordleie til grønnsak- og bærproduksjon har også falt, og nedgangen er knyttet til enkelte kommuner på Østlandet.

Prisene på god jord til grønnsakproduksjon ligger fortsatt høyest med 961 kroner per dekar, fulgt av jord til potetproduksjon med 645 kroner per dekar. For jord til korn- og grasproduksjon er gjennomsnittsprisen for landet til sammenligning hhv. 367 og 268 kroner per dekar. Geografisk ligger prisene på leie av jord fortsatt høyt i Rogaland, men flere andre steder er prisene også høye – spesielt enkelte områder på Østlandet og i Trøndelag. I enkelte deler av Agder/Telemark er det også høye priser for utleie av jord til grønnsaker/bær og potetproduksjon.

Tabell 8.7 og tabell 8.8 gjengir laveste og høyeste leiepris i tillegg til middelveiden i parentes. Tabellen gjengir kun betalt leie, gratisleie er ikke med. Innrapporteringene til Landbruksdirektoratet tyder på at en stadig større del av jordbruksarealene leies ut gratis, og flere steder er det i det hele tatt vanskelig å få noen til å drive jorden. Jordleie som kompenseres gjennom naturalytelser (f.eks. gjerdehold, snøbrøyting og ved) er mest vanlig ved leie av grasareal og innmarksbeite, og det forekommer oftest i Nord-Norge, på Vestlandet og i Telemark/Agder.

Tabell 8.7 Jordleiepriser på god jord 2021. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker/bær	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	0–450 (295)	150–600 (353)	400–2400 (1124)	250–1200 (690)	0–200 (76)
Vestf./Telem./Agd	0–550 (259)	0–550 (381)	0–1500 (926)	0–1500 (766)	0–200 (53)
Rogaland	210–750 (475)	475–600 (524)	975–1233 (1072)	500–1000 (734)	70–300 (160)
Vestlandet	0–400 (195)	50–300 (166)	300–1100 (486)	200–500 (363)	0–100 (26)
Trøndelag	0–1200 (252)	200–1200 (309)	700–1500 (1071)	250–1200 (698)	0–300 (84)
Nord-Norge	0–484 (91)	-	0–400 (168)	0–400 (110)	0–75 (14)
Landet	0–1200 (268)	0–1200 (367)	0–2400 (961)	0–1500 (645)	0–300 (70)

Kilde: Landbruksdirektoratet

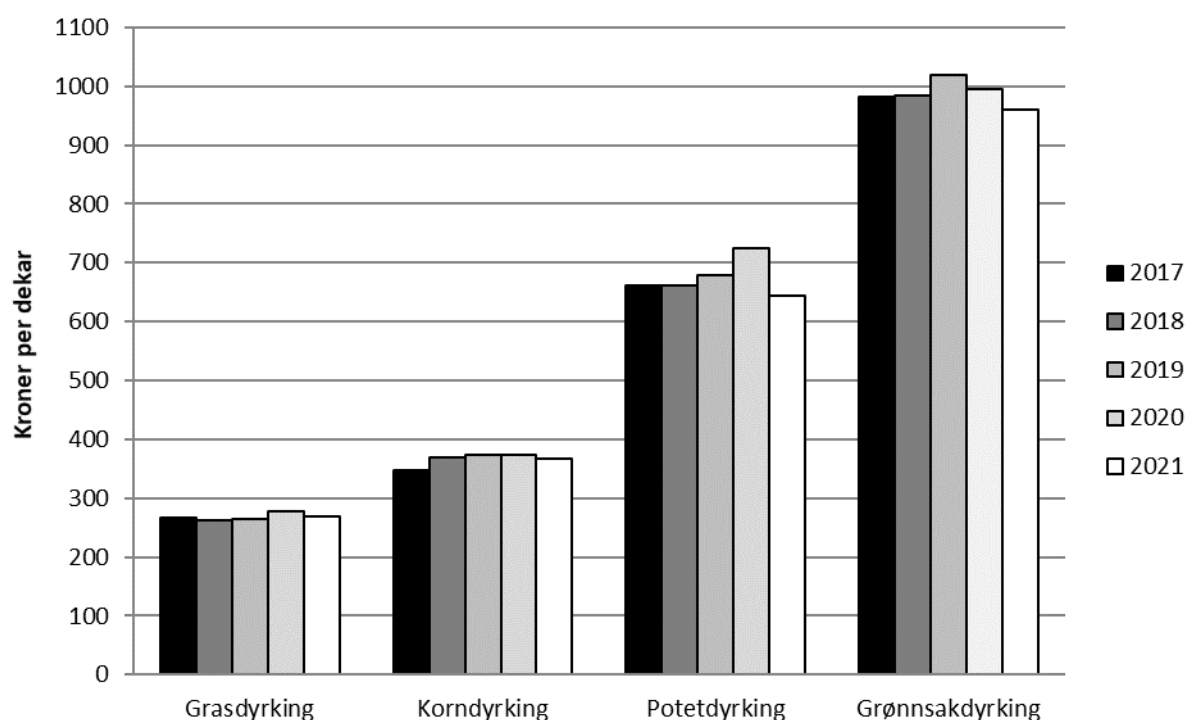
I mange kommuner blir det ikke betalt for dårlig jord (med unntak av Rogaland), så det er ikke oppdaterte tall for alle produksjoner (tabell 8.8).

Tabell 8.8 Jordleiepriser på dårlig jord 2021. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn
Østlandet	0–430 (137)	0–350 (218)
Vestfold og Telem./Agder	0–300 (107)	0–300 (208)
Rogaland	50–500 (230)	400–400 (400)
Vestlandet	0–200 (75)	0–200 (95)
Trøndelag	0–900 (140)	50–900 (204)
Nord-Norge	0–100 (31)	-
Landet	0–900	0–900

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 8.1 viser utviklingen av jordleiepriser fra 2017 til 2021, basert på middelverdiene for god jord. Prisene fra kommunene er vektet sammen til gjennomsnittspriser i de ulike regionene, basert på leid areal i hver kommune.

Figur 8.1 Jordleiepriser 2017–2021, basert på middelverdiene for god jord

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 8.9 viser utviklingen i indeksen for jordleiepris for landet som helhet. Et fall i indeks fra 2000-2002 skyldes i hovedsak stor økning i antallet undersøkte kommuner, og det gav sikrere tall totalt sett. Det var også minkende interesse for jordleie, og dermed lavere priser disse årene. Fra og med 2014 er indeksene vektet, mens det i årene før er brukt et flatt snitt. Indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Selv om enkelte indekser har blitt redusert noen år, så er hovedtrenden økte leiepriser på jord.

Tabell 8.9 Indeks jordleie på god jord, 2002–2021. Kroner per dekar. Basisår 2000=100

	2002	2005	2008	2010	2019	2020	2021
Grasdyrking	81	86	89	92	124	130	126
Korndyrking	96	105	105	112	143	142	140
Grønnsakdyrking	85	99	99	103	178	173	164
Potetdyrking	91	105	115	112	170	182	161
Kulturbeite	92	96	71	79	92	96	90

Kilde: Landbruksdirektoratet

I Driftsgranskinger for jord og skogbruk registreres faktisk betalt jordleie på den enkelte jordbruksbedrift. Granskingen omfatter i underkant av 1000 bruk hvert år. Tabell 8.10 viser gjennomsnittlig betalt jordleie i ulike regioner. Det blir betalt mest på Jæren og minst i Nord-Norge. Andelen leiejord er minst på Jæren og størst i Nord-Norge.

Tabell 8.10 Jordleie, kroner per dekar i ulike regioner. Faste 2020-kroner

	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020
Landet	188	201	185	190	175	173	170
Østlandet flatbygder	339	381	358	318	305	304	304
Østlandet andre bygder	179	148	152	145	147	149	162
Rogaland/Agder Jæren	358	401	452	455	379	345	318
Rogaland/Agder andre bygder	99	180	141	150	149	138	122
Vestlandet	87	76	87	86	88	90	81
Trøndelag flatbygder	234	192	217	258	225	231	232
Trøndelag andre bygder	135	111	110	110	116	114	117
Nord-Norge	31	18	33	32	36	39	38

Kilde: Driftsgranskingene, NIBIO

Tabell 8.11 viser gjennomsnittlig betalt jordleie i ulike driftsformer. Det er i kornproduksjon det blir betalt mest for leiejord, og det blir betalt minst i saueholdet. Brukene med ammeku har høyest andel leiejord i nesten alle de siste ti årene, mens korn har lavest.

Tabell 8.11 Jordleie, kroner per dekar i ulike driftsformer. Faste 2020-kroner

	2005	2010	2015	2018	2019	2020
Landet	201	185	190	175	173	170
Melkeproduksjon	128	146	130	118	123	120
Kornproduksjon	331	331	303	288	295	291
Sauehold	58	57	81	77	82	81
Ammeku	134	130	165	139	130	123

Kilde: Driftsgranskingene, NIBIO

8.4 Tap på utlån i landbruket

Tabell 8.12 viser tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge.

Tabell 8.12 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2010	2019	2020	2021
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	3 956	4 321	4 313	4 120
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	1,6	0,0	0,1	5,1
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,04	0,00	0,00	0,12
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	8 502	14 611	15 071	15 238
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,0	5,6	0,6	0,0
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,04	0,00	0,00
<i>Sum tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,01	0,03	0,00	0,03

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har over tid redusert sine utlån til landbruket, mens Landkreditt har en kraftig økning i slike utlån.

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. De oppgir et tap i 2021 på kr 5,1 mill. kr. Innovasjon Norge har i tillegg ikke rentebærende BU-lån til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2021 på totalt 23,1 mill. kr. Her var tapet kr 39 126, eller 0,2 prosent. Tapet er heller ikke med i tabell 8.12. Tabellen viser konstaterte tap når saken er endelig avsluttet og pantesikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

Landkreditt Bank AS er en forretningsbank eid av Landkreditt SA, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2021 var utlån til landbruk 15 238 mill. kr. Det var ikkje konstaterte tap i 2021. Samlet tap på utlån til landbruket for disse to utlånerne var dermed 0,03 prosent i 2021 både for rentebærende lån og inkludert BU-lån.

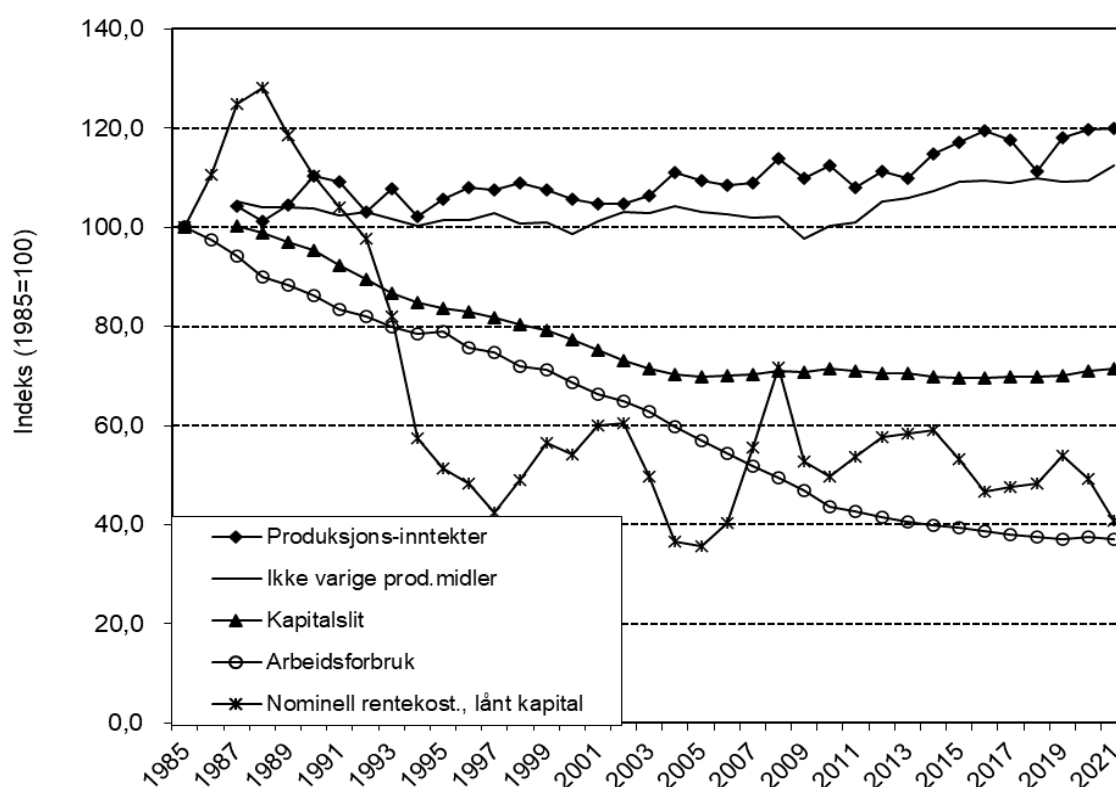
Konsernet Landkreditt hadde i tillegg leasing som finansiering til landbruket gjennom Landkreditt Finans AS fram til og med 2017. Selskapet ble solgt i 2018.

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.5 Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon

I figur 8.2 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.

Arbeidsforbruket har sunket i hele perioden. Figur 8.2 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år. Nedgangen i indeks for produksjonsinntekter i 2018 skyldes tørkesommeren dette året, hvor kornavlingen ble nær halvert i forhold til 2017. Det var også en nedgang for andre planteprodukter.

Figur 8.2 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester og foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Landbruksdirektoratet sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NIBIOs (tidligere NILFs) løpende prisundersøkelser. Fra 2017 har Statistisk Sentralbyrå endret indeksåret fra 1998 til 2015. 2015 er derfor fra 2018 utgangspunktet for indeksen.

Produsentprisene er hentet fra totalkalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, til 11 prosent fra 1.1.2005, til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 1.1.2007. Fra 1.1.2012 er merverdiavgiften 15 prosent.

Produsentprisene er basert på målprisene i jordbruksavtalen. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret, fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

For tallene som ligger til grunn for figurene, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Tabellen viser at mens matvareprisene totalt økte med 8,5 prosentpoeng fra 2015 til 2021, økte konsumprisindeksen med 16,1 prosentpoeng i samme periode.

Fra 1999 til 2015 var det mineralvann/leskedrikker/juice og oljer/fett som steg mest, fra hhv. 57,2 og 61,8 prosentpoeng i 1999. Varegruppene «oljer og fett» og «fisk og sjømat» hadde den største prisøkningen fra 2015 til 2021, med hhv. 26,5 og 25,4 prosentpoeng økning. Prisen på sukker, sjokolade og andre sukkervarer gikk noe ned i samme periode.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 2015=100

	1999	2005	2010	2015	2020	2021
Brød og kornprodukter	74,8	77,0	92,8	100,0	108,4	108,6
Kjøtt	94,5	98,0	100,5	100,0	104,7	107,8
Fisk og sjømat	70,9	77,9	85,6	100,0	124,7	125,4
Melk, ost og egg	70,8	73,9	95,4	100,0	108,5	107,8
Oljer og fett	61,8	70,0	91,6	100,0	126,7	126,5
Frukt	78,6	80,2	83,3	100,0	116,2	109,6
Grønnsaker, inkl. poteter	75,7	82,6	92,5	100,0	112,2	110,3
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	86,2	94,5	97,2	100,0	106,0	98,6
Andre matvarer	84,4	82,8	94,8	100,0	109,5	109,6
Kaffe, te og kakao	82,9	75,0	82,6	100,0	100,1	99,2
Mineralvann, leskedrikker og juice	57,2	63,6	80,3	100,0	113,3	100,6
Matvarer	79,8	83,8	94,2	100,0	109,8	108,5
Alkoholfrie drikkevarer	63,0	65,8	80,5	100,0	109,4	100,4
<i>Prosentvis endring fra forrige år, matvarer</i>		1,5	-0,1	2,6	3,7	-1,2
Konsumpris, indeks total		82,3	92,1	100,0	112,2	116,1
<i>Prosentvis endring fra forrige år</i>		1,6	2,4	2,1	1,3	3,5
Andel av konsum, matvarer¹⁾	12,5	10,4	10,4	11,2	10,6	11,4

1) Vekten representerer andel av forbrukernes konsum av matvarer i alt, målt i januar det enkelte år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Konsumandelen for matvarer økte i 2021, til tross for reduserte priser. Årsaken kan blant annet være at grensehandelen ble stengt på grunn av koronapandemien, og konsum av tjenester som kultur og reiser ble redusert.

Tabell 9.2 nedenfor viser prisnivået i 2020 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredje hvert år, siste gang i 2018. De mellomliggende årene brukes framskrivninger basert på konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået på matvarer i Norge i sum er 46 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-27. Av tabellen ser vi at Norge

har det høyest prisnivået på de fleste varer, mens Danmark og Island er høyest på enkelte produkter. Polen har billigere mat enn EU-27 på alle varer. Gjennomsnittet for EU ble endret fra EU28 til EU27 i 2019, grunnet Brexit. Tilsvarende tall fra tidligere år er derfor ikke direkte sammenlignbare.

Andelen til mat og drikke av husholdningenes konsum er størst i Polen, med 18 prosent. Tyskland har lavest andel, med 11,9 prosent. Tallene er litt ulike i forhold til tabell 9.1 pga. at andre faktorer inngår i beregningsgrunnlaget.

Tabell 9.2 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2020. EU27=100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	144,9	113,4	118,8	113,5	134,5	103,4	71,5
Brød og kornprodukter	129,8	118,6	144,5	126,0	141,1	102,7	70,3
Kjøtt	136,5	110,0	95,7	107,1	150,0	112,7	61,6
Fisk	104,4	114,1	123,0	109,1	102,3	119,3	81,9
Melk, ost og egg	161,0	104,3	117,5	112,8	156,4	95,0	75,1
Matoljer og – fett	158,0	121,8	127,0	116,6	122,4	93,3	89,9
Frukt, grønnsaker og potet	155,3	122,6	111,6	120,0	125,2	109,7	74,4
Andre matvarer	166,2	116,0	150,3	112,2	132,4	93,1	79,0
Alkohol frie drikkevarer	160,4	127,4	141,1	126,8	119,9	98,2	87,6
Alkoholholdige drikkevarer	251,1	157,4	145,9	214,8	269,2	85,7	91,9
Tobakk	217,1	113,1	112,2	138,2	165,7	106,3	62,1
Mat og alkohol frie drikkevarer	146,0	114,6	120,7	114,6	132,1	102,7	72,8
Sum privat konsum ¹⁾	136,0	123,0	140,0	127,0	143,0	107,0	60,0
Mat og drikke i prosent av konsum i husholdningene	13,2	13,2	12,4	12,6	13,8	11,9	18,0

1) Omfatter både varer og tjenester til privat konsum

Kilde: Eurostat, SSB

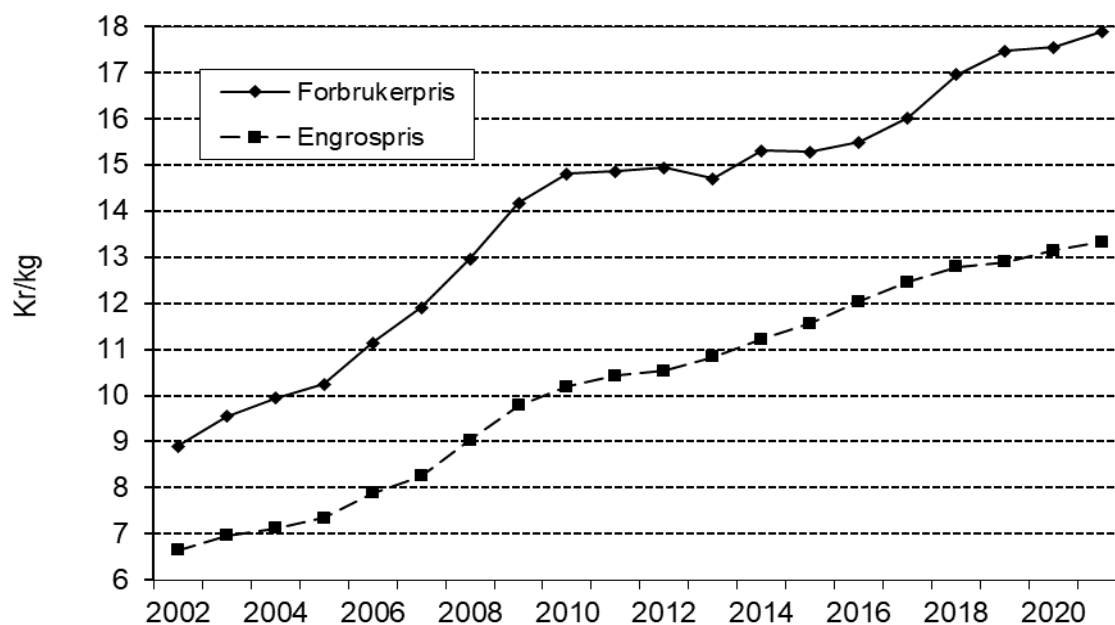
9.2 Melk og melkeprodukter

Prisutviklingen mellom 2002 og 2021 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer, jf. innledningen for kap. 9.

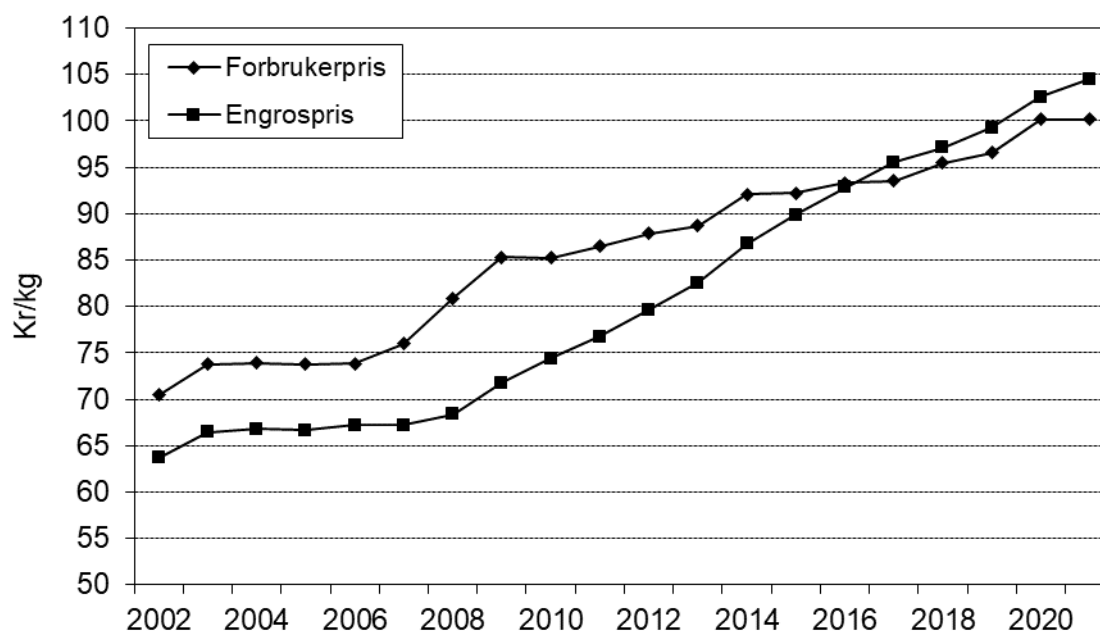
Satsendringer i prisutjevningsordningen for melk vil over tid påvirke endringen i prisene til kurvene i figurene for melkeproduktene. Mens engrosprisene på lettmelk økte med 31 prosent fra 2010 til 2021, var økningen 38 prosent for Norge i samme tidsrom. I denne perioden ble tilskuddet til ost redusert mer enn økningen i avgift på drikkemelk.

Figur 9.1 til figur 9.4 viser utviklingen i forbruker- og engrospriser for lettmelk, Norge, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 2002 til 2021. Forbrukerprisen på lettmelk økte 2,0 prosent fra 2020 til 2021. Prisen på smør falt 1,6 prosent og for ost var prisene uendret. Forbrukerprisen på lettmelk ble fra 2005 beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «melk», mens det fra 2015 ble benyttet en ny indeks for «fersk lettmelk». Indeksen for «ost» er benyttet for Norge og Gudbrandsdalsost frem til 2005. Fra 2006 er disse indeksene fjernet og erstattet med en felles indeks for «Ost og osteprodukter». Dette er grunnen til at

spesielt forbrukerprisen på Gudbrandsdalsost ikke blir helt presis. Referansevaren for smør er ½ kilo meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «smør». Engrosprisene økte fra 2020 til 2021 for alle hovedgrupper av meierivarer, lettmelk med 1,4 prosent, Norvegia-ost med 1,8 prosent, smør med 6,7 prosent og Gudbrandsdalsost med 2,1 prosent.

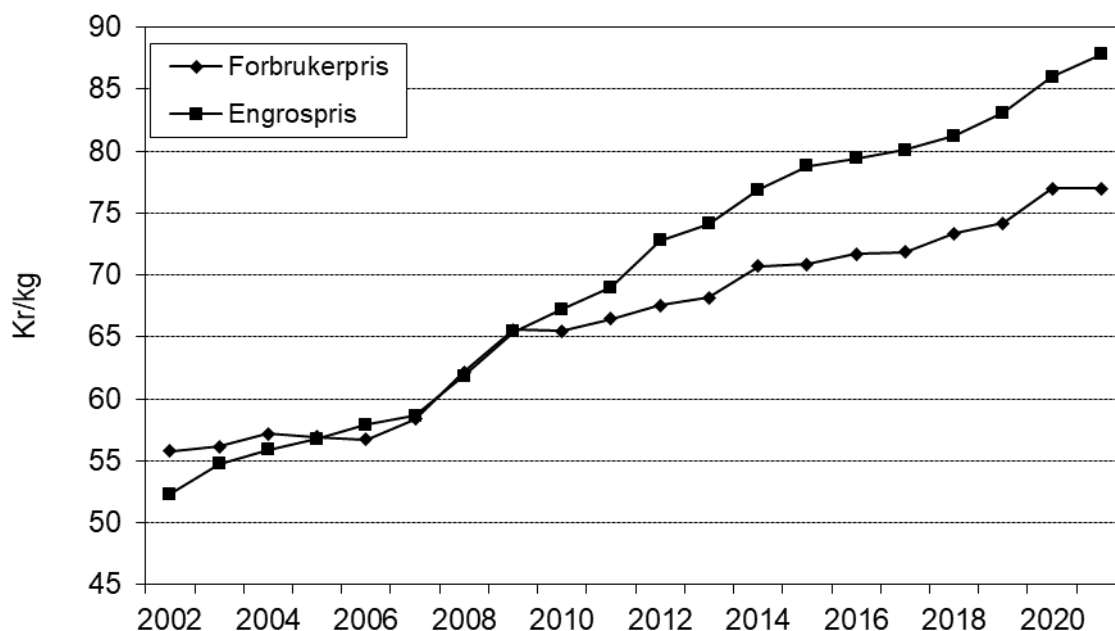

Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

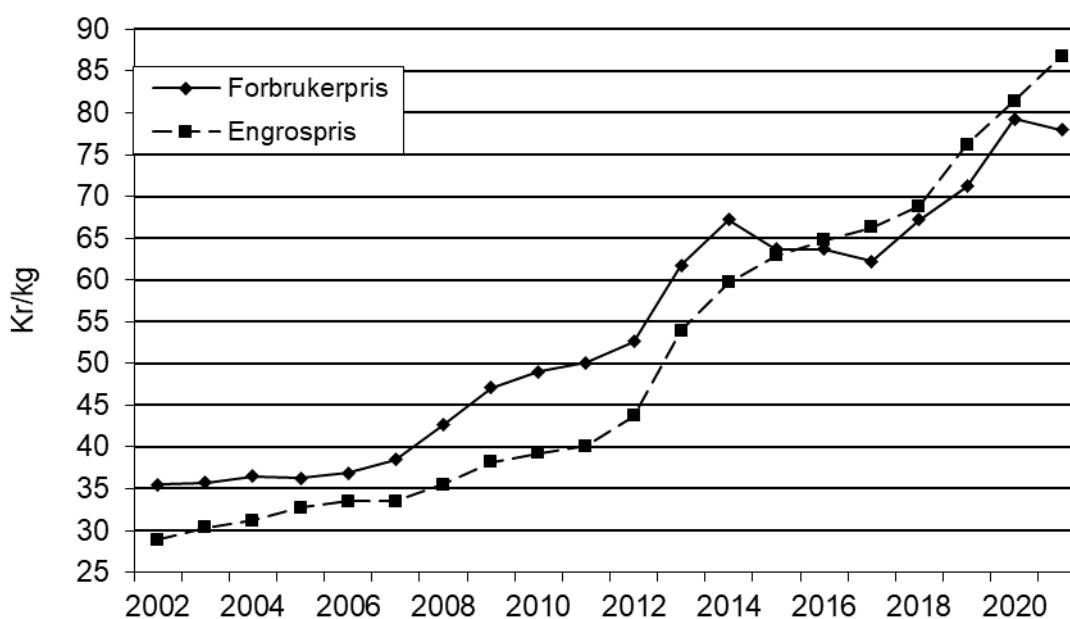

Figur 9.2 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norvegia. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene.

Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg

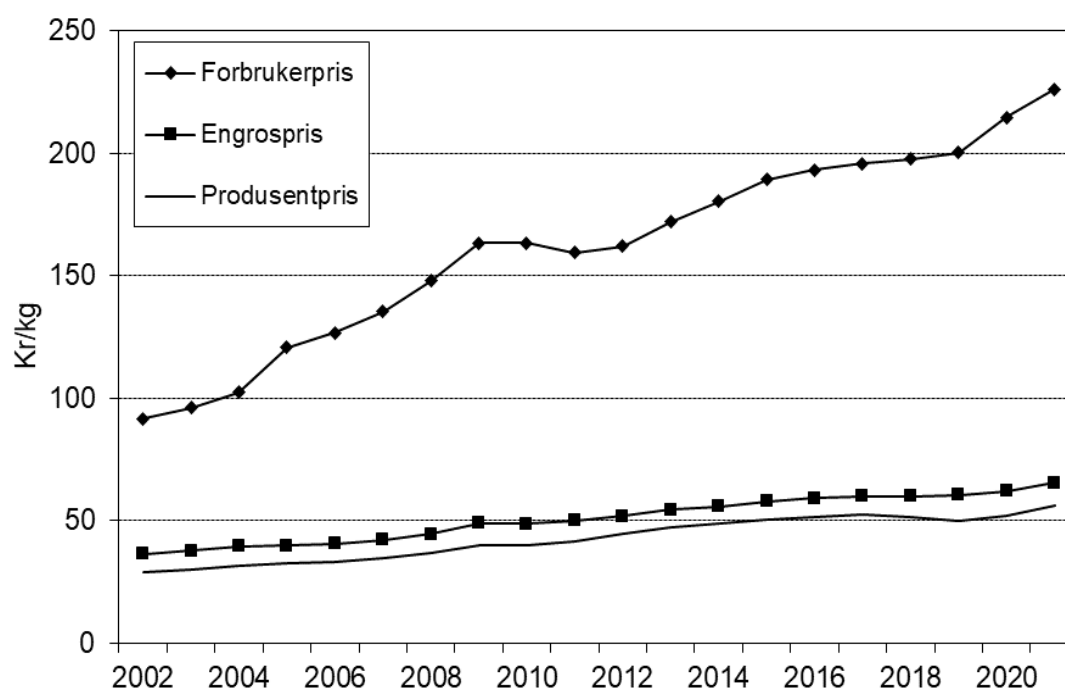

Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

9.3 Storfekjøtt

Figur 9.5 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene økte 5,3 prosent fra 2020 til 2021, engrosprisene var opp 5,5 prosent mens produsentprisene steg 8,0 prosent.

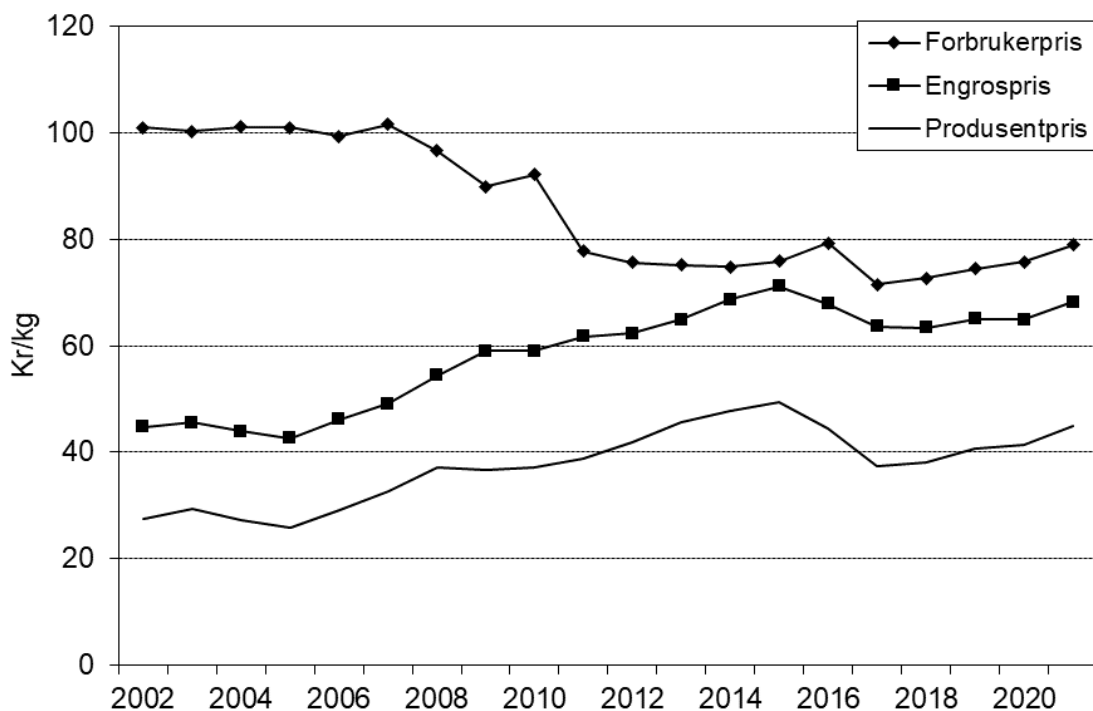
For varegruppen kjøtt- og karbonadekaker økte forbrukerprisene 4,1 prosent fra 2020 til 2021, etter en økning på 4,1 prosent fra 2019 til 2020.

Figur 9.5 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

9.4 Sau- og lammekjøtt

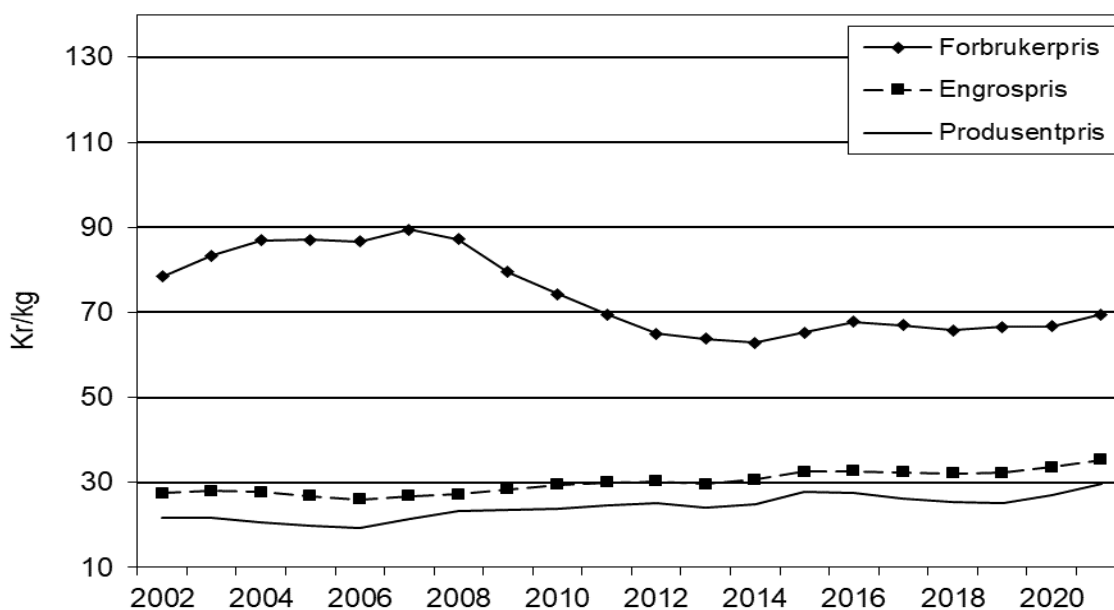
I figur 9.6 ser vi prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2020 til 2021 økte forbrukerprisene med 4,3 prosent, engrosprisene økte 5,0 prosent, og produsentprisene steg med 8,6 prosent. Siden 2010 har forbrukerprisene falt 14,3 prosent, mens engros- og produsentpriser har økt henholdsvis 15,5 og 21,3 prosent.

Figur 9.6 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

9.5 Svinekjøtt

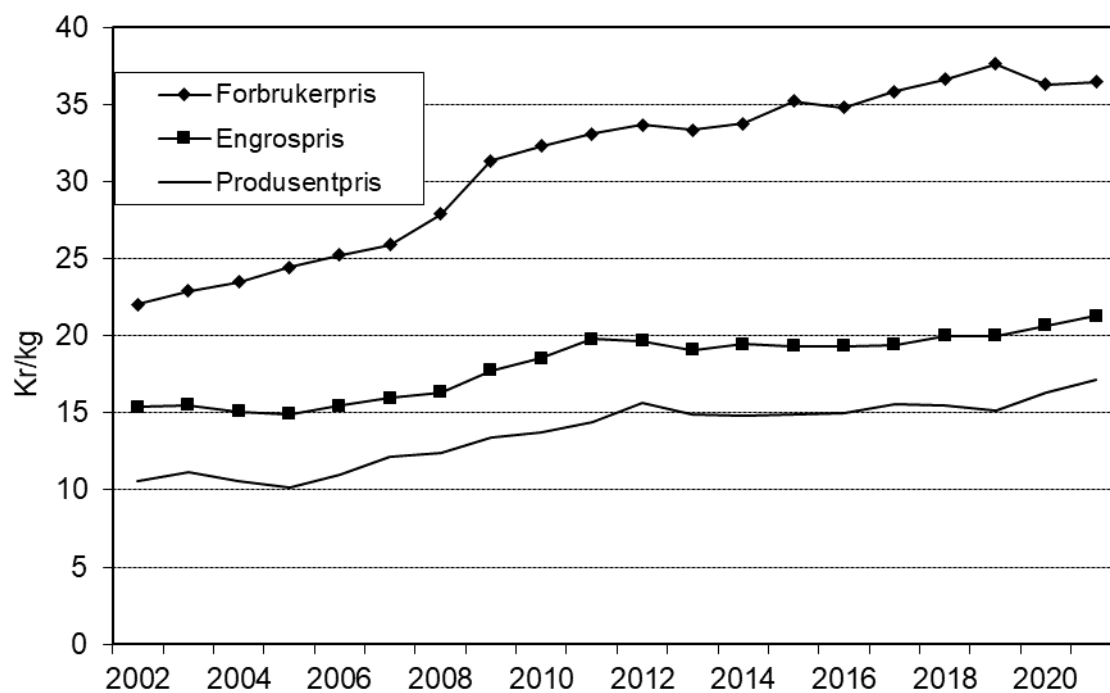
Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 9.7. Fra 2020 til 2021 var det økning for alle tre prisene, forbrukerprisen med 4,2 prosent, engrosprisen med 5,2 prosent og produsentprisen med 9,2 prosent. Referansevaren er gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.

Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

9.6 Egg

Figur 9.8 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte 0,5 prosent fra 2019 til 2020. Engros- og produsentprisen økte henholdsvis 3,0 prosent og 4,9 prosent sammenlignet med året før.

Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

10 Likestilling

Prop.1S (2015–2016) sier at «*Det er eit uttrykt mål i landbrukspolitikken at kvinner og menn skal ha dei same moglegheitene til å drive næringsverksemd innanfor landbruk og i landbruksbaserte næringar.*»

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Landbrukseiendommer. I kapitlene 7.3 om alminnelig inntekt og 7.4 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1999 til 2021, selv om andelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1999	2005	2010	2020	2021*
Menn	60 914	43 751	37 471	30 563	30 105
%	87,1	86,7	85,6	83,3	83,2
Kvinner	9 045	6 725	6 295	6 128	6 087
%	12,9	13,3	14,4	16,7	16,8
<i>I alt</i>	<i>69 959</i>	<i>50 476</i>	<i>43 766</i>	<i>36 691</i>	<i>36 192</i>

* Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2005 og 2021

Tabell 10.2 viser kvinneandelen av personlige brukere. Fra 2010 til 2021 økte kvinneandelen i de fleste fylker, og for landet som helhet økte kvinneandelen fra 14,4 til 16,8 prosent i denne perioden.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner i hvert fylke. Prosent

	1999	2005	2010	2020	2021*
Viken	12,4	12,8	14,1	16,2	16,3
Innlandet	13,1	12,7	13,1	15,8	15,9
Vestfold og Telemark	13,4	12,3	12,9	16,4	16,4
Agder	12,9	13,3	15,1	17,4	18,0
Rogaland	11,1	13,0	14,5	15,4	15,1
Vestland	13,9	14,5	15,2	17,3	17,6
Møre og Romsdal	13,7	15,2	15,6	16,4	16,5
Trøndelag	10,0	11,5	13,2	16,5	16,7
Nordland	15,9	15,4	16,6	18,8	18,8
Troms og Finnmark	18,6	17,5	20,4	24,3	24,6
<i>Landet</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>16,7</i>	<i>16,8</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2005 og 2021

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2021 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper.

I produsentregisteret er det kun mulig å registrere én person som bruker, selv om gården i praksis blir drevet i fellesskap av to personer. I sånne tilfeller er det ofte mannen som er registrert som bruker, så andelen kvinner som driver gård kan i realiteten være noe høyere.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. Prosent

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2020	2021*
< 100 ¹⁾	16,2	16,7	18,1	21,1	21,1
100–199	11,8	13,9	15,1	17,3	17,4
200–299	9,3	11,2	12,8	15,9	16,2
300–499	8,1	9,3	10,4	13,1	13,7
500–799	6,0	7,7	9,2	11,6	11,9
≥800	6,3	3,8	4,6	6,7	6,7
<i>Alle brukere</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>16,7</i>	<i>16,8</i>

* Foreløpige tall

1) For 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2005 og 2021

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Gjennomsnittsalderen for menn er 3,4 år høyere enn for kvinner i 2021.

Tabell 10.4 Prosentvis aldersfordeling for brukere 2021*

Aldersgruppe	≤39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥70	Gj.sn.alder, år
Menn	16,7	21,1	29,8	15,5	7,0	9,8	52,8
Kvinner	22,6	27,8	29,9	9,7	4,1	5,9	49,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjonen 2021

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2020. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som solgte eiendom i denne perioden var 62,9 prosent av eierne menn og 34,7 prosent kvinner. Av de som overtok var 60,5 prosent menn og 36,3 prosent kvinner.

Blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer var det i 2020 1,0 prosentpoeng lavere antall enn i 2010. Blant nye kvinnelige eiere var det i 2020 1,2 prosentpoeng lavere antall enn i 2010. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,1 prosent av selgerne og 3 prosent av kjøperne upersonlige i 2010.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2020. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Viken	64,2	32,4	3,4	62,1	32,7	5,3
Innlandet	65,0	33,0	2,0	64,4	32,9	2,6
Vestfold og Telemark	66,1	31,5	2,4	59,0	37,2	3,8
Agder	65,0	32,3	2,7	61,5	35,8	2,7
Rogaland	63,4	34,0	2,6	62,3	34,8	3,0
Vestland	65,9	31,4	2,7	61,7	35,6	2,6
Møre og Romsdal	63,4	36,1	0,5	59,1	39,1	1,9
Trøndelag	67,2	30,0	2,8	63,0	33,7	3,3
Nordland	58,1	39,2	2,8	55,4	40,9	3,7
Troms og Finnmark	51,2	46,7	2,1	53,8	43,0	3,2
Landet	62,9	34,7	2,4	60,5	36,3	3,3

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2020. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for alle og nye eiere på landbrukseiendommer i 2020. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og 17,9 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2020. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 52,7 år, noe som er 6 år mer enn for

mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser videre at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 2,1 år mindre enn for kvinner som eide landbrukseiendommer i 2020. For menn er gjennomsnittsalderen for *brukerne* (jf. tab. 10.4) 5,4 år lavere enn for alle mannlige *eiere*. Kvinnelige *brukere* (jf. tab. 10.4) er i gjennomsnitt ca. 11 år yngre enn alle kvinnelige *eiere*. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, påvirker derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2020 og for alle eiere i 2020. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gj.snittsalder, år
		<30	30–39	40–49	50–59	60–69	>70	
Nye eiere	Menn	14,1	21,6	22,0	22,5	12,5	7,3	46,6
	Kvinner	9,2	16,8	17,8	21,9	16,4	17,9	52,7
Alle eiere	Menn	2,3	8,5	16,0	25,5	24,7	23,1	58,2
	Kvinner	1,8	8,3	15,6	22,9	21,2	30,3	60,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2020, alle omsetninger 2020

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2020. Vi ser at 60,5 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2020 var menn og 36,3 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var 50,6 år.

Tabellen viser at det i 2020 var en større andel menn enn kvinner som overtar landbrukseiendommer ved alle former for overdragelser. Det er ved uskifte-/skifteoppgjør at kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 63,5 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 42,9 år i gjennomsnitt.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2020

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gj.snittsalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 856	71,4	21,8	6,8	45,3
Gave	2 176	67,5	32,3	0,2	42,9
Uskifte- /skifteoppgjør	2 678	42,4	56,5	1,0	63,5
Tvangsauksjon	61	45,9	41,0	13,1	49,4
Annet	1 233	62,5	32,7	4,8	50,0
Totalt	9 004	60,5	36,3	3,3	50,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2020, alle omsetninger 2020

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av EØS-avtalen, er Norge forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Driftsforminndelingen til og med 2009 brukte standard dekningsbidrag (SDB) som felles måleenhet for de ulike plante- og husdyrproduksjonene i bedriften. Fra og med 2010 er SDB erstattet med standard omsetning (SO), og det er gjort noen andre metodeendringer. Disse to driftsforminndelingene er ikke fullt ut sammenlignbare. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport «Landbruket i Norge 2011». Ved vanlig publisering brukes følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovfôretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å regnes som en spesialisert produksjon, må denne utgjøre mer enn 2/3 av bedriftens totale omsetning. For kombinerte produksjoner gjelder at hver av produksjonene må utgjøre mer enn 1/3, men mindre enn 2/3 av bedriftens totale produksjon.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrige grovfôretende dyr», med en andel på 27,8 prosent. Andelen for sau er 20,9 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, melk og kjøtt. Felles foretak gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2020

	Antall				Kvinner, prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	6 308	5 403	775	130	12,3	17,7	12,6	6,4
Øvrige jordbr.vekster	3 996	3 382	497	117	12,4	11,1	8,1	5,8
Hagebruksvekster	1 427	981	215	231	15,1	3,2	3,5	11,4
Storfe, melk	6 219	4 709	747	763	12,0	15,4	12,2	37,7
Storfe, kjøtt	4 264	3 548	593	123	13,9	11,6	9,7	6,1
Storfe, melk og kjøtt	591	495	43	53	7,3	1,6	0,7	2,6
Sau	9 291	7 117	1 941	233	20,9	23,3	31,7	11,5
Øvrig grovfôretende dyr	2 515	1 678	699	138	27,8	5,5	11,4	6,8
Svin og fjørfe	1 771	1 410	263	98	14,9	4,6	4,3	4,8
Blandet planteprod.	249	179	45	25	18,1	0,6	0,7	1,2
Blandet husdyrprod.	532	440	70	22	13,2	1,4	1,1	1,1
Komb. plante og husdyr	1 550	1 221	240	89	15,5	4,0	3,9	4,4
Sum	38 713	30 563	6 128	2 022	15,8	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Totalpopulasjon 2020

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. 23,3 prosent av de mannlige brukerne driver med sau, mens det er 31,7 prosent av kvinnene. 17,7 prosent av mennene og 12,6 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon. 15,4 prosent av mennene har melkeproduksjon, mot 12,2 prosent av kvinnene. 37,7 prosent av de upersonlige driver melkeproduksjon.

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. I 2020 utførte kvinner 23 prosent av arbeidet, mot 26 prosent i 1989/90. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25
2012/13	88	22	23	26	23
2016	83	22	24	24	23
2020	76	24	23	24	27

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer i 2020, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 58,8 prosent utdanning på universitets- og høghskolenivå. Hos menn har 23,4 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtok gård i 2020, så har 29,4 prosent av mennene høyere utdanning, og 23,7 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av både menn og kvinner som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen

Aldersgruppe	Prosentandel menn, med minst:			Prosentandel kvinner, med minst:		
	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høghskole	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høghskole
<39 år	16,3	60,3	23,4	11,3	29,9	58,8
40–59 år	14,5	55,4	30,1	10,4	35,0	54,6
>60 år	20,0	51,6	28,4	27,6	48,8	23,7
<i>Totalt nye eiere</i>	16,4	56,2	27,4	17,6	39,5	42,9
<i>Hele befolkningen</i>	25,4	43,4	29,4	23,8	36,0	38,7

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret 2020, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdannelse som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overfall i alle

aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gård er høyere enn tilsvarende for menn (jf. tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning, prosent

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
<39 år	9,2	5,2
40–59 år	9,7	3,4
>60 år	7,8	0,9
<i>Totalt</i>	9,1	2,8

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, 2020, Utdanningsstatistikken.

10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn

Tabell 10.12 nedenfor viser andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Dette er tilsvarende tabellene 7.10–7.12, og viser forskjellene på menn og kvinner. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 37,1 prosent kvinner mot 29,3 prosent menn. Relativt sett er det også færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 10.12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2020

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	>90 %	>50 %
Mann	30 476	29,3	19,1	31,7	15,1	4,9	20,0
Kvinne	6 032	37,1	21,6	29,2	9,2	2,9	12,1
<i>Alle</i>	36 508	30,6	19,6	31,2	14,1	4,5	18,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020

Tabell 10.13 nedenfor er tilsvarende tabell 7.13 og tabell 7.14, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 200 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 334 290 kr som i 2020 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2020

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1– 63 500	63 501 199 999	200 000– 334 289	>334 290
Mann	30 476	30,7	13,5	20,0	9,4	26,4
Kvinne	6 032	40,1	16,2	20,5	8,4	14,9
<i>Alle</i>	<i>36 508</i>	<i>32,2</i>	<i>14,0</i>	<i>20,1</i>	<i>9,3</i>	<i>24,5</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2020